

Universitetet i Bergen

Institutt for lingvistiske, litterære og estetiske studier

LAT 350

Masteroppgave i Klassisk Filologi

Vårsemesteret 2021

Den Homeriske vrede i Vergils Aeneiden

Målfrid Bårdsnes

Innhold

ABSTRAKT	3
MATERIALS	3
RESULTS	3
METODE	5
FORORD	5
Innledning	5
1.1.0. Vreden og det sublime i Homers og Vergils epos	6
1.1.1. Vreden som start og drivkraft i epos	10
1.1.2. Den homeriske vrede, kritisk perspektiv	15
1.1.3. Det homeriske bakteppe	25
2.0. GUDENES RIVALISERING og AENEAS' KATABASIS	29
2.1.0. Jupiters plan og Junos vrede	29
2.1.1. Katabasis	32
2.1.2. Fra Odysseé til nye utfordringer	35
2.1.3. Venus – gudinne – imperialist og familiemor	41
3.0. EN NY ILIADISK KRIG	46
3.1.0. Furor impius versus pietas	46
3.1.1. Turnus - en tragisk helt	63
3.1.2. Turnus og den siste kampen	71
4.0. GUDOMMELIGE NATURKREFTER	85
4.1.0. Aeolus og Neptun – politisk allegori	85
4.1.1. Iris	89
4.1.2. Mørkets gudinner. Harpyier, Furier og Erinyer	90
4.1.3. Juturna	95
Konklusjon	99
Litteratur	101

ABSTRAKT

The subject for my Master thesis in Classical Philology, I have chosen to study is the concept of *anger* or *rage*. More specific, *The Homeric wrath in Vergils Aeneid*. My focus has been on the reception and use of the rage, the restraining of rage, and investigate if there is a difference in Greek and Roman use or understanding of the concept. If there was a difference, was it due to geographical differences or might it have been a cultural one? It seems that women were more apt to rage than men in Homeric literature. So, why was rage seen as typical for women? Was it because men had more control over bodily emotions or the social – and political arena? But the Gods too, often seem to be angry, and the consequences not rarely affected humans. The Greeks seem to connect rage with *sophrosyne* (the right measure), to honor and to revenge. What was the Romans view on this?

MATERIALS

In my research, I have chosen Homer's *Iliad* and *Odyssey* and Vergil's *Aeneid*. The secondary literature I have used addresses the concepts of different forms of anger and anger control in Greek and Roman culture. The main sources have been Homer; *The Iliad and The Odyssey*, Vergil; *The Aeneid*, William V. Harris's book on *Restraining Rage, The Ideology of Anger Control in Classical Antiquity*, Andrew Erskine; *Troy between Greece and Rome*, Denis Feeney; *Beyond Greek. The beginnings of Latin Literature*, Alessandro Barchiesi; *Homeric effects in Vergil's Narrative*, Philip Hardie; *The Last Trojan Hero, A Cultural History of Virgil's Aeneid*. Braund and Gill; *The passions in Roman thought and literature*. R. O. A. M. Lyne; *Further voices in Vergil's Aeneid*. D.C. Feeney; *The Gods in Epic, Poets and Critics of the Classical Tradition*.

In addition I have used some articles, such as David Konstan's on *The Passions of Achilles and Aeneas: Translating Greece into Rome, and others*.

RESULTS

The reading of Homer and Vergil shows a sharp contrast to the way we look at women today. They are remarkably silent in both in *The Iliad* and *The Oysessey*. The same can be said for *The*

Aeneid. The women in *The Aeneid* are somewhere in the background as fellow refugees, or they are deceived by Juno to set fire on the ships of Aeneas to prevent him to sail to Italy, or they are grieving mothers. The Latin queen is going mad and stir up the women in the city of Latinus, and the only utterance of the princess Lavinia is blushing, suggesting that she is in love. The anger in the *Aeneid*, is mainly caused by Juno, who in her turn, uses different malicious agents in order to create problems for Aeneas and his refugees. Vergil wrote his epos in a time where the Roman world was in a process of hellenisation. Greek culture, religion and philosophy found its way to Rome and the Roman world. The concept of anger and wrath, on restraining of wrath as a moral principle was studied and discussed both in relation to justice, psychology and philosophy. To study the concept of anger in the *Aeneid* has been both interesting and challenging. It would not be fair to judge the Graeco-Roman concept of anger from a modern point of view. Caesar's introduction of *clementia*, had a significant impact on the view on anger. The Roman world was in a process of change at the time when Vergil wrote his great epos. The *Aeneid* gives us a glimpse into a time in change where religion, philosophy and culture met in a meltingpot. Gods and men were dependent on each other. The gods were dependent on men's devotion and offerings. And men were dependent on the goodwill of the gods. But Jupiter got the upper hand because he ruled over men's destiny. The *Aeneid* is just as much a history of etiology and genealogy as it is of a people's identity. It gives the Romans a glorious history in the past and a proud identity in the present, as well as great expectations for the future.

MÅL OG PROBLEMSTILLING

Den homeriske vrede i Vergils *Aeneiden*. En romersk Odysseé og en historie om et folks genealogi og identitet. En resepsjonshistorie.

Vergils *Aeneiden* er et epos om en romersk Odysseé og en krig av Iliadiske dimensjoner. Det handler om en mann som flykter fra det ødelagte Troja med resten av sitt folk for å bosette seg i Italia. Eposet handler om et folks historie, genealogi og identitet. Målet med denne oppgaven er å gripe fatt i ett spesifikt fenomen, vreden. Det kan synes enkelt, men vrede er, for det første ikke bare én type fenomen, - den opptrer i forskjellig styrke, i forskjellig sammenheng, hos forskjellige individer og i tillegg både blant guder og mennesker. Vreden går på kryss og tvers mellom mennesker og guder både i Homers og i Vergils episke univers. Gjennom hele verket skimter man Homers *Iliaden* og *Odysseéen* hvor vreden er et stort tema. *Iliaden* starter med selve helten Akilles' vrede, og den fører til frustrasjon, fortvilelse og død over mange Akaier.

Vergil setter også vreden som virkemiddel i fokus i sitt epos, og det blir ikke mindre ødeleggende for romerne når heltene eller gudene, for den saks skyld, blir vrede. I åpningen av *Aeneiden* er det en Muse som synger om gudinnens Junos vrede over den gamle krigen mellom Grekerne og Trojanerne.

METODE

For å undersøke den litterære bruken av vreden som fenomen, vil det naturlig nok bli brukt en historisk-litterær analyse. Jeg vil undersøke hva slags vrede det er tale om og hvilken rolle den spiller kontekstuell, litterært og historisk. Analysen vil innbefatte både Vergils *Aeneide* og Homers *Iliaden* og *Odysséen*. Sistnevntes epos fungerer som en matrise eller som en inspirasjonskilde for Vergil. Hva som eventuelt har historisk snev av sannhetsgehalt, kommer jeg ikke til å ta stilling til. Jeg kommer, derimot, til å forsøke å la tekstene tale for seg selv i så stor grad som mulig og knytte det an til den kulturelle tid tekstene ble til i og tidens ideer om vreden som psykisk og moralsk fenomen. Jeg vil forsøke så godt det lar seg gjøre å være verdinøytral i undersøkelsen av vreden som virkemiddel og som formidler av et kontekstuell tidsbilde.

FORORD

Innledning

Problemstillingen i denne oppgaven er: Den homeriske vreden i *Aeneiden*. Det blir derfor nødvendig å se på hvilke ord og uttrykk som blir brukt til å beskrive vrede. Er det noen forskjell på de greske ordene for vrede i forhold til de romerske? Siden det handler om et romersk epos med tema og karakterer hentet fra Homers to eposer vil det være naturlig å gjøre sammenligninger mellom *Aeneiden* og *Iliaden* og *Odysséen*. Hva bruker Vergil fra sin forgjenger og hva gjør han annerledes? Litterære virkemidler blir i denne sammenheng særlig interessante.

I den sammenheng vil jeg ta for meg bruken av det sublime i *Aeneiden*. Jeg støtter meg da på Περὶ ὑψους, Om det sublime, av Longinus. Dette ble jeg inspirert til av forsamlingen av professorer og veiledere da jeg presenterte prosjektet, og at jeg fulgte det rådet, har jeg ikke angret på. Jeg forstod snart at jeg hadde vært forutinntatt når det gjaldt synet på det sublime. Det handler ikke om det guddommelige, men det opphøyde i stil i stor litteratur. Det sublime ved de gamle tekstene er ikke at de er perfekt skrevet, men at de gjenspeiler karakterens

opplevelser og lar leseren identifisere seg med disse. Det sublime er en gjenspeiling av et nobelt sinn. Til og med det som ikke står i teksten, men som likevel kommer frem av konteksten er en opplevelse av det sublime. Det som er utelatt (det man forstår av konteksten) kan sees som et litterært virkemiddel fra dikterens side.

Allerede i starten av eposet kan man se resepsjonen fra Homer. Men kan man si at Vergil kopierer Homer? Vergil benytter seg av både intertekstualitet og intratekstualitet. Slik gir han eposet en spennvidde hvor deler av samfunnet gjenspeiles.

Jeg vil ta for meg oppbyggingen av eposet, se på resepsjonen fra Homer og hvordan vreden fungerer i eposet. Videre vil jeg se på bruken av litterære stemmer, forskningshistorie med hensyn til synet på vrede og demping av denne. Jeg vil også ta for meg forholdet mellom den homeriske vrede og praksisen av *pietas* og *misericordia*.

I siste del av oppgaven tar jeg for meg hvordan karakterene samspiller med - og kjemper mot guddommelige naturkrefter og hvordan Vergil lar den vrede Junos bruk av mørkets gudinner komplisere livet til heltene og deres allierte.

1.1.0. Vreden og det sublime i Homers og Vergils epos

Både Homer og Vergil benyttet seg av litterære virkemiddel for å fenge sitt publikum. Begge brukte heksameteret for å gi rytme og dynamikk til eposet, og begge hadde et rikt tilfang av epiteter, gjentakelser, utrop, tiltale, bruk av adjektiver, metaforer og språkbilder. Alt dette gir mottakeren en sterkere innlevelse i det som formidles. Man opplever noe opphøyet eller noe som transformerer det emosjonelle i det de enten lytter til – eller leser i teksten. Longinus, som kan ha levd omtrent samtidig med Vergil, tar opp dette i sin bok *Περὶ ὑψους*, *Om det sublime*. I dag er det allment anerkjent at Vergil har vært kjent med Longinus' tekster. Hans identitet er man dog ikke blitt enige om. Han kan være Dionysius av Halikarnassus eller tredje- århundres Cassius Longinus, elev av Plotin eller en annen. (Aristotle et al., 2014), 145.

Longinus brukte både Homer, Hesiod, Platon og Aristoteles som eksempel når han beskrev hvordan det sublime i teksten gjør inntrykk eller påvirker leseren av en tekst. Han lar tekstene fremstå som produkt av genier. Det sublime ligger i det geniale i en tekst når denne påvirker leseren emosjonelt. Disse poetene har evnen til å bruke språket på en måte som gjør at det gir leseren en følelse av noe opphøyet, slik at man blir emosjonelt berørt av det formidlede. (Aristotle et al., 2014) *Longinus; περὶ ὑψους, Om det Sublime 1.2 ff.* Disse evnene, sier han, har gitt de store forfattere og poeter deres preminens og kledte dem med

udødelig berømmelse. Hvis Homer hadde latt *Iliaden* fremstå kun i en rent deskriptiv form, ville den neppe ha fengst leseren i samme grad. Bruken av gjentakelser, epiteter, metaforer og allegorier og gir liv til teksten og gjør den til en troverdig historie og noe man kan identifisere seg med emosjonelt. Det ville ikke gjort like stort inntrykk om Homer hadde skrevet om presten Kryses at; han bad til Apollon og ble hørt. I stedet fører han leseren gjennom en opplevelse av nærhet og deltakelse ved bruken av adjektiver, utrop, metaforer og allegorier.

ὡς ἔφατ' εὐχόμενος, τοῦ δ' ἔκλυε Φοῖβος Ἀπόλλων,
βῆ δὲ κατ' Οὐλύμποιο καρήνων χωόμενος κῆρ,
τόξ' ὤμοισιν ἔχων ἀμφοροφέα τε φαρέτορν:
ἔκλαγξαν δ' ἄρ' οἴστοι ἐπ' ὤμων χωομένοιο,
αὐτοῦ κινήθέντος: ὃ δ' ἦε νυκτι εἰκώς.
 (Homer) Il. 1.43 ff.

«Brennende bad han, og bønne ble hørt av Foibos Apollon. Barsk steg han ned fra Olympos´ tind med vrede i hjertet. Sølvbuen bar han på akslen og koggerets lukkede gjemme. Pilene klang på hans skuldre, da guden i flammende vrede hastet av sted mot sitt mål, og mørkt var hans åsyn som natten». (Østby, 1993) Il 1.43 ff.

Både det rytmiske og valget av språklige virkemidler er egnet til å løfte leseren ut av seg selv og inn i det formidlede budskap. Man blir transportert inn i Kryses intense fortvilelse og hans sterke ønske om at guden må hjelpe ham å få datteren tilbake. Både nedstigningen fra Olympen, den barske gudens vrede i hjertet, pilene som klang i koggeret og hans åsyn som var mørkt som natten, gir teksten liv, noe som gjør at leseren transporteres ut av seg selv og inn i det formidlede litterære universet. Det er ingen tvil om at her er det sterke følelser og heftig vrede i sving. Det dreier seg om krenkelse både av Apollon og presten hans. Derfor er Apollon *i flammende vrede* og med et *åsyn mørkt som natten*. Det ville ikke gjort samme inntrykk om det bare stod at guden var sint. Longinus skriver at;

«For geniets effekt er ikke å overtale lytterne, men heller å transportere dem ut av seg selv. Det som inspirerer undring, med sin makt til å forbløffe oss, seirer alltid over det som bare er overbevisende og tiltalende. For vår overbevisning er vanligvis under vår kontroll, mens disse ting utøver en uimotståelig kraft og makt og får overtaket på enhver lytter.

(Aristotle et al., 2014), s. 163.

Med andre ord, det sublime består i evnen til å forbløffe, forbause, bestyrte, eller skape undring heller enn å bli overbevist av det som fortelles eller mimes. Man transporteres ut av den vanlige hverdagslige sinnstilstand hvor man responderer automatisk uten å tenke så nøye over hvordan eller hvorfor man skal respondere. I møte med tekstens sublime karakter blir man rystet ut av vanetenkningens dvale og opplevelsen får en helt ny dimensjon.

Både Homer og Vergil benytter seg i stor grad av disse virkemidlene som gjør at leseren ikke bare blir presentert for en deskriptiv tekst, men transporteres inn i en genuin følelse av at de

opplever den emosjonelle transformasjonen teksten byr på. Bruken av vreden i begge dikteres epos er ikke noe unntak. Snarere er det et godt eksempel på hvordan de bruker et rikt tilfang av språklige virkemidler for å transportere leseren inn i den følelsesmessige turbulente situasjonen guder og helter gjennomgår. Det er med andre ord ikke en religiøs opplevelse Longinus presenterer oss for, men en transformasjon fra det trivielle til det spesielle.

«For vår overbevisning er vanligvis under vår egen kontroll, mens disse ting utøver en uimotståelig makt og herredømme, og får overtaket på enhver lytter. Igjen, erfaring i oppdiktning og passende arrangement og oppstilling av fakta viser seg ikke i en eller to grep, men oppstår gradvis fra hele veven av komposisjon, mens på den andre side, en betimelig glimt av sublimitet sprer alt som en tordenkile sprer lyn og avslører talerens fullstendige makt i ett enkelt slag.» (egen oversettelse)

(Aristotle et al., 2014) s.163.

Longinus hevder at i kunst ligger det geniale i god dømmekraft. Geni trenger like mye begrensning som ansporing. Han refererer til Demostenes som hevder at når det gjelder det hverdagslige liv, er godt hell det viktigste, dernest god dømmekraft siden mangelen av dette utelukker det første;

“Vi kan overføre dette til litteratur og si at naturen erstatter godt hell, mens kunst erstatter god dømmekraft. Og først og fremst må vi huske dette: det faktum at noen effekter i litteraturen kommer av naturlig geni alene, kan bare læres av kunsten”..(Aristotle et al.,2014), s.167 ff. (egen oversettelse)

Kunsten består i å gi liv til det som formidles uten at det blir svulstig eller direkte latterlig. Det sublime ligger i epitetene som tillegges karakterene, og i kreftene som beskriver emosjonelle erfaringer i overført betydning. For å skape en sublim stemning, må man bruke tekniske virkemidler. Det er også viktig å etterligne de «gamle», det vil si, Homer Demosthenes og Platon. (Pernot, 2000) s.140.

I *Περὶ ποιητικῆς*, *Om poetikken* sier Aristoteles om diktverket, at om det er drama, tragedie, komedie eller et epos, så er det en eller annen form for μίμησις, en etterligning. Virkeligheten eller karakterene kan mimes som bedre enn sin natur, verre -, eller som de er. For å mime en fortelling brukes virkemidler enten i form av rim, rytme, musikk eller tale, bilder og lignende. Alt dette gir liv og troverdighet til teksten.

Longinus sier i *περὶ ὕψους*, at det dikteren formidler må være gjenkjennbart for publikum. Metaforer og andre virkemidler må være allment forståelige og meningsfulle:

For våre dyder og feil springer for det meste ut fra de samme kilder. Og mens skjønnhet i stil, sublimitet, ja, og sjarm også, bidrar alle til en vellykket komposisjon, selv om de samme tingene ikke er mindre kilde og grunnlag for fiasko enn av suksess. Og jeg antar at vi må si det samme om variasjon i konstruksjon, hyperbole, og bruken av flertallsform for singularform. (Aristotle et al., 2014) 177.(egen oversettelse)

For å skape en troverdig fortelling som publikums oppmerksomhet blir tiltrukket av, må stil og virkemidler nøye tilpasses det som formidles. Det sublime er det som oppløfter leseren og gir ham eller henne en følelse av selv å oppleve det som blir formidlet. Men hvis denne følelsen av å være oppløftet ikke lengre er til stede etter å ha lest teksten flere ganger, kan det ikke dreie seg om virkelig sublimitet. For det som virkelig er sublimt, inspirerer til stadig nye overveielser eller ny erkjennelse. (Aristotle et al., 2014) s. 179.

Virkemidlene fremhever både det vakre, det stygge, det gode og onde så vel som alle emosjoner. I likhet med vreden som sentralt tema i *Iliaden*, er vreden i *Aeneiden* også et gjennomgangstema, og i scenene hvor denne er beskrevet, er den knyttet til virkemidler som gir leseren en sublim opplevelse. Det sublime er det som tiltaler ethvert publikum til alle tider og som transporterer dem ut av seg selv og inn i en opphøyet opplevelse av en annen dimensjon.

Samtidig som vreden er et gjennomgangstema i *Aeneiden*, er også kontroll – eller demping av vreden et sentralt tema. Når Venus stiger ned og demper Aeneas' vrede, er det i en scene med sterke emosjoner og hvor Vergil benytter seg av ild som virkningsfull simile på vreden Aeneas opplever. Men Venus løfter sløret fra hans blick og alt endres.

I et essay i form av et brev til en venn, skriver Longinus på side 179:

For det sanne sublime er det som naturlig løfter oss. (Aristotle et al., 2014) (egen oversettelse)

Transformeringen og den brå endringen som finner sted i møtet med Venus endevender Aeneas' emosjonelle turbulente sinn. Moren gir seg til kjenne i all sin guddommelige prakt, taler med rosenrødmende lepper og tar ham ved hånden. Beskrivelsen av vakre Venus med omsorg for sin sønn og sin familie beveger hjertet og man blir løftet inn i et følelsesladet øyeblikk. Vreden er som visket vekk med et himmelsk pust.

Videre finner jeg i samme essay:

“Det som er sublimt og rørende ligger nærmere våre hjerter, og likeledes, delvis av naturlig samhörighet, dels av glitrende effekt, møter det alltid øyet lenge før bildene og slik kastes deres kunst inn i skyggen og holder den gjemt som om det var under et buskas... For følelsene er alltid mer talende når det ikke synes å være foruttenkt av taleren men at det er født av øyeblikket. (Aristotle et al., 2014) s. 231 (egen oversettelse)

Når gudinnene stiger ned fra himmelen for å dempe vrede, blir de beskrevet som vakre og viser seg fra sin gode side. I *Iliaden* er det Athene som stiger ned fra himmelen, ἤλθε δ' Ἀθήνη οὐρανόθεν, for å dempe vreden til Akilles. (Homer, 1999) 1.194-95. Hun er sendt fordi han har trukket det store, μέγα, sverdet og funderer på om han skal drepe Agamemnon. Athene er sendt av den *hvitarmede Hera*, fordi hun elsket både Akilles og Agamemnon. Med det forstår man at her er det både tale om en ekstraordinær opplevelse og det er kjærlige og omsorgsfulle gudinner som sørger for å forhindre en feil handling. Møtet mellom helt og gudinne gir scenen en sublim valør.

Noe av det samme ser man i *Aeneiden*. Venus stiger ned fra himmelen til sin sønn som funderer på om han skal drepe Helena. (Vergil) 2.589-90. Møtet med Venus, øyeblikkets magi, fører til at vreden dempes og fokus endres uten at han tar til motmæle. Gjennom hele eposet opplever man det sublimes magi. Enten det er blodige massakre, stormfulle sjøreiser eller møte med vrang guddommelige krefter, dras man inn i en berg- og dalbane av følelser og opplevelser. Det sublime er nettopp eposets styrke til å gripe leseren.

1.1.1. Vreden som start og drivkraft i epos

Både hos Homer og Vergil fungerer vreden som både igangsetter og drivkraft i eposet. Både vreden, og det å dempe vreden, var noe som opptok folk innen diktning, retorikk, juss, og filosofi. Scener i den episke diktningen hvor vreden er mest fremtredende forekommer gjerne hos guder/gudinner eller halvguder. Gudene er antropomorfe, og deres vrede er særlig ødeleggende for menneskene. Både Akilles og Aeneas er avkom av gudinner og dødelige menn. Kanskje er det derfor deres vrede er så sterk, og for Akilles varer den også i tid.

Det første ordet i Homers *Iliaden* er μῆνις, den uforsonlige vreden. At det nettopp er μῆνις som kommer først i verset legger betydelig vekt til begrepet, og når man leser videre blir det snart klart at vreden fører til et ras av alvorlige konsekvenser. Apollon er vred, (χολωθεῖς), fordi Agamemnon ringeaktet presten hans. Er det tale om Agamemnons vrede bruker Homer χόλος, vrede. χόλος brukes både om menneskers og om guders vrede. Μῆνις, som begrep, er hos Homer begrenset til å beskrive gudenes eller halvguden Akilles' vrede.¹ Μῆνις er nærmest en uimotståelig vrede som lar avstedkomme alvorlige konsekvenser i form av straff eller hevn, og

¹ William V. Harris; 51

dette er derfor noe som vedvarer over tid. Denne formen for vrede oppstår på grunn av særlig alvorlig fornærmelse eller direkte hybris. (Harris, 2001).

μη̄νιν ἄειδε θεὰ Πηληϊάδεω Ἀχιλῆος
οὐλομένην, ἣ μυρὶ Ἄχαιοῖς ἄλγε' ἔθηκε,
πολλὰς δ' ἰφθίμους ψυχὰς Ἄϊδι προΐαψεν
ἡρώων, αὐτοὺς δὲ ἐλώρια τεῦχε κύνεσσιν
ῥοιωνοῖσι τε πᾶσι, Διὸς δ' ἐτελείετο βουλή,
ἔξ οὔ δὴ τὰ πρῶτα διαστήτην ἐρίσαντε
Ἀτρεΐδης τε ἄναξ ἀνδρῶν καὶ δῖος Ἀχιλλεύς.
(Homer) 1.1 ff.

Vreden den uhellssvangre besyng Gudinne, som tok
Pelevs sønn, og sendte utallige sorger over
Akaiene og sendte ned til Hades mange tapre menns
sjeler og gjorde dem til åte for hunder og fugler av
alle slag; og slik var Zevs' vilje fullbyrdet. Syng om
dette fra den tid da først de ble splittet i strid,
Atrevs sønn, menns herre, og gudlike Akilles.
Egen oversettelse

Øynene gnistret av vrede eller vreden flammet som ild i hjertet. Agamemnons raseri beskrives som utemmelig villskap og hans øyne «flammet av ild». Øyne som «flammer av ild», eller kokende væsker ble brukt som beskrivelse på personer som var illsinnte. Elven i Hades hvor noen av de sinte ble kastet, het πυριφλεγέθων, Puriphlegeton, elv med brennende ild. Å koke av sinne var også en måte å beskrive den emosjonelle tilstanden. (Harris, 2001) s.68, 286. Denne måten å beskrive sinne på bruker også Vergil. I *Aeneiden* 2.575 lar han Aeneas fortelle at vredesluer brøt ut i hans hjerte. Likeledes leser man i *Aeneiden* 11.376 at Turnus' voldsomme sinn sprang i brann. «Talibus exarsit dictis violentia Turni». Hvordan Vergil velger å beskrive voldsom vrede ligger tett opp til Homers formuleringer.

ἦτοι ὃ γ' ὥς εἰπὼν κατ' ἄρ' ἔζετο: τοῖσι δ' ἀνέστη
ἦρως Ἀτρεΐδης εὐρὺ κρείων Ἀγαμέμνων
ἀχνύμενος: μένεος δὲ μέγα φρένες ἀμφιμέλαινα
πίμπλαντ', ὅσσε δὲ οἱ πυρὶ λαμπετόωντι εἵκτην:
(Homer) 1.101 ff.

Da reiste seg blant dem Atrevs' mektige sønn,
Den herlige helt Agamemnon, skummende vred
Utemmelig villskap fylte hans mørke nattsorte sjel.
Som flammende ildsluer lyste hans øyne.
(Østby, 1993) Norsk utgave.

I *Iliaden* oppstår vreden som følge av en krenkelse. Agamemnon mener seg å ha rett til større krigsbytte på grunn av at han anser seg som selv for å være den fremste av menn fordi han hersker over et stort antall menn, men Akilles regner seg som den beste og den fremste av menn fordi han er den største av krigere. Vergil snur om på roten og årsaksforholdet til vreden i *Aeneiden*. Der er det Juno som er vred på grunn av at hun er krenket av at Paris lot seg bestikke av Venus i konkurransen om å bli ansett som den vakreste gudinnen. Venus vant og Juno og Vesta tapte. At både Juno og Venus er gudinner, spiller ingen rolle. En krenkelse er utålelig for både guder og mennesker. Minnet om denne krenkelsen, driver Juno til voldsom hevn som varer over mange år. Det samme kan sies om Akilles. Han var langsint, og det fikk fatale

konsekvenser for begge sider i krigen og til slutt for ham selv. Når vreden først er oppstått fungerer den som en drivkraft for handlingsforløpet.

Trojas fall eller et opprørt hav skyldes sinte guder. Også gudinner er sinte. Som eksempel kan nevnes Hera hos Homer eller den tilsvarende Juno for Vergil. Vreden er altså ikke noe som bare forekommer hos mennesker, den har like gjerne sitt opphav og sin årsak hos gudene av begge kjønn. I tillegg kan vreden ha en horisontal retning; enten i en konflikt mellom de udødelige i Olympen, eller en vertikal retning fra gudene til menneskene.

I *Iliaden* ønsker Akilles å ta livet av sin venns banemann, Hektor, på verst mulig vis og maltraktere liket. I scenen hvor han dreper Hektor kommer det uforsonlige frem. Han nekter å inngå en pakt om at den som dreper den andre ikke skal maltraktere liket og at rustning og våpen skal sendes hjem til familien.² Men vreden slår tilbake på ham selv som en bumerang. Her er det rasende harme i hjertet, μένος καὶ θυμός, som er brukt om vreden og dens kilde, både som en uregjerlig emosjon og voldsom kraft som gir retning til handlingsforløpet. Μέμος kan være kraft, livskraft, villhet, makt og voldsomhet, men det kan også være krigersk mot og vrede.³ Θυμός, er både forstått som sete for sinnet, men også som kraft, lyst, attrå, eller som hissighet og vrede. Valget av disse uttrykkene viser den ekstraordinære styrken i Akilles' sinnsstemning. Det ligger i selve ordvalget at det er tale om et ønske om dødelig hevn. Hektor blir målet for vredens utløp. I beskrivelsen av dette voldsomme kraftfeltet av vreden er det som om alt annet forsvinner. Det som fanger oppmerksomheten er protagonisten mot antagonist, Akilles mot Hektor. Vergil bruker denne hevns scenen hvor han lar Aeneas' allierte, Pallas, bli drept av Turnus. Turnus tar Pallas' rustning som trofé, noe som i siste akt fremkaller et akilleisk raseri hos Aeneas. (Vergil) 10.495 ff.

Et mulig vendepunkt for Akilles' vrede kommer til syne i *Iliaden* 22.357 ff. i det Hektor, som før han dør, ber Akilles vokte seg så ikke Hektor blir en del av gudenes årsak til vrede mot ham selv. Dette peker uvilkårlig på en mulighet for at Akilles' vrede kan føre til at han møter seg selv i døra. Kan hans uregjerlige vrede ramme ham selv? To ting er mulig; Akilles kan legge bånd på sin vrede og la Hektor komme hjem til sin familie, eller han kan la vreden styre valg og handling. For å appellere til sin overmanns fornuft peker Hektor på muligheten for gudenes årsak til vrede, θεῶν μῆνιμα, som er gudenes vrede over blodskyld.

² *Iliaden* 22.261 ff.

³ Græsk-Dansk Ordbok.

φράζο νῦν, μή τοί τι θεῶν μήνιμα γένωμαι
ἦματι τῷ ὅτε κέν σε Πάρις καὶ Φοῖβος Ἀπόλλων
ἔσθλον ἔοντ' ὀλέσωσιν ἐνὶ Σκαίῃσι πύλῃσιν
(Homer) 22.357 ff.

Vokt deg at ikke min lodd skal volde at gudene vredes,
når der er kommet den dag, da Paris og Foibos Apollon
feller deg hist ved den skaiiske port, hvor kjekt du enn kjemper.
(Østby, 1993) 22.357 ff.

Men Akilles er ikke stemt for å gi Hektor noen nåde. Han selv kan ikke dempe vreden. Her er det en ytre makt som styrer hendelsesforløpet. Det er til slutt Zevs selv som sender bud på hans mor, Thetis, så hun kan mildne hans sinn og overtale ham til å levere liket til Priamos.

I likhet med Akilles' vrede, *μῆνις*, er Junos vrede, *ira*, noe som vedvarer over tid. Jupiter sier selv i slutten av 12. bok at hun skal dempe sitt nag mot Aeneas, og hun demper sitt sinne og forsvinner fra sin gule sky. Men hva kan man lese ut av de to forskjellige formene sinne, *μῆνις* og *ira*? Det er fristende å forsøke med en todeling av problemstillingen.

- 1) Var det latinske språket mer begrenset i sitt vokabular for å uttrykke og differensiere mellom forskjellige former og grader av sinne?
- 2) Var det forskjell på en gudnes sinne, altså Junos *ira*, og en guds eller halvguds sinne?

William V. Harris skriver at latin hadde et svakere vokabular enn gresk om sinne eller vrede. Hva mener han med det? Han viser til at *ira*, *iracundia* og *indignatio* måtte tjene mange hensikter, dekke tantrum, plage, bry, så vel som rasende sinne. Han hevder at Cicero og Seneca talte tvetydig i sin bestemmelse av *ira*. Det greske *ὀργή* derimot var mer dekkende for vrede. For eksempel det Ciceroniske *stomachari*, trengte begrep som *dolor* som tillegg for å uttrykke ekstremt sinne. (Harris, 2001) s. 68.

Seneca, derimot, hevdet at latinsk språk hadde et rikt tilfang av adjektiver som uttrykte sinne eller vrede. Eksempelvis kan nevnes *amarus*, *acerbus*, *stomachosus*, *rabiosus*, *clamosus*, *difficilis* og *asper* som alle er forskjellige grader av vrede.

Begrepet *ira* fikk også gjøre nytte som begrep for mildere sinne. Men Cicero hevdet at det var karakteristisk for en sint mann å ville påføre offeret så mye smerte som mulig, og derfor også måtte være dekkende for intens vrede. (Harris, 2001) s. 69. Harris konkluderer med at det ser ut til at *μῆνις*, vrede, og det å være vred er dekkende for intenst sinne eller vrede, mens *ira*, selv om det kan være påvirket av gresk bruksmåte, dekker et større felt av negative følelser, både mild og intens vrede. (Harris, 2001) s. 68 ff.

Arma virumque cano, Troiae qui primus ab oris
Italiam fato profugus Laviniaque venit
litora – multum ille et terris iacatus et alto
vi superum, saevae memorem Iunonis ob iram,
multa quoque et bello passus, dum conderet urbem
inferretque deos Latio; genus unde Latinum
Albanique patres atque altae moenia Romae.
(Vergil) 1.1 ff.

Krig og en mand som jaget af Skæbnen fra troiske strande
Først kom her til Italiens land og Laviniums kyster,
Synger jeg om. Han døjede svært til lands og på havets
Dyb i Gudernes vold og ved Junos stædige grumhed,
Udstod meget i krig for at grundlægge Byen og bringe
Guder til Latiums land. Det er ham Latinerne stammer
Fra og de gamle i Alba og Romas knejsende mure.
(Due, 2016) 1.1 ff.

Ett av utgangspunktene for *Aeneiden* er Junos *ira*. Hun er ikke bare vrede, hun er rasende av vrede, *memorem ob iram*. Adjektivet *saevus*, her *saevae*, som betyr rasende, vill, voldsom, forferdelig, fryktelig, hjerteløs, brutal, hard, barsk, og streng, blir knyttet til Iunonis. Dette gir straks et inntrykk av en særlig vrede gudinne. Når i tillegg adjektivet *memorem*, som husker en krenkelse, legges til substantivet *ira*, vrede, stilles det sammen i et forsterket uttrykk som kanskje kan sidestilles med Akilles' *μῆνις*. Det gis i det minste inntrykk av at Juno er voldsomt sint og med et sinne som kan virke uforsonlig. Dermed må man regne varighet over et lengre tidsperspektiv. Sammenstillingen av et forsterkende adjektiv til substantivet danner et bilde som forsterker innlevelsen i det som er beskrevet.

Akilles' *μῆνις* er også knyttet til et adjektiv, *οὐλομένην*, som betyr fordervelig, uhellsbringende og usalig. Akilles er, med andre ord, eksponent for en uforsonlig og uhellsbringende vrede. En krenkelse som ikke blir rettet opp fører til en slik uforsonlig vrede.

Både i arkaisk tid og i antikken ble de Homeriske tekstene brukt pedagogisk, og de ble ansett som normgivende for hva som var korrekt. De ble også brukt som underholdning i middagsselskaper. (Adam, 2014) s. 54. Erskine sier i sin bok *Troy between Greece and Rome*, at for taleren og anti-Persia-propagandisten Isokrates i det fjerde århundre, var Homers *Iliaden* en inspirasjonstekst i den pågående kampen mellom grekere og barbarer. Kampen mot perserne, trojanernes etterkommere, var ikke over. Den hadde begynt med krigen mot Troja. Men Trojanerne var ikke utslettet.⁴ (Erskine, 2007) s. 51. Kanskje var dette en av flere årsaker til at Vergil skrev sitt epos på et homerisk bakteppe. Det kan synes som om Aeneas' kamp for å skape et nytt Troja for sitt folk i Italia, er en oppreisning og et comeback for trojanerne selv om

⁴ A. Erskin skriver at Homer oppnådde sin berømmelse ved at han glorifiserte de som kjempet mot barbarene, det vil si Trojanerne. Slik kunne de gjennom konkurranser i musikk og poesi, og gjennom at de unge hørte disse historiene gjentatte ganger, lære og forstå fiendskapet og den tapre kampen grekere kjempet mot barbarer. Likevel er ikke trojanerne omtalt direkte som barbarer hos Homer, de er simpelthen trojanere eller dardanere, lykiere og deres allierte. Nyere forskning viser at det ikke eksisterte nevneverdig etnisk forskjell på grekere og trojanere. Det viser seg at de hadde et fellesskap gjennom gjestevennskap og de hadde felles politisk organisering med konger som øverste regent med sitt råd av eldre. S. 51-53.

de ble mer eller mindre assimilert inn i den romerske kultur og identitet. På den andre side, kan det virke som om trojanerne havner mellom barken og veden, mellom Roma og Hellas. Mange elementer i Homers epos og Vergils er like, andre er like, men snudd på hodet, hendelser får en annen rekkefølge og så videre. Mens Homer starter med krig, et rike som faller i grus og ender med en odysseé, går Vergil motsatt vei. *Aeneiden* handler om et folk som flykter fra et ødelagt hjemland og reiser til Italia for å bygge et nytt Troja, men hvor de først må gjennom en ny krig. Persongalleri, konflikter, medgang og motgang er mye likt. Det som står sentralt både hos Homer og Vergil er vreden som utgangspunkt og drivkraft for å skape både årsak, virkning og spenning. Det handler om menneskers kamp for sin plass og rett til å overleve. Det skal jeg komme tilbake til.

1.1.2. Den homeriske vrede, kritisk perspektiv

Både romerne og grekerne skrev om vreden og anså den som noe man kunne legge bånd på.⁵ I så måte ville individet stort sett være autonomt gitt at viljestyrken var sterk nok til å undertrykke vreden. Mye har vært skrevet om emnet, men mye er også gått tapt. For Stoikerne var det svært viktig at vreden ble temmet. For den romerske filosofen Musonius Rufus, var det livslang terapi som måtte til hvis man skulle komme fra det med helsen i behold. (Harris, 2001) s. 3. ff.. Også Ciceros *Tusculanae Disputationes*, *Tusculan Disputations*, handlet om emosjoner og deriblant om vrede. Galen skrev om emosjoner i sitt essay *Περὶ διαγνώσεως καὶ θεραπείας τῶν τῆ ἐκάστου ψυχῆ ἰδίων παθῶν*. Den latinske teksten: *De propriorum animi cuiuslibet affectuum dignotione et curatione*. Eng. *On the Diagnosis and Care of the Passions of the Soul*. Han skriver at vreden er én av flere lidenskaper i sjelen, i likhet med sinne, frykt, sorg, misunnelse, hat og voldsomt begjær. (Harris, 2001) s.4. Han sier at den frekke/tøylesløse, og den mann som handler i vrede og de som tror på baktalelse/sladder, tar alle feil. Han refererer til det Pythiske utsagnet «Kjenn deg selv» og påpeker at bare de viseste har god nok selvinnsikt til å bedømme sin egen psykiske kvalitet. I tillegg viser han til Platon og Aristoteles som gode læremestere om emnet, og han nærmer seg sistnevntes berømte «*noe midt imellom*» som ideal når han sier at «*moderation is best*». (Galen) s.31. ff

Vergil har vært kjent med tilgjengelig litteratur om vreden, og i *Aeneiden* skildres vreden som en lidenskap som knyttes til dømmekraften og fører til handling. Dømmekraften kan gjøre feil,

⁵ Homer skriver i *Iliaden* og *Odysseéen* om vreden og dens konsekvenser. Hesiod skriver om vreden i *Arbeid og dager*, om dens årsak og konsekvensene. Vergil lar vreden være både igangsetter og drivkraft gjennom sitt epos *Aeneiden*. Vreden som tema finnes både innen tragediediktningen, hos historikere og i poesien, for eksempel hos Sapfo i fragment 44b. Seneca hevdet at emosjoner er en dømmekraft. Når man blir skuffet eller sint, er det et misforhold mellom våre forestillinger og virkeligheten. (W., 1996) s. 68 ff.

noe som medfører irrasjonelle handlinger. Å legge bånd på emosjonene og rasjonell bruk av dømmekraft var derfor viktig for en god mann. Vergil gjør vreden til et viktig tema i eposet og han knytter den til både rasjonelle og irrasjonelle handlinger. Ikke minst er demping av vreden et betydelig tema.

Både Homer og Vergil viser flere dimensjoner av vreden. Den har forskjellige opphav og forskjellige retninger. Det vil si, vreden kan være av guddommelig opprinnelse, og den kan være rettet horisontalt – gudene imellom. Men den kan også være rettet vertikalt fra guder mot mennesker. Både hos Homer og hos Vergil fremstilles gudene som antropomorfe, med hele registeret av emosjoner og tilbøyeligheter. Spennvidden er alt fra omsorg og kjærlighet til vrede, hat, lunefullhet, løgn, utroskap, incest og tyveri. Heras/Junos vrede på grunn av krenket forfengeligheit etter å ha tapt skjønnhetskonkurransen hører inn under den guddommelige vrede. Heras vrede får svært alvorlige konsekvenser for Trojas folk. Hun går aktivt inn for at Troja og trojanerne skal utslettes. Vergil lar Juno fortsette med sin homeriske guddommelige vrede gjennom hele *Aeneiden*. De episke gudene er, med andre ord både umoralske og selvmotsigende.

Kritikken mot gudene som var fremstilt i episk diktning har vært varierende. Problemene har vært mange. En av utfordringene var at gudene ikke fremstod som troverdige. Xenophanes fra Colophon (ca. 560 – 478 fvt.) mente at gudene i episk diktning var fremstilt av menn som tok feil. De episke gudene hadde ingen ting å gjøre med det helliges natur. D. C. Feeney refererer i sin bok *The Gods in Epic* til Xenophanes:

«The gods we see in epic are immoral. They are fabrications of poets. They do not correspond to what it is seemly for the divine to be. They are a way of looking at the divine which has no contact with the way a wise man should look at the divine» (Feeney, 1991) s.7-8.

Ut fra slik kritikk ville gudenes vrede og manipulering av menneskenes tilværelse fremstå som ikke troverdig. Fra et scholium hvor det refereres til Theagenes fra Rhegium, en samtidig med Xenophanes, har man funnet et utsagn om de homeriske gudene. Der leser man at noen mennesker svarer på angrep på Homers historier om gudene som usømmelig eller upassende ved «å forklare dem på basis av uttrykk som ἀπὸ τῆς λέξεως, ut fra bruken i tale. Kommentatoren gir eksempel på dette:

«these people see the battle of the gods as being really a description of the fight in nature between the dry and the wet, the hot and the cold, the light and the heavy».

Kritikken fortsetter med at Homer også gir navn til gudene som refererer til noe annet enn hva navnene refererer til, for eksempel til Athene som φρόνησις (visdom). Feeney skriver at siden man ikke vet noe annet om Theagenes enn det som står i scholia kan det like gjerne være mulig at han bare drøftet gudenes navn og at disse refererer til noe utenfor dem selv.⁶ (Feeney, 1991) s.8-9. Men Theagenes har vært viktig for utviklingen av fortolkningen av de homeriske gudene. Senere kom en gradvis utvikling av allegorisk fortolkning av – og diskusjon om Homers diktning. Men som Feeney skriver, Theagenes var den første til å fortolke Homers guder som noe annet enn hva en overfladisk lesning ville gi inntrykk av.⁷ Både i *Iliaden* og *Odysseen* så vel som i *Aeneiden* fremstår i enkelte tilfeller kampen mellom guder seg imellom og mellom guder og mennesker som en kamp med naturkreftene. Hvor dette er tilfelle, skaper naturelementene vanskeligheter eller bringer hjelp til menneskene, og naturfenomener tolkes som tegn fra gudene. Når naturelementene skaper problemer, er dette et tegn på vrede guder. Dette kommer tydelig frem både hos Homer og hos Vergil. I andre tilfeller har de antropomorfe gudene mye til felles med heltene i emosjoner og i ønske om å nyte heder og ære. For å oppnå dette må tilstrekkelig grad av vrede være drivkraften for å oppnå det man mener å ha rett på. På den andre side, ut fra en allegorisk tolkning, vil menneskers motgang vanskelig kunne tolkes som et resultat av vrede guder. Oppsummert kan man si at gudenes vrede både kan være en allegorisk tolkning av voldsomme fenomener eller krefter i naturen, men det kan også sees som en forklaring på menneskers forestilling om gudenes forventninger av dem. I tillegg knyttes menneskenes skjebnetro til gudenes vilje. Det var derfor viktig å stå på god fot med disse. Vreden hos mennesker, derimot, er psykologiske responser.

I *Aeneiden* opptrer heltene både som snarsinte og langsinte. Særlig er karakteren Turnus eksponent for dette. Når han er langsint er det hatet til Aeneas og trojanerne som er den underliggende årsak. Disse fremstår som en trussel mot det Turnus anser som rettmessig hans, Lavinia, og Latinus' rike. Når furien Allecto kaster sin fakkell mot ham og infiserer ham i hjertet med *sort sodig lysende brann*, ble han besatt av lyst etter våpen. Vergil benytter seg av metaforer som «ild som knitrer og brenner» og han viser hvordan sinnets galskap fører til ondskapsfull krig. Slik skaper han en stemning av frykt og forferdelse og av heltens vanvittige raseri. Dette er en vrede så sterk at den må få sitt utløp i handling. Allecto sier selv at det er på Junos kommando hun er kommet for å mane ham til krig mot trojanerne.

⁶ Det eneste som finnes av det som Theagenes har skrevet om gudenes kamp i *Iliaden* 20, finnes kun i skolie skrevet 800 år senere. Theagenes er antakelig den første som skrev om Homer.

⁷ Feeney(2004) s.11

Arma amens fremit, arma toro tectisque requirit;
Saevi amor ferri et scelerata insania belli,
ira super: magno veluti cum flamma sonore
virgea suggeritur costis undantis aëni
exultantque aestu latices, furit intus aquai
fumidus atque alte spumis exuberat amins,
nec iam se capiit unda, volat vapor ater ad auras.
(Vergil) 7.458 ff.

Skrækken og rædselen forjog hans søvn, og pludselig koldsved piblede frem over hele hans krop. Han brøled på våben, ledte besat efter våben i sengen og hele paladset. Vild er hans lyst til stålet og krigens afsindige ondskab, vild er hans vrede: som bålet af grene der knitrer og knalder under og om en kedel af bronze og heden får bølgen til at danse deri, når dampen i hidsige bobler syder, og skummet stiger og vælter sig ud over kanten med det ustyrlige vand, og dampskyer bølger i vejret.
(Due, 2016) 7.458 ff.

Når Turnus møter nye utfordringer, eller når noe ikke passer inn med hans egne planer, fremstår han som snarsint og han brenner etter lyst til å drepe. Slik sett har Turnus og hans vrede felles karaktertrekk med Akilles og dennes vrede. Turnus blir slik en irrasjonell og uberegnelig prins som går løs på all motstand med vold og drap.

Aeneas blir gjerne fremstilt som den som blir revet med av sinne på grunn av andres uvørne og irrasjonelle handlinger. Når pakten blir brutt og han blir skadet i det påfølgende krigsutbrudd, vekkes vreden i ham. Viljen til å kjempe blusser opp, og så snart skaden er helet må vreden få sitt utløp i handling. Vergil gir et motsetningsfullt bilde av Turnus og Aeneas i denne delen av eposet. Mens Turnus driver en voldsom massakre mer eller mindre planløst, er Aeneas den kalkulerende og som, tross sin voldsomme vrede, viser omsorg for å trøste både sin sønn og sitt folk. Turnus' vrede beskrives som gnistrende ild som knitrer og brenner, mens Aeneas er begjærlig etter kamp. Nedtoningen av Aeneas' vrede betyr sannsynligvis ikke at han er mindre vred. Han fremstilles med en mykere side, noe som gjør ham til en mer human helt.

Ille avidus pugnae suras incluserat auro
Hinc atque hinc oditque moras hastamque coruscat.
Postquam habilis lateri clipeus loricaque tergo est, Ascanium
fusus circum complectitur armis
Summaque per galeam delibans oscula fatur:
(Vergil) 12.430 ff.

Stridsfro hadde han straks sine gyldne skinner om begge lægge og hader hver stund der går tabt, og ryster sin lanse. Da han har skjoldet på armen og panseret spændt om sin bringe, tar han Ascanius ind i sit våbenklirrende favntag, kysser ham let gjennom hjelmen og legger ham dette på sinde:
(Due, 2016) 12.430 ff.

Han har stort sett kontroll på sine emosjoner, noe som var forventet av menn. Turnus med sitt hissige temperament, har også storhetstanker om seg selv og handler ut fra egoistiske hensyn. Den eneste myke siden han viser er sin forelskelse i Lavinia, selv om det kanskje handler mest om det som følger med en prinsesse, rikdom og makt.

Aeneas blir karakterisert som *pius Aeneas*, den lojale eller trofaste Aeneas. Men også han blir fremstilt som en Akilles. De var begge halvguder, tapre helter, modige i kamp og intelligente. Forskjellen var at mens Akilles var selvgod og egoistisk, var Aeneas selvoppofrende og følte ansvar for sitt folk. Vreden til Akilles var grunnet i personlig tap av noen han hadde kjær, tap av heder og ære og av respekt. Aeneas' vrede oppstår gjerne på grunn av at motparten bryter en inngått pakt, eller at han mer eller mindre blir dradd inn i en voldsom konflikt som ikke lar seg løse øyeblikkelig.

Resepsjonen fra Homer er tydelig på flere plan i *Aeneiden*. Både eposets plott, bruken av metaforer, allusjoner samt gjenspeilingen av kampen i det himmelske kosmos i det jordiske mellommenneskelige anliggende er felles. Det samme gjelder valg av karakterer. Hos Homer kan det synes som om vreden kan være, så å si, en uimotståelig egen indre drivkraft som må tilfredsstilles gjennom en voldelig handling for å nøytralisere en utålelig situasjon. Vreden oppstår gjerne på grunn av tap eller krenkelse. Når Agamemnon tar Akilles' krigspris Briseis, oppstår vreden på grunn av tapet av henne og en krenket respekt. Å bli krenket av en som han følte seg jevnbyrdig med går på selvfølelsen løs. Samtidig er verdifulle eiendeler, som våpen, trofeer, flotte klær og smykker et tegn på makt og de kan brukes som byttevaluta. Når noe blir fratatt en mot ens vilje, fører det til vrede. Akilles' voldsomme vrede blir hans egen undergang samtidig som den fungerer som retningsgiver for resultatet av hendelsesforløpet. Det kan synes som om helten er påført Apollons vrede, noe som gir ham en vilje til å nekte å hjelpe Agamemnon i krigen. Dermed forsegler han sin egen skjebne i og med at han også mister sin beste venn Patroklos. Denne akilleiske vreden finner man også i *Aeneiden* når Aeneas innser at Pallas er drept. Tap av noen man har kjær, tap av ære eller krenkelse fører til vrede. Men vreden kan også oppstå på grunn av tillitsbrudd, en brutt pakt eller hindringer som når helten blir fysisk skadet.

Vreden forekommer, med andre ord, ikke bare blant mennesker. Gudene fremstilles også innimellom som vrede. Slik kan irrasjonelle hendelser som naturkatastrofer, stormfullt hav, ulykker, vanhell i krig, sykdom og uår forklares rasjonelt. I den forbindelse kan nevnes at Homers Hera, ut fra den Kartagiske tradisjon, forbindes allegorisk med naturkrefter i den naturlige verden som *aer*, *luft*. Hun assosieres med den nedre sfære for vær fenomener som storm, vind og skyer. (Feeney, 1991) s. 132. Både *Iliaden* og *Odysséen* har flere eksempler på at slike hendelser ble forklart med gudenes vrede. Når pesten tar livet av utallige mennesker og dyr, var det et tegn på at det var Apollon som var vred på grunn av at Agamemnon hadde fornærmet presten hans.

Både Homer og Vergil lar i liten grad jordiske kvinner være i besittelse av autoritet og rasjonalitet. Kanskje har dette sin årsak i et negativt kvinnesyn fra Hesiods *θεογονία*, *Theogonien*.⁸ Hos Vergil er de heller ikke spesielt autonome, bortsett fra Dido som styrer sitt Kartago uten en mannlig gemal og amasonen Camilla som leder sin egen volskiske hær. Camilla fremstår som en høyst selvsbevisst, selvstendig og aktiv karakter. Bare ett par tilfeller viser kvinner som aktivt tar initiativ i *Aeneiden* 5. bok, når de setter fyr på skipene fordi de ikke orker tanken på videre sjøferd. Den andre er Camilla i 11. bok. Kvinner, både hos Homer og Vergil blir fremstilt som irrasjonelle, noe som fører til at de skaper problemer i menneskes verden, eller de er passive tilskuere eller troféer. Hos Homer er Hekabe, Andromake og de andre kvinnene passive tilskuere som frykter for sine menn, og de er gitt bare noen få ytringer i ord eller gråt. Bare Helena kan sies å ha en viss aktiv rolle, som selvsagt blir ødeleggende for trojanerne.

Vreden som gjennomgangstema i *Aeneiden* har sitt utspring hos himmelens dronning, Juno, og blir til en kraft som styrer handlingen, og som også gir mye patos til eposet. Men den er også et viktig tema i seg selv. Junos vrede er den homeriske Heras vrede, men får en mer fremskutt posisjon i *Aeneiden* enn Heras i *Iliaden*. Vreden som fenomen, sier noe om de menneskelige kvaliteter og emosjoner som raser i menneskesinnet og kan sees allegorisk som naturkraft utenfor menneskets handlingsrom. Når Aeneas blir revet med i en voldsom massakre etter at pakten er brutt, fører vreden til tap av selvkontroll. Vergil fører vreden som tema videre fra krigen i Troja og bringer den over til sitt eget epos om Aeneas og de som overlevde krigen. Nicolson skriver at *Iliaden* har et mer retrospektivt perspektiv, mens *Odysseéen* har et fremoverskuende perspektiv. *Iliaden* forteller om krigen som utspant seg og om Troja som falt. *Odysseéen* forteller om Odyssevs kamp for én gang å komme hjem til kone og sønn på Itaka. (Adam, 2014) s. 60 ff.

Aeneiden kan også sies å ha et retrospektivt perspektiv med henblikk på vreden. Når Aeneas tenker tilbake på – eller forteller om krigen i Troja, er det voldsomme følelser som preger minnene. Men Aeneas har også et fremoverskuende perspektiv hvor vreden så å si blir en kraft som driver ham fremover mot et fremtidig mål.

I *Aeneidens første del*, 1.-6. bok, er Aeneas' vrede delvis forklart retrospektivt. Dette kommer tydeligst frem i 2. bok hvor Aeneas forteller Dido om krigen i Troja. I 3. bok veksler det mellom

⁸ I *Theogonien* skriver Hesiod om at kvinnen ble gitt som straff til mennene på grunn av at Prometevs stjal det flammende skjæret som kommer fra ilden og gav det til menneskene. (Hesiod) s.50-51

tilbakeskuende blick og håp for fremtiden. Gudenes vrede forfølger dem stadig. De forsøker å finne et sted å slå seg ned og bygge nye murer, men feiltolker gudenes varsler og blir drevet fra sted til sted. Når problemene blir utålelige et sted, tolkes det som gudenes varsel eller at disse er vrede. Kreta må de forlate på grunn av pest og uår. På vei til Strophadene i det Joniske hav, kommer de ut for voldsom storm og når de kommer i land, utsettes de for Harpyenes vrede fordi de har slaktet kyrne deres for å ofre til Jupiter.

tristius haud illis monstrum, nec saevior ulla
 pestis et ira deum Stygiis sese extulit undis.
 Virinei volucrum vultus, foedissima ventris
 proluvies,uncaequae manus, et pallida semper
 ora fame
 (Vergil) 3.214 ff.

Grummere udyr end dem eller vildere plage og Guders straffende vrede blev ikke sendt op fra de Stygiske sumpe: fugle med ungpigetræk, fra hvis bug det hæsligste udflåd væltede frem, hvis klo var kroget og læbe bestandig gusten af sult.
 (Due, 2016) 3.214 ff.

Ordene *tristis monstrum, saevior, pestis, ira deum, Stygiis undis*, beskriver den uhyggen og frykten de ble utsatt for. Frykteligere udyr sammenlignes med guders grusomste straff. Adjektivet *saevior* stilt i komparativ viser at noe grusommere *pestis*, ulykke eller straff kunne man ikke tenke seg. Dette var gudenes vrede, *ira deum*, som ble sendt opp fra selveste de Stygiske sumper. Homers *Odysséen* 12. sang har en lignende fortelling om guddommelig straff for slakting av kyr. Odyssevs med sine menn er også på vei hjem etter krigen mot Troja. De er kommet til solgudens øy hvor hans okser beiter. Å slakte disse førte til straff. Likevel slakter Odyssevs' menn i sin nød noen av oksene, ofrer til gudene og spiser kjøttet. Straffen kommer. Zevs lover:

τὸν δ' ἀπαμειβόμενος προσέφη νεφεληγερέτα Ζεὺς:
 Ἥελι', ἦ τοι μὲν σὺ μετ' ἀθανάτοισι φάεινε
 καὶ θνητοῖσι βροτοῖσιν ἐπὶ ζεΐδωρον ἄρουραν:
 τῶν δέ κ' ἐγὼ τάχα νῆα θοὴν ἀργῆτι κεραυνῶ
 τυτθὰ βαλὼν κεάσαιμι μέσῳ ἐνὶ οἴνοπι πόντῳ.
 (Homer) 12.384 ff.

Nu tok den veldige skysamler Zevs til orde og svarte:
 «Helios, skinn som tilforn for alle de evige guder og for enhver av dødelig ætt på de fruktbare marker. Snart skal jeg splintre det ilende skip i stumper og stykker ute på vinfarvet hav med det flammende lyn fra min høyre.»
 (Østby, 1993) 12.384 ff.

Både i *Iliaden* og *Odysséen* finner man eksempel på hvordan det går når man fornærmer gudene. Det samme gjelder i *Aeneiden*. Å ta for seg av noe som hører gudene til, er å påkalle seg deres vrede.

I 4. bok utsettes Aeneas for Didos vrede fordi Jupiter sender Mercur med beskjed om at han må dra fra Kartago. På den ene side kan Dido sees som Jupiters formidler av vreden for at Aeneas

skulle fullføre sin skjebnes bestemmelse. På den andre side kan Didos vrede kobles til Juno,⁹ som beskytter av Kartago, og dermed en fiende av et fremtidig Roma. Men like viktig er det at Dido føler seg forrådt av en hun hadde forventet ekteskap med. I tillegg hadde hun gjort seg selv til spott for Kartagos folk ved å la seg forføre av en som tilsynelatende bare hadde utnyttet henne for egen vinning. Hennes hevn er å ta sitt eget liv og la seg brenne på bålet.

Non potui abreptum divellere corpus et undis
Spargere? Non socios, non ipsum absumere ferro
Ascanium patriisque epulandum ponere mensis?
(Vergil) 4. 600 ff.

Stod det mig mon ikke frit at flå og partere ham, sende
Liget i havet? At lade hans mænd og hans søn massakrere?
Eller servere hans egen Ascanius for ham ved taflet?
(Due, 2016) 4.600 ff.

Didos hat og følelse av å bli forrådt får henne til å forestille seg den verste hevn hun kunne finne på. Skade Aeneas der hvor han er mest sårbar, servere hans egen sønn til middag. Å legge bånd på sin vrede er ikke et tema, like lite som hun lar seg ydmyke til å tryggle ham om å bli. I stedet gjør hun noe midt imellom, hun sender sin søster Anna:

Tempus inane peto, requiem spatiumque furori,
Dum mea me victam doceam fortuna dolore.
(Vergil) 4.433-434

Blot om en stakket stund og ro og rum til min smerte,
indtil min skæbne får lært mig at tabe og lide og tåle.
(Due, 2016) 4.433-434.

Lyne sier det slik:

«Action and inaction (Vergil's invention), characterize the queen».(Lyne, 1987) s. 45.

Men Aeneas er innstilt på å dra og røyken fra den symboltunge ilden er hennes siste vrede hilsen til Aeneas etter at han har kommet ut på havet. Han er smertelig klar over Didos sorg over å bli forlatt og forrådt og gjør seg tanker om hva denne brannen gir bud om. Vergil nevner det ikke, men Aeneas' svik får senere følger for romerne. Dido blir et bilde på kaos, det kvinnelige og uberegnelige, og fravær av kontroll over emosjonene. Aeneas vet ikke helt hvordan han skal tolke brann og røyk som stiger opp fra byen.

Moenia respiciens, quae iam infelicis Elissae
conlucent flammis. Quae tantum accenderit ignem
causa latet; duri magno sed amore dolores
polluto notumque, furens quid femina possit,
triste per augurium Teucrorum pectora ducunt.
(Vergil) 5.3 ff.

Agterud ser han på byen der lyser af stakkels Elissas
bålfærd. Grunden til branden er uvis. Men tanken på smertens
brod når kærlighetstroen forrådes, og viden om kvindens
evne til alt i sin lidenskabs vold gør Teucrernes hjerter
tunge i tankerne om hvad de brændende flammer bebuder.
(Due, 2016) 5.3ff.

⁹ Feeney;(1991) s.131. Juno er her å anse som et aspekt av Kartagos gudinne Tanit.

Dette er ikke røyk som stiger opp fra en ødelagt by, det er røyk som stiger opp fra et liv som er lagt i grus av trojanernes ankomst. Dido selv, er forsonet med sitt tap og tar sitt eget liv. Didos ambivalente forhold til Aeneas, et elsk/hat-forhold, gjør at hennes død tilfører eposet patos. Hun vil at Aeneas skal se røyken fra likbålet og kjenne på dårlig samvittighet. Og Aeneas og hans følge møter snart på store utfordringer. På samme måte som Odyssevs og resten av grekerne kommer ut for voldsomt uvær på vei fra Troja, kommer Aeneas ut for en voldsom storm på vei fra Kartago. Vergil sier det ikke, men man aner Junos vrede og ønske om å hindre trojanerne å komme til Italia bak den voldsomme stormen de kommer ut for.

Aeneas kommer tilbake til sin venn Acestes' øy og hviler ut etter den stormfulle ferden. Juno, som var Kartagos skytsgudinne lar ikke hatet til trojanerne slippe taket, og i sin vrede sender hun Iris til de trojanske kvinnene og forleder dem til å sette fyr på Aeneas' flåte. Men Jupiter griper inn og slukker brannen. Junos vrede har ført til et trekantdrama, en interessekonflikt mellom henne og Jupiter og en kamp mellom henne og trojanerne, mens Aeneas forsøker å oppheve Junos utspill ved å be Jupiter om hjelp. Lignende trekantdrama i det guddommelige univers kan man se hos Homer hvor Hera er vred på Zevs fordi han voldtok Ganymedes, og på Afrodite fordi hun lurte seg til å vinne skjønnhetskonkurransen. Heras τιμή, hennes ære står på spill og den må gjenopprettes. På samme vis lar Vergil den «homeriske» Junos vrede ha sin rot i tap av *honorem*, ære.

I 6. bok har de nådd Italia og han får beskjed fra Sibyllen i Apollos helligdom om å ofre til Apollon. Sibyllen faller i transe og hun forteller at de er fremdeles ikke er fri for Junos vrede. Aeneas skal kjempe mot enda en fyrste. Enda en utenlandsk dronning skal volde dem besvær. Vreden har årsak i noe som er i fortid. Men Aeneas' pålagte guddommelige skjebne fører til håp om en fremtid.

Vreden finnes ikke utelukkende i de levendes verden. Man møter også vrede sjeler som for lengst har funnet veien ned til dødsriket. *Aeneidens* 6. bok, samsvarer med *Odysseens* 11. sang. Begge disse handler om heltens *katabasis*, - deres besøk i dødsriket for å søke kunnskap om fremtiden hos de døde. Både Aeneas og Odyssevs møter døde som bærer med seg vreden de opplevde mens de var i live, også i døden. Aeneas møter Dido som er vred fordi han forlot henne. Odyssevs møter Ajax som er vred fordi han tapte kampen om våpnene til Akilles. Felles for Aeneas og Odyssevs er at de ikke evner å dempe eller stille vreden til de døde sjelene. Mens Aeneas har hatt et kjærlighetsforhold til Dido, men pådro seg hennes vrede, har Odyssevs og

Ajax vært kamerater i krig og endte med å bli uvenner. Forskjellen er at Aeneas legitimerer sin adskillelse fra Dido med at han ble pålagt av Jupiter å dra fra Kartago, mens Odyssevs og Ajax ble uvenner på grunn av noe begge ville ha.

I eposets andre del, 7.-12. bok, er vreden en drivkraft som oppstår i et fremtidsrettet perspektiv. Der handler det om vreden som oppstår på grunn av hendelser som hindrer helten i å oppnå egne fremtidsplaner. Dette har Vergil snudd på hodet i forhold til Homer. I *Iliaden* har vreden karakter av å være en drivkraft i en pågående kamp. Vreden i *Odysséen* bærer preg av retrospektivt perspektiv. Odyssevs minnes og forteller om hendelser som ikke er nevnt i *Iliaden*, og alle hans strabaser skyldes hendelser i fortid. Aeneas sitt besøk i underverdenen bærer preg av å ville få kunnskap om fremtiden.

Det intertekstuelle i Vergils epos ligger på flere plan. Homers *Iliaden* og *Odysséen* ligger som en matrise i bakgrunnen. Best synlig er det i plot, persongalleri, karakterer, og litterære virkemidler. Vreden og demping av vreden ved guddommelig intervensjon hører med til de mest effektfulle virkemidler som drivkraft for historieforløpet hos både Homer og Vergil. Mindre lett er det kanskje å få øye på måten Vergil snur om på samsvar mellom *Aeneidens* bøker og Homers sanger. Som eksempel kan nevnes at *Aeneidens* 2. bok samsvarer med *Iliadens* 22. sang. Selv om både *Iliaden* og *Aeneiden* starter med vrede, og slik sett kan sies å samsvare, er det med hensyn til Akilles' vrede og vreden til Aeneas også et samsvar mellom *Iliadens* 1. sang og *Aeneidens* 2. bok, hvor Aeneas ser Priamos myrdet i Vestas helligdom og Helena gjemmer seg ved terskelen til denne. I begge tilfeller opplever helten en intens vrede over andres handlinger. I første sang i *Iliaden*, er det Athene som blir sendt av Hera for å dempe Akilles' vrede. I andre bok i *Aeneiden* er det Venus som demper vreden til Aeneas.

10. bok i *Aeneiden* hvor Pallas blir drept av Turnus samsvarer med 16. sang i *Iliaden* hvor Patroklos blir drept av Hektor. Begge disse drapene utløser en voldsom vrede og får avgjørende betydning for det videre forløp. Drapet på Patroklos utløser Akilles' vrede, som får en ny retning, bort fra Agamemnon og i retning Hektor. Dette får konsekvenser for grekernes fornyede energi i kampen for å felle Troja. Drapet på Pallas utløser på tilsvarende måte vreden hos Aeneas som får fornyet kraft til å kjempe. Med andre ord, drapene på Patroklos og Pallas fører til en vrede og et overveldende behov for hevn hos Akilles og Aeneas.

Et annet trekk er et visst samsvar mellom de mest fremtredende karakterene. Visse trekk hos Aeneas samsvarer med typiske trekk hos Akilles, Patroklos har likhetstrekk med Pallas, og Turnus med Hektor. Men mens Aeneas er kjent for sin pietas, sin lojalitet/trofasthet, er Akilles

kjent for sin ἀρετή, sin dyktighet, heldedåd, fortrinn eller fortreffelighet. Både Aeneas og Akilles er av halvt gudommelig opphav. Begge heltene havner, imidlertid, i vredens vold og deltar i grusomme massakre. Forskjellen er at Aeneas, uselvisk har tanke for sitt folks ve og vel, mens Akilles mer eller mindre uvillig er med i en krig mot et folk han ikke anser som sine fiender. For ham er det ære og personlig vinning som står i fokus.

1.1.3. Det homeriske bakteppe

Mens Homers epos var beregnet for muntlig fremføring, var *Aeneiden* beregnet å bli lest. Derfor har de homeriske eposene et rikt tilfang av gjentakelser for å hjelpe på hukommelsen. Dette er ikke tilfelle hos Vergils epos. Aeneas' viktigste oppgave er å dra til Italia og grunnlegge et nytt imperium. Det er hans skjebne å danne grunnlaget for en sterk romersk slekt som skal styre et fremtidig stort imperium. I *Iliaden* og *Odysséen* er derimot skjebnen knyttet til enkeltpersoners liv.

I proemet til *Aeneiden*, starter Vergil med «arma virumque cano», «jeg synger om våpen og en mann». Dette er en indirekte referanse til proemet i *Iliaden* som både begynner med – og handler om Akilles' vrede. Det andre ordet i proemet er vir, mann. Det refererer til *Odysséen* hvor det første ordet er Ἀνδρα, mann. Dermed ligger det implisitt i de første ordene i proemet at det handler om krig, og at det er tale om én mann. Ordene og deres plassering har svært sterk betydning i disse komprimerte proemene. (Redfield, 1979) s. 95. At *Odysséen* starter med ordet Ἀνδρα kan sies å henspille på at *Odysséen* i hovedsak handler om én enkelt manns strabasiøse *nostos*, hjemreise. At Vergils Aeneas er ute på sin egen *Odyssé*, kommer frem allerede i første vers, hvor det fortelles at han var jaget av skjebnen fra de trojanske strender.

Ira, vreden, kommer på slutten av fjerde vers i proemet, hvor man får vite at det er på grunn av den bitre Junos vrede at han må lide så mye både til lands og til vanns.

Vreden i *Aeneiden* har det til felles med vreden i *Iliaden* at det er en drivkraft for handling. I *Iliaden* er det Akilles' vrede som får de største konsekvensene, mens det i *Aeneiden* er Junos vrede som styrer utviklingen i historien. Det homeriske bakteppet er en krenket helt. Vergil plukker opp ideen om krenkelse, men flytter krenkelsen fra de dødeliges arena til Olympien, til selveste himmeldronningen Juno. Vredens konsekvenser består i voldsomme lidelser og tap både på slagmarken, blant det vanlige folket, riker går tapt og nye maktkonstellasjoner oppstår. Vergils trojanske *odyssé* handler for en stor del om formingen av Aeneas til å bli en sterk leder gjennom all motgang han møter og om alle de vansker de flyktende trojanerne kommer ut for i søken etter et nytt land. Utfordringene i å tyde gudenes - og naturkreftenes tegn har mye til

felles med Odyssevs strabasiøse *nostos*, hjemreise til Ithaka. Men i motsetning til Odyssevs som drar fra krigen og tilbake til sitt hjemland, reiser trojanerne fra et fedreland lagt i grus mot et uvisst mål og til en uviss fremtid, men med håp om å reise et nytt Troja.

Både guder, gudinner og menn er vrede. I likhet med Homer, påkaller Vergil sin Muse og slik kan dikteren tre i bakgrunnen og bare være talerør for henne. At de påkaller sin Muse kan sees som et hint om at det er tale om en kunnskap som ellers ville vært unndradd mennesker og samtidig er det en måte for dikteren å gjemme seg bak en «episk stemme» gjennom å la karakterene tale selv, noe også Homer hadde gjort.

Begynnelsen på Vergils epos starter ikke så ulikt med Homers *Iliaden*. Han begynner med å fortelle om vreden, om enn ikke ordet kommer først. Også i dette tilfellet er det tale om guddommelig vrede. Juno, Jupiters kone, minnes den gamle krigen mellom akaierne og trojanerne. En krig hun ikke har noen gode minner om. Selv om ordet *ira*, vrede, ikke har samme fremskutte posisjon som $\mu\eta\nu\iota\varsigma$ i begynnelsen av *Iliadens* første sang, er ikke betydningen og funksjonen svekket av den grunn. Tvert om, vreden er like sterk som Akilles' vrede og den kommer fra selveste Juno, himmelens dronning. Hera/Juno som tapte i en skjønnhetskonkurranse hvor den trojanske prins Paris var dommer, ønsket å hevne seg på Aeneas og hans trojanske følge for dette forsmedelige tapet. Junos vrede er derfor knyttet til krenkelse og degradering i sin suverenitet, og hun fremstår som uforsonlig. Det ble ikke bedre av at hun tapte mot Afrodite/Venus. Venus vant ved list eller direkte korrupsjon, noe som igjen gjør saken komplisert og egnet til å vekke raseri. Aeneas er selveste Venus' sønn med den jordiske Anchises. Juno vil ødelegge hele Troja for å straffe kollektivt, og hun blir rasende når han flykter med resten av sitt folk til Italia for å bygge et nytt Troja der. Junos vrede fungerer derfor som en drivkraft i hendelsesforløpet.

Vergils resepsjon av Homer er synlig gjennom hele eposet. Han gjør mye likt, men i mange tilfeller går han i motsatt retning av Homer. Han starter med en Odysse på seks sanger og avslutter eposet med en trojansk krig, også denne i seks sanger. Vergil starter på samme måte som Homer med et retorisk spørsmål om vreden, men spørsmålet blir hengende i luften og forblir ubesvart gjennom hele eposet.

Tantaene animis caelestibus irae?
(Vergilius Maro et al., 1999) 1.11

Rummes så bittert nag i sindet hos himmelsek guder?
(Due, 2016) 1.11

Homer startet også med et retorisk spørsmål, men i motsetning til Vergil svarer han på spørsmålet med det samme.

τίς τ' ἄρ' σφωε θεῶν ἔριδι ξυνέηκε μάχεσθαι;
(Homer) 1.8

Hvem blant Gudene var det som egget de tvende til striden? (Østby, 1993) 1.8 -9

Mens Homer lar helten Akilles være vredens eier og aktør, lar Vergil gudinnen Juno være vredens eier og aktør. Vreden hos både Akilles og Juno har sin årsak utenfor dem selv. Juno er blitt lurt og Akilles er i klammeri med Agamemnon. Akilles trekker seg tilbake og blir inaktiv for en tid. Juno fremstår med handlekraft, ute etter hevn, med til dels menneskelige trekk av dårlig moral og med et språk som ikke er en gudinne verdig. I *Aeneiden* 7.319 ff sier hun at Hekabe unnfanget, *praegnas*, en fakkell. Selve adjektivet *praegnas* ble på Vergils tid regnet som et grovt eller vulgært ord som man helst skulle unngå. (Lyne, 1987) s. 53. Kanskje lar Vergil Junos bruk av *praegnans* gjenspeile hennes sinne.

Junos/Heras krenkelse kan sammenlignes med Akilles' krenkelse. Den fører til et sinne som varer over tid. Men mens Akilles passiviseres av denne grunn, aktiviseres Juno. På grunn av Agamemnons krenkende opptreden overfor Akilles blir helten sittende å furte, han nekter å delta i krigen. Til sin mor sier han:

... κρείων Ἀγαμέμνων
ἦν ἄτην ὅ τ' ἄριστον Ἀχαιῶν οὐδὲν ἔτισεν
(Homer) 1,411-12

..den mektige drott Agamamnon ikke hedret den beste av Akaiene.
Egen oversettelse 1.411-12

Zevs er straks villig til å gå med på det hun ber om. Trojanerne får fremgang i krigen, men fra da av er Akilles' vrede blitt en del av Zevs plan eller vilje, Διὸς δ' ἔτελείετο βουλή. Akilles' vrede blir dermed et incitament for fullføringen av Zevs vilje. Akilles' surmulende furing forpurrer grekernes fremgang helt til helten får tilbake den respekt han fortjener. Vergil lar Junos vrede forpurre Jupiters plan ved å lage stadige forhindringer for Aeneas og hans følge.

Vreden er nært knyttet til ἔτισεν, akte, ære, hedre. οὐδὲν ἔτισεν blir da å ikke respektere eller å krenke. (Homer 1999) *Il.*1.407 ff. Agamemnon i sin blindhet, hedret ikke sin jevnbyrdige helt. Denne formen for søken etter ære for sin egen del, er ikke et tema for Vergils Aeneas. For Agamemnon er det selvrespektens som står på spill og vreden er et uunngåelig resultat. Den manglende respekt for deres jevnbyrdighet ender opp med å slå hardt tilbake på både Akilles og Agamemnon.

Mens Homer lar Akilles' vrede ta nye retninger gjennom eposet, lar Vergil Junos vrede stadig gå ut på det samme, hun skal lage så mange vansker og så mye lidelse for Aeneas og hans følge som hun kan og hun skal forpurre Jupiters plan. Og hvor mye hun kan, og hvor lenge, er til syvende og sist et spørsmål om hva Jupiter vil. De udødelige gudene kan være umoralske, og

de kan være onde mot menneskene uten at det får noen konsekvenser for dem selv. Derimot følger det med å være dødelig at umoralske -, onde – eller dårlige handlinger fører til straff. Som Lyne sier; Jupiter pålegger en moral og oppriktighet på mennesker, noe han ikke engang drømmer om å pålegge seg selv. (Lyne, 1987) s. 87.

I *Il.* 22. sang lar Homer Akilles' vrede munne ut i et bestialsk drap av Hektor, og en derpå maltraktering av liket. Til slutt kommer en forsoning med Priamos, Hektors far, som får begrave liket. Etter dette er det som om Akilles' vrede er stilnet.

Vergil lar Turnus håne den døde Pallas og ta hans våpenbelte, men han lar ham ikke maltraktere liket slik som Akilles gjorde med Hektor. Turnus godtar at Pallas skal sendes hjem til sin far for å bli hedret med en grav. Turnus selv ender opp med å bli drept som hevn over Pallas.

Hvorfor valgte Vergil, stikk i strid med den episke tradisjon å ikke la vreden gå over i en forsoning? Skjebnen til Turnus ender som det motsatte av Homers avslutning for Hektor, hvor Akilles og Priamos forsones, med det resultat at faren får begrave sin sønn. Problemet er at *pious* Aeneas blir en akilleisk Aeneas som er besatt av *furor impius* som må få sitt utløp i hevn. Vergil lar den voldsomme vreden blir hengende i løse luften uten å bli forsonet. En mulighet er at dette et bevisst trekk for å ikke følge Homer slavisk. En annen mulighet kan også være at Vergil vil vise at Jupiter ikke har noen annen agenda enn makt og å bli hedret av mennesker. I så fall kan det se ut som om Vergil viser romerne som Jupiters utvalgte og Jupiter som en universell transcendent gud i stedet for en romersk stammegud. Hvis Jupiter er, i epikureisk forstand, uten *metus*, frykt, *cura*, angst og *ira*, vrede, og desinteressert i *iustus* og *iustitia*, så gir det mening at vreden blir hengende i løse luften fordi det til syvende og sist kun er den menneskelige kapasitet som gjelder. I så fall kan dette være en legitimitet for romernes imperialistiske aspirasjoner. Dessuten kan det være en alludering til grunnleggelsen av Roma, hvor Romulus i sin vrede dreper Remulus. (Harris, 2001) s. 201. Kanskje er dette en årsak til at Vergil ikke følger den episke tradisjon i avslutningen av eposet. Dermed får han skapt et romersk epos, ikke en kopi av *Iliaden* og *Odysséen*.

En mulighet er også at Vergil ønsker å vise hvordan skammen over å bryte sitt løfte til Pallas' far gjør at raseriet blusser opp til nye høyder og ikke lar seg stanse før en gjengjeldelse er fullbyrdet.

En fjerde mulighet er mer rettet mot Pallas, at dette var en sjokkopplevelse som gav en flashback og minnet om at Turnus har drept en av Aeneas' allierte, som han i tillegg hadde et spesielt

ansvar for. Aeneas har lovet Evander å hevne far og sønn. I så fall er det et høyst menneskelig psykologisk trekk som skinner igjennom.

Det ligger nært å tenke at skammen Aeneas føler overfor Evander, Pallas' gamle far, legger et nagende psykisk press på ham og fører til behov for oppreisning for å bøte for Turnus' udåd, men også behov for å bøte for hans egne brutte løfter om å ta godt vare på sin unge allierte og bringe ham trygt hjem. Synet av Pallas' våpenbelte og dets symboltunge dekor møter Aeneas' blikk som et lyn og tenner vreden. Vreden blir drivkraften som fullbyrder denne hevnen og bøter for hans brutte løfter. Idet Aeneas dreper Turnus, oppstår et antiklimaks og den store krigskonflikten kulminerer. Vergil avslører bit for bit hendelsesforløpet og historien til Aeneas og hans folk. Eposet både begynner og ender med vrede. Her skiller han seg fra Homer som lar *Iliaden* ende med forsoning.

2.0. GUDENES RIVALISERING og AENEAS' KATABASIS

2.1.0. Jupiters plan og Junos vrede

Juno beskrives som en gudinne av uhyre sterke emosjoner. Hun elsker like høyt som hun hater, og føler hun seg truet, ydmyket eller krenket, er det kort vei til vreden. Som jeg har nevnt ovenfor, - hun minnes krenkelsen i skjønnhetskonkurransen hvor hun sammen med Athene/Vesta tapte mot Venus. Men hun var også vred på grunn av at Jupiter hadde kidnappet trojanske Ganymedes (Homer) 5,202 og gjorde ham til munnskjenk i Olympen,¹⁰ og hun var vred på grunn av at Roma en gang i fremtiden kunne føre krig mot Kartago (1.29 ff). Med andre ord, tre gode grunner til vrede. At vreden over krenkelsen sitter dypt i henne kommer frem av *manet alta mente* (1.26). *manet* viser at vreden er vedvarende, *alta mente* at den sitter dypt i hennes sinn. Selv om rovet av Ganymedes og tapet av skjønnhetskonkurransen er langt tilbake i tid, spiller det ingen rolle for Juno. Vreden over disse krenkelsene vedvarer. Hun er ganske enkelt langsint. Dessuten, som Lyne skriver, er hun (som Hera til Zevs) Jupiters søster og kone. Derfor er det utålelig at hun skal lide nederlag på grunn av sin skjønnhet, seksualitet og rang. Så hvordan kan Juno bli forsonet? Aeneas lykkes ikke, trass i sine mange forsøk. I tillegg sammenligner hun seg med Athene som har fått knuse grekernes flåte og druknet mannskapet

¹⁰Hauge, Nanna Lindenfjeld: Hebe var datter av Hera og Zevs og hadde som oppgave å varte opp ved gudenes bord. En dag snublet hun og falt så lang hun var, og gudene lo av henne. Zevs ble sint og ville kaste henne ut. Han skapte seg om til en ørn og dukket ned til jorden og kidnappet den vakre trojanske kongssønnen Ganymede. Han fikk jobben som munnskjenk i Olympen. Hera gikk så sterkt i forbønn for datteren at hun fikk bli og hun tok henne i tjeneste. Hun skulle spenne hestene for vognen når Hera skulle ut og kjøre.

på vei hjem fra Troja. Også der føler hun at hun har trukket det korteste strået.¹¹ (Lyne, 1987) s. 95.

Aeneiden starter med Junos vrede i 1. bok og ender med demping av hennes vrede i 12. bok. I tillegg fungerer vreden som drivkraft i delene av fortellingen. Slik kan man si at hele eposet kan tolkes som en hermeneutisk sirkel. Vredens fremstående posisjon som virkemiddel blir forståelig når delene i eposet rulles opp bit for bit. Proemet gir en forforståelse og etter hvert som delene avslører handlingen, sitter man til slutt igjen med en etter-forståelse¹². Vergil lar leseren bli litt klokere på helheten både ut fra hver delhendelse og fra hver bok som helhet. Samtidig som vreden fungerer som igangsetter og drivkraft, gjør den også nytte som en gjennomgående forklaring på hvorfor handlingsforløpet er slik som det er. Jupiter har en plan og den forsøker Juno å forpurre så lenge hun kan. At Juno har konflikter med både mennesker og de udødelige gudene viser henne som en kolerisk og konfliktskapende gudinne det er god grunn til å ha respekt for. Til og med Jupiter virker godmodig i forholdet overfor Juno når han ber henne dempe sin vrede. Det lengste han strekker det til, er å forby henne å blande seg inn i fortsettelsen. (12, 800 ff)

Noe av det første som møter leseren i *Aeneidens* 1. bok er den vrede Juno, skytsgudinne for Kartago, men også for Latinus' by. Men det var intet hun elsket høyere enn Kartago. Det var intet hun fryktet mer enn at et sterkt Roma engang skulle føre krig mot Kartago. Og når de forhatte overlevende fra Troja drar til Italia for å bygge et nytt imperium, gjør hun alt for å forhindre at de skal lykkes. Når hun ikke lykkes i å ødelegge trojanerne og hun ser at Aeneas er lovet Latinus' datter til kone, forsøker hun å skape mest mulig splid og ondskap mellom latinerne og trojanerne. Om hun ikke kan stoppe trojanerne, så kan hun forpurre at de når sitt endelige mål.

Det første ordet etter proemet er ordet *urbs*, by, og byen er Kartago. Der var det et alter for henne og der var hennes vogn og våpen. Der ble hun hedret. Det var hennes bekymring at ingen ville tilbe hennes makt, bøye seg for hennes alter eller bringe det ofre. Håpet var at Kartago skulle bli et maktsentrum. Men hun hadde hørt at en rase av trojansk blod skulle beseire byen og føre til Libyas fall. Juno står som symbolet på Libya og Kartagos folk, som var mer fryktet og forhatt av romerne enn noen andre. (Feeney, 1991) s.131.

¹¹ Lyne, R.O.A.M: Juno synes seg forbigått av Jupiter med hensyn til hva hun får utrette av fortredeligheter mot Trojanerne. Se *Aeneiden* 1. 37 ff.

¹² Denne etter-forståelsen er en utvidet forståelseshorisont.

Juno favner både fortid, i form av bitre minner, nåtid, i form av vrede over trojanernes reise til Italia, og fremtiden ved den trussel deres etterkommere kunne bli for Kartago. Dette gjør at Junos og Jupiters tilstedeværelse i eposet er nødvendig som selvstendige karakterer. I dette spennet ligger kimen til hennes intense *ira*, den uforsonlige vreden.

Eposet utfoldes i et dialektisk forhold mellom mytologi og historie og favner også politikk og filosofiske tradisjoner som omhandler vreden som fenomen og som psykologisk kraft eller disposisjon.

Når trojanerne setter ut på sin Odysseé mot Italias kyst, lar hun dem kastes om på hav og land i naturkreftenes vold. Strekker ikke hennes egne krefter til, søker hun hjelp der den finnes. Hun drar til Aeolus og ber om hjelp. Dette bygger på *Odysséen* hvor Odyssevs ble utsatt for Poseidons vrede på sin tur hjem etter krigen i Troja. Poseidon fryktet at han skulle miste sin heder, τιμή, hvis Odyssevs og hans folk kom trygt hjem. (Østby, 1994)13.128 ff.

Idet trojanerne trygt passerer Sicilia med håp om å nå sitt mål, ser Juno på med sin motvilje. Hun pleier «sitt evige nag i sitt hjerte» og hun tenker med seg selv;

Mene incepto desistere victam
Nec posse Italia Teucrorum avertere regem!
Quippe vetor fatis.
(Vergilius Maro, 1999) 1.37 ff.

Skal *jeg* give op og se mig besejret og ikke
magte at holde Trojanernes drot fra Italiens strande!
Skæbnen er mod det – javist!
(Due, 2016) 1.37 ff.

Junos stadige nag, er som en mangel som får henne til å handle. Hun lager så mye kaos hun kan. Underliggende krenkelser og hat gjør at hun må handle destruktivt. Hun ber Aeolus om hjelp og han sender «den stridige storm og hylende kuling». Det er som om Vergil lar den guddommelige vrede fungere som et episk minefelt. Den er kilden til en evig konflikt både blant guder og mennesker. Juno gjør som Venus med Paris. Hun bestikker Aeolus med at han skal få den vakreste nymfen Dëiopéa til evig eie og ekte! (Vergil) 1.71ff.

Aeolus er ikke uten videre komfortabel med oppdraget han får av Juno, men det er hun som sitter med mulighetene til både belønning og straff. Gjør han ikke som hun vil, mister han alt. Men gjør han som Juno vil, pådrar han seg både Jupiters og Neptuns vrede. Aeolus ser ingen annen utvei enn å slippe stormene løs, noe som fører til kaos i naturens orden. Konsekvensen av Junos handlinger fører til ytterligere vrede. Det sprer om seg som ringer i vann. Neptun avslører søsterens uvelkomne handlinger som fører til fundamental omkalfatring av elementenes naturlige orden. Hennes intriger mot trojanerne bringer hans domene, havet, i opprør. Bølgene løftes skyhøyt, himmelen tordner og sender kaskader av vann ned mot de

stakkars sjøfarerne. Neptun stikker rolig hodet opp av vannet, tross sin vrede, og formaner vindene og ber dem hilse Aeolus med at det er Neptun som er herre over havet.

I 5. bok holder Aeneas gravleker på ettårsdagen for sin døde far. Juno er igjen ute på krigsstien. Hun sender Iris, som skaper seg om til den gamle kvinnen Beroe. Hun overtaler de eldre slitne kvinnene til å sette fyr på skipene så de kan slippe å sette ut på det farefulle havet igjen. Men Aeneas ber til Jupiter som sender et forrykende uvær med styrtregn som slukker ilden. Kvinnene fungerer som en umælende gruppe, som likevel representerer en meningsytring i flokken av trojanere. Vergil lar dem kommunisere ved deres handlinger, og i dette tilfelle som redskaper for Junos vrede, ved at de blir lurt av Iris, omskapt til Beróë. Dermed har Juno lykket i å lage indre splid mellom trojanerne. Det samme gjør hun mot Latinus og hans kone.

2.1.1. Katabasis

I likhet med Homers Odyssevs i Odysseén, foretar Aeneas en katabasis. Katabasis er det greske ordet for nedstigning, og i den episke diktningen handler det om nedstigning til underverdenen, de dødes verden. Homers katabasis kommer i 11. sang hvor Odyssevs vil spørre Tiresias' gjenferd om veien hjem til Ithaka, mens Vergil forteller om Aeneas' katabasis i 6. bok. Sibyllen skal veilede Aeneas i underverdenen når han søker kunnskap hos sin fars gjenferd om hva fremtiden vil bringe. Å henvende seg til underverdenen er, imidlertid, forbundet med fare og man kan påkalle seg gudommelig vrede. Både Odyssevs og Aeneas må love å jorde en venn før de tar fatt på sin vandring til dødsriket. Odyssevs lover å reise et alter til gudens ære når han kommer hjem til Ithaka. Aeneas lover å reise et alter i marmor for Diana og Foibos når han har bygget sin by for Trojas fordrevne folk og flyktningeguder. Odyssevs møter sin mor i underverdenen mens Aeneas møter sin far. Begge forsøker tre ganger å omfavne den døde som svinner bort mellom armene på sine levende barn.

En av Aeneas' heralder, Misenus, som tidligere hadde tjent under Hektor, hadde fått det for seg at han ville spille på en konkylie og kappes med gudene, dermed begikk han hybris og ble straffet med døden.

sed tum, forte cava dum personat aequora concha,
demens, et cantu vocat in certamina divos,
aemulus exceptum Triton, si credere dignum est,
inter saxavirum spumosa immerserat unda.
(Vergil) 6. 171 ff.

Nu var det faldet ham ind at spille på en konkylie
Og med dens toner at kappes med Guderne ude i havet
– dåren! Ti i jalousi havde Triton (såfremt man tør tro
det) slynget ham ned fra hans klint mod skær og
skummende bølge.
(Due, 2016) 6. 171 ff.

Misenus hadde begått hybris ved å utfordre Triton, sønn av Poseidon og Amphitrite, derfor måtte han bøte med livet. En slik brøde førte til at hele Aeneas' flåte var uren, den var besmittet

med død. Den guddommelige vreden som Misenus hadde påført seg selv og flåten måtte utsones. Aeneas med sine menn går straks i gang med å lage et likbål, og etter et passende begravelseritual får de lagt den døde i en jordhaug med en reist åre som symbol på haugen. Deretter ofrer de rikelig til gudenes ære. Dette er etter et prinsipp om *do ut des*, jeg gir for at du skal gi. Aeneas kan ikke få komme ned i dødsriket og få samtale med sin avdøde far før han har utført sine plikter mot de døde i det dennesidige. For å få tilgang til dødsriket må dermed Aeneas først sørge for å gjenopprette skaden Misenus hadde begått. Når han endelig kan stige ned i underverdenen møter han også Dido. Hun flakker forvillet omkring med sine friske sår. I mørket gjenkjenner han henne vagt. Vergil beskriver dette nesten som et drømmesyn. Det kan synes som noe midt mellom syn og fornemmelse. Dette gjør voldsomt inntrykk på Aeneas og han faller i gråt. I medynk forsøker han å henvende seg til henne og å fortelle at han ikke reiste fordi han ønsket det, men han reiste på grunn av gudenes ordre. I vers 460 ff alluderer Vergil til noen linjer i et dikt av Catullus. (Garrison, 2012) 66. 39-42. Hans forsøk på å gjøre inntrykk på henne ved å vise sin kjærlighet er forgjeves. R. A. Smith sier i sin artikkel *A Lock and a Promise: Myth and Allusion in Aeneas' Farewell to Dido in «Aeneid»*, at denne allusjonen er knyttet til kutting av Didos lokk i det hun dør i *Aeneiden 4*. Konnotasjonen til hårlokken kan sees som et virkemiddel for å skape en begravelsesstemning. Hans spørsmål om hun virkelig tok sitt eget liv gir Aeneas troverdighet som ganske enkelt menneskelig. (A., 1993) s. 306 ff. Beveget og kjærlig taler han slik til henne:

infelix Dido, verus mihi nuntius ergo
venerate extinctam, ferroque extrema secutam?
funeris heu! Tibi causa fui? Per sidera iuro,
invitus, regina, tuo de litore cessi.
sed me iussa deum, quae nunc has ire per umbras,
imperiis egere suis; nec credere quivi
hunc tantum tibi me discessu ferre dolorem.
siste gradum teque aspectu ne subrahe nostro.
quem fugis? Extremum fato, quod te adloquor, hoc
est.
(Vergil) 6. 456 ff.

Stakkels Elissa, var det dog sandt, det rygte der meldte
at du var død, at du havde gjort ende på alting med sværdet!
Var jeg da skyld i din død? Jeg sværger ved himmelens
stjerner, Gudernes magt og ved alt der er helligt i skyggernes
rige, modvilligt var det, min dronning, jeg sejlede bort fra dit
rige. Bud fra de Guder der nu har tvunget mig til at besøge
skyggerne her i det golde, forgemte øde i natten,
drev mig med deres ordre. Hvor lidet kunne jeg ane
at jeg ved bortgangen voldte dig sådan forfærdelig smerte.
Stands! Forhold mig dog ikke at se dig! Flygter du for mig?
Skæbnen forunder mig aldrig igjen at sige dig mere!
(Due, 2016) 6.456 ff.

I denne scenen bruker Vergil *oratio recta*, direkte tale, for å forsterke følelsen av hvordan Aeneas i sin fortvilelse forsøker å oppnå kontakt med Dido. Han forstår endelig hvor dypt krenket hun er. Men han innser at det sannsynligvis er hans skyld at hun tok sitt eget liv. Han forsøker å mildne henne uten å lykkes:

talibus Aeneas ardentem et torva tuendem
lenibat dictis animum lacriamsque cieabat.
illa solo fixos oculos aversa tenebat

Sådan forsøgte Aeneas at mildne de brændende hårde
blikke hos Dido, at tale til hjertet og vække til tåre.
Bortvendt stod hun og holdt sine øjne rettet mot jorden.

nec magis incepto vultum sermone movetur,
quam si dura silex aut stet Marpesia cautes.
tandem corripuit sese atque inimical refugit
in nemus umbriferum, coniunx ubi pristinus illi
respondet curis aequatque Sychaeus amorem.
(Vergil) 6.467 ff.

Al hans forklaring bevæget så lidt hendes ansigt og udtryk
som var det hugget i marmor fra Paros.
Sluttelig rev hun sig bort og flygted i had ind i skovens
mørke og skygge hvori hendes fordums mage Sychaeus
deltager i hendes sorg og tilsvarende den med sin ømhed.

(Due, 2016) 6.467 ff.

Vergil fortsetter å fortelle hvordan Dido fremstår. Ved å anvende *oratio obliqua*, indirekte tale, eller deskriptiv tale, fremhever han avstanden mellom den levende Aeneas og den døde Dido. Aeneas gjør ikke inntrykk på Dido og hun taler ikke tilbake. Han er den som inviterer til kontakt, men hun avviser med hardhet og kulde. Øynene er, *ardentem et torva tuendam*, brennende harde og rasende. Hennes uttrykk er hardt som om det var hugget i stein eller marmor fra Paros. (Due, 2016) 6.471. Ved å bruke stein eller marmor som metafor, gis det et inntrykk av hardhet, kulde og uforsonlighet. Det som er hugget i stein eller marmor er stivnet i sitt uttrykk og forandrer seg ikke hvor mye man enn forsøker å påvirke med ord og emosjoner. At Vergil beskriver helten som en som gråter er et særdeles sterkt virkemiddel. Menn stod for orden, styrke og mot og også å ha kontroll over sine følelser. I Aeneas møter leseren en mann med sterke følelser, samtidig som han utvikler seg til en sterk leder og dyktig sjøfarer. Han er en *pius Aeneas*, den trofaste, lojale mannen som først og fremst tenker på andres ve og vel. Han tar sitt oppdrag fra gudene på fullt alvor og hans *pietas* kommer til syne like mye på flokknivå og individnivå som det gjør i hans religiøse liv. Samtidig er han en mann med *virtus*, han er mandig, har mannsmot, er tapper og har gode egenskaper og fortreffelighet. Han er dyktig i det han foretar seg. Når Vergil fremstiller Aeneas som både en mann av *pietas* og med *virtus*, blir han desto mer menneskelig fordi han til tross for sine fortrinnsigheter ikke makter å dempe eller mildne Didos vrede. Han blir noe mer enn et stivnet mannsideal. Aeneas er en mann som følger gudenes vilje og påbud, men ender opp med å pådra seg andres vrede og å skade en han elsker. Vergils Aeneas har mye til felles med Odyssevs.

På samme vis som Aeneas forsøker å mildne sin Didos vrede, forsøker også Homers Odyssevs å mildne en venns vrede, Ajax, som hadde tapt kampen om Akilles' våpen. Odyssevs legger skylden på Zevs som har lagt danaene for hat, og i forsøket på å mildne vennens vrede sier han;

δάμασον δὲ μένος καὶ ἀγήνορα θυμόν.
ὡς ἐφάμην, ὁ δὲ μ' οὐδὲν ἀμείβετο, βῆ δὲ μετ' ἄλλας
ψυχὰς εἰς Ἔρεβος νεκύων κατατεθνηώτων. (Homer)
11.563 ff

«Styr dog ditt mandige sinn! Legg bånd på din rasende vrede!»
Så jeg talte. Han svarte meg ei, men gikk til de andre
henfarnes menneskers sjeler, til Erebus, skyggenes bolig.
(Østby, 1994) 11.563 ff.

Når Aeneas ser Didos vrede og skylder på at det var bud fra gudene som gjorde at han var nødt til å reise fra Kartago, er det fordi han befinner seg i skvis med sin lojalitet enten mot gudene eller mot Dido. Igjen velger Vergil å la Jupiter fremstå som en som manipulerer uten å bli straffet for det. Aeneas har ikke noe valg, han må tåle de negative konsekvensene ved å følge Jupiters ordre. Men ved å velge lojalitet mot gudene, velger han også lojalitet mot sitt folk ved å føre dem til det lovede nye Troja. Didos vrede er knyttet til følelsen av å være krenket, og slik sett en bekreftelse på feminin manglende kontroll. Vreden har ikke forlatt henne i døden, noe som betyr at det er utenfor Aeneas' rekkevidde å dempe hennes vrede. Responsen på hans argumentasjon med total avvising gjør at han blir stående tilbake med en uoppgjort konflikt.

Odyssevs forsøker også å dempe sin venns vrede, men også denne forsvinner inn blant de døde menneskers skyggeverden i Erebos. Hverken Dido eller Ajax vil tale med henholdsvis Aeneas eller Odyssevs. Odyssevs appellerer til Ajax' mandige sinn uten å gjøre inntrykk. Ajax forsvinner inn blant de døde i skyggenes verden og Odyssevs blir stående igjen med en uforløst konflikt.

I likhet med Homers Odyssevs, trenger Aeneas å få utvidet sin forståelseshorisont. Han er, som før nevnt, en mann som skal formes til å bli en solid og sterk mann som kan lede sitt folk og i tillegg legge grunnlaget for et nytt stort imperium. Ikke bare får han kunnskap om fremtiden, men han innser også konsekvensene av tidligere valg. Og han kommer ut igjen som en klokere mann.

2.1.2. Fra Odysseus til nye utfordringer

I 7. bok søker Latinus råd hos et orakel og får beskjed om at han ikke må finne en mann til Lavinia av Latinernes slekter. Dermed får både dronning Amathas og Junos plan et støt for baugen. På samme måte som i bok én stiller Juno seg selv spørsmål om hva hun skal tåle å finne seg i av trojanerne. Svaret har hun også her selv:

ast ego, magna Iovis coniunx nillinquere inausuquae potui
infelix, quae memet in omnia verti, vincor a Aenea Quod si
mea numina non sunt magna satis, dubitem haud equidem
implorare quod usquam est: flectere si nequeo auferos,
Acheronta movebo. (Vergil) 7.308 ff.

*Jeg, den høyestes dronning, som intet middel har skyet,
har været rede til alt (men omsonst!), skal se mig besejret
af en Aeneas! Men om min egen styrke som guddom ikke
slår til, skal jeg vide at bede om hjælp hvor den findes:
Føjer Olympen mig ikke, da rejser jeg Acherons magter!
(Due, 2016) 7.308*

Juno ser ingen grunn til å gjøre det lettvindt for Aeneas og hans følge, og heller ikke for Latinus og hans folk. Når Jupiters grusomme kone, *saeva Iovis coniunx*, ser at Aeneas lykkes i å bygge et nytt hjem og er lovet selve Latinus' datter til kone, blir hun rasende. Samtidig som hun innser at hun bare kan forpurre det uunngåelige, bryllup mellom Aeneas og Lavinia, lar hun vreden få fritt utløp. Hun søker hjelp ved selveste Acherons makter. Denne gang er det «Allecto, fra Furiers bolig nede i Tartaros hun påkaller. I denne scenen kommer Junos hat virkelig opp i dagen. Hun planlegger hevn og allierer seg med de verste av onde krefter. Dette er en av tekstsekvensene hvor det sublime griper leseren gjennom de litterære virkemidler og forsterker opplevelsen. Man får innblikk i Junos sinn i det hun med truende tanker begir seg til jorden. Hun søker hjelp for sin uråd hos sorgens forvolder, Allecto, fra Tartaros' mørke. Juno, himmelens dronning, søker hjelp av mørke, onde og skremmende makter som gleder seg over å spre krig og forbitrende vrede, bedrag og forbrytersk udåd. Det er som om ondskapens kilde skal bryte ut over både latinerne og trojanerne. Spørsmålet det er fristende å stille seg er, om hun fremdeles har samme årsak til sin brennende vrede. Men i bok 7.332 kommer det frem at det er maktpåliggende at det ikke skal gå skår i hennes ry og heder!

Hatet til trojanerne og frykten for ikke å lykkes med sin hevn rir Juno til de grader at hun gjør et dypdykk fra de udødelige på Olympen ned til den evige døds Tartaros. Hun oppsøker Tartaros' mørke og skremmende makter for å få hjelp i den midterste delen av universet, jorden, hvor menneskene kjemper for tilværelsen. Junos vrede er stadig like uforsonlig. Hun søker jorden med fryktelig redsel, *terras horrenda petevit* og hun oppildner den fryktelige Allecto. Den voldsomme bruken av det skremmende mørke dødsriket, grusom krig og forbitrende vrede, bedrag og forbrytersk udåd gir en sublim valør til teksten og bidrar til å la leseren leve seg inn i det ukontrollerbare og katastrofale som truer de stakkars latinerne og trojanerne.

Haec ubi dicta dedit, terras horrenda petevit,
 luctifiam Allecto dirarum ab sede dearum
 infernisque ceet tenebris, cui tristia bella
 iraeque insidaeque et criminal noxia cordi.
 odit et ipse pater Pluton, odere sorores
 Tartareae monstrum: tot sese vertit in ora,
 tam saevae facies, tot pullulat atra corubris.
 quam Iuno his acuit verbis ac talia fatur:
 «hunc mihi da proprium, virgo sata Nocte, laborem,
 Hanc operam, ne noster honos infractave cedat
 fama loco, neu conubiis ambire Latinum
 Aeneadeae possint Italosve obidiere finis.
 (Vergil) 7.323 ff.

Med disse truende tanker begav hun seg nedad mot jorden, kaldte på sorgens forvolder, Allecto, fra Furiers bolig ned i Tartaros' mørke, Erinyen hvis lyst er den grumme krig og forbitrede vrede, bedrag og forbryderisk udåd. Afskyet er hun af Dødsdrotten selv og af sine søstre: talløse skikkelser tager hun på sig og talløse fæle former, og hendes hår er en vrimmel af talløse slanger. Hende æggede Juno og hidsed med følgende tale: «udfør mig et særligt hverv, du datter af Natten! Løs det sådan at der ikke går skår i mit ry og min hæder ved at Aeneas' folk får lov til at vinde Latinus' datter og gunst og sætte sig fast i Italiens lande. (Due, 2016) 7.323 ff.

Juno sammenligner Paris' besøk i Sparta hvor han tok med seg Helena til Troja, med Aeneas' giftemål med Lavinia. Nok en prinsesse blir erobret av en trojansk prins. Om Aeneas får gifte seg med Lavinia er dette enda en krenkelse for Juno. Derfor er det maktpåliggende, om hun ikke kan få forhindret det, å forpurre bryllupet, og med guddommelig vrede skape så mye ondskap og elendighet hun bare kan makte. Måten hun kommanderer Allecto på minner om hvordan hun kommanderte Aeolus, i bok 1, til å slippe ut vinder og opprøre havet, synke skipene, knuse mennene og spre dem på havets dyp. Allecto får samme slags oppdrag i bok 7.335 ff. Hun skal ødelegge fredspakten og så ond krig, og hun skal sørge for at menn vil kreve -, og gripe til våpen. *Disice compositam pacem, sere crimina belli* uttrykker hatet og ønsket om hevn som ligger til grunn for vreden. Allecto skal ødelegge fredspakten og så grusom krig. Allecto tar plass/beleirer Amatas dørterskel, der kastet hun en orm fra sine lokker i folden ved brystet på Amata. Slik blir hun en uforbeholden tilhenger av Turnus. Junos bruk av Allecto, Iris, furier og naturkrefter fungerer som en dramatiserende kraft hver gang eposet når en harmonisk tilstand.

Når Jupiter blir nevnt første gang i eposet, i bok, er det i en tirade hvor Juno uttrykker irritasjon over at Pallas (Athene, rom. Vesta) har fått lånt Jupiters (Zevs') herjende ild fra skyen og splintret skipenes skrog og fått havet til reise seg i brottsjøer. Det er som om Jupiter selv blir en bakgrunnsfigur og Juno får rollen som den som står i front. Men kidnappingen av Ganymedes (Homer)¹³ indikerer at han ikke bare er hederlig i sin omgang med sine medguder og gudinner og heller ikke med de dødelige menneskene. Jupiter har sine eskapader både blant andre gudinner enn sin kone og blant jordiske kvinner og menn (Ganymedes). Heller ikke får man inntrykk av at han var særlig innsiktsfull når han valgte Paris til å dømme i skjønnhetskonkurransen mellom de tre gudinnene. Dette konfliktskapende scenariet skaper rom for vreden og gir eposet nødvendig spenning.

Neste gang han er nevnt er det i møte med datteren Venus, hvor hun uttrykker sin bekymring for Aeneas og hans følge som stadig er truet med døden av Junos vrede. Jupiter, som synes å være mellom barken og veden mellom Juno og Venus, beroliger henne ved å legge frem sin plan for Aeneas og trojanerne. Han fremstår som den sterke og rasjonelle maskuline monark som står for orden og som faktisk har en plan med det som skjer på jorden.

¹³ Homer: *Homeric Hymns, Homeric Apocrypha, Lives of Homer*. 5.200 ff.

Junos vrede fungerer som «knappestøperens støpeskje»¹⁴ i Ibsens *Peer Gynt*. Hennes vrede skaper den uro og motstand som Aeneas trenger for å formes. Jupiter lar Juno lage nok uro og utfordringer for Aeneas til å forberede ham på en ny rolle som leder og en vanskelig start som innvandrer. Jupiters overordnede plan er politisk, og han er den som sørger for at Juno og naturelementene skaper nok, men ikke for mye kaos. Både Aeolus og Neptun har fått sin makt fra Jupiter og de kan derfor ikke herje fritt som de vil. Junos vrede er drivkraft for en personlig - og en politisk agenda for både Jupiter og Juno. Hun trenger å bli hedret, og hun trenger hevn for sitt sviende nederlag og hun trenger å sikre sitt Kartago. For Jupiter er kampen med Juno politisk motivert, men for Juno er det også tale om hevn på det private område. Når Jupiter bryter opp alliansen mellom Dido og Aeneas, knuser dette Junos håp om å holde Aeneas borte fra Italia. Dermed blusser Junos vrede opp igjen.

I *Aeneiden* bok 4, 222 sender Jupiter Mercurius til jorden med ordre til Aeneas om at han skal akte på den byen som skjebnen har budt ham å grunnlegge.

Quid struit? Aut qua spe inimical in gente moratur
nec prolem Asoniam et Lavinia respicit arva?
naviget: haec suma est, hic nostri nuntius esto.
(Vergil) 4.235 ff.

Hvad er han ved? Hvad nøler han for i fjendeland uden
tanke på sin Ausonske æt og Laviums jorder?
Kort og godt: Han skal sejle! Thi sådan er Jupiters ordre!
(Due, 2016) 4.235 ff.

Vergil venter helt til 4. bok før han lar Jupiter stå frem som en myndig og allmektig gud med makt til å gi ordre og sette i gang sin egen agenda. Aeneas er igjen på vei til Italia. Juno må igjen ut og lage problemer for trojanerne.

Under gudenes råd i Olympen, stiller han spørsmål ved de andre gudenes - og gudinnenes mening. Han hadde forbudt latinerne å gå til krig mot Aeneas og hans folk. Striden skal komme, men den skal komme senere når Kartago går til angrep på Roma. Jupiter må tøyse vreden hos de krigslystne gudene som sprer ondt blod blant menneskene. Dette har ikke noe med *pietas* å gjøre. Jupiter har sin egen plan og andre guder eller gudinner skal ikke overstyre det han har bestemt. Det retoriske spørsmålet om hva slags skrekk som har forledet den ene eller andre part til å gripe til våpen og vold, viser at gudene er Jupiter svar skyldig. Dette er i seg selv å understreke at det er Jupiter som bestemmer. Han fortsetter med å mane til besinnelse og vente

¹⁴ I likhet med Juno, er også Venus aktivt opptatt av å forme Aeneas. I 2. sang tar hun sløret bort fra sønnens menneskelige blick for verden så han blir bevisst gudenes apokalypse i det Troja står for fall. I dette kritiske øyeblikket er Aeneas befinner seg i en situasjon mellom desperasjon og håp. Venus starter her på en prosess hvor Aeneas gradvis skal komme til å erkjenne sin nye rolle som konge for sitt folk og som grunnlegger av et nytt rike. Hans kamp for Troja og sitt folk har mislyktes, men gradvis ser han sin oppgave og at han må legge vreden bi og flykte med de overlevende trojanerne. (Harrison, 1970) s.320 ff.

med krigersk vold til tiden er inne. Og for å understreke sin makt, avslutter han med en kommando:

Nunc sinite et placitum laeti coponite foedus.

(Vergil) 10,15

Nu skal I standse og glæde jer over den fred jeg har besluttet.

(Due, 2016) 10, 15

Igjen trer Jupiter i bakgrunnen og kommer i skyggen av ordkløveriet mellom Juno og Venus. Krangelen er om maktforholdet og krigen mellom latinerne og trojanerne. Gudene gir bifall til Junos utbrudd, men da tar «allmakts fader» til orde og hele den olympiske familie blir tause og jorden skjelver. Jupiter gjør det klart at han ikke bryr seg om hvem som vinner, ruthuler eller trojaner. Skjebnen er tydeligvis ikke lett å tolke. Men Jupiter gjør det klart at hans ord gjelder i like høy grad både for ruthulere og trojanere. Hell eller uhell følger av deres ferd: (Due, 2016) 10,107 ff.

rex Iuppiter omnibus idem.

fata viam invenient. «Stygii per flumina fratris,

per pice torrentis atraque voragine ripas

adnuat et totum nutu tremefecit Olympum.

hic finis fandi. solio tum Iuppiter aureo

surgit, caeliocolae medium quem ad limina ducunt.

(Vergil) 10.112 ff.

For dem begge er Jupiter drotten.

Skæbnen vil finde sig vej. Han svor ved sin Stygiske broders flod,

ved dens begsorte strøm, og dens dystre hvirvler og brinker.

og ved det nik han gav med sitt ord, skjælv hele Olympen.

Mødet var endt. Han reiste sig op fra sin gyldne trone,

himmelboerne fulgte ham i deres midte til tærskelen.

(Due, 2016) 10.112 ff.

Menneskene har, med andre ord, seg selv å takke når det går galt. Enten så har de misforstått skjebnens bestemmelse, eller så påfører de seg selv problemene. Bønn ser ikke ut til å hjelpe. Juno og Jupiter som følger med på kampen mellom de stridende parter kommer i ordskifte om utfallet. Juno ber om at enten må Turnus dø og mette trojanernes ønske om hevn, eller at hun må få skåne ham enda en stund for den uunngåelige skjebne. Jupiter svarer kort, hun får skåne ham en stund, men må finne seg i det uunngåelige. Ikke en gang Junos bønn gjør inntrykk på Olympens konge. Det er Jupiters kosmiske/jordiske plan det gjelder. Jupiters nikk får hele Olympen til å skjelve. Med andre ord, Jupiters vrede skremmer også gudene.

Et overraskende skifte i Jupiters karaktertrekk oppstår i 12. bok hvor han samtaler med Juno om enden på kampen mellom de stridende parter. Samtalen gir inntrykk av en nesten godmodig Jupiter i starten. Juno får beskjed om å gi seg med sine innspill og dempe sin vrede. Å bruke naturkrefter og onde makter for å oppnå sine mål har vært Junos domene, men i 12. bok er det Jupiter som tar den rollen. Samtidig med dette rolleskiftet kommer Jupiters vrede frem:

His actis aliud genitor secum ipse volutat
Iuturnamque parat fratris dimittere ab armis
dicuntur geminae pestes cognomina Dirae,
quas et Tartarem Nox intempesta Megaeram
uno eodemque tulit partu, paribusque revinxit
serpentum spiris ventosasque addidit alas.

Dirae kaldes ved navn to fæle tvillingefurier
født af den Sorte Nat i selv samme kuld som Megaera,
Tartarus´ skræk, og af deres moder forsynet med samme
bælter af bugtende slanger og vinger så rappe som vinden
De er parat ved hans tærskel og trone når Jupiters vrede
raser og byder dem hvæsse de arme menneskers redsel,

Hae Iovis ad solium saevique in limine regis
apparent acuuntque metum mortalibus aegris,
si quando letum horrificum morbosque deum rex
molitur, meritas aut bellom territat urbes.
harum unam celerem dimisit ab aethere summo
Iuppiter inque omen Iuturnae occurrere iussit.
(Vergil) 12.845 ff.

når han nedsender pest og frygtelig død over lande
eller en frygtelig krig til straf over skyldige byer.
En af dem slap Jupiter løs fra aetherens høyder
for at stå frem for Juturna som skrækindjagende varsel.
(Due, 2016) 12.845 ff.

Jupiters vrede handling blir et paradoks siden han står for det som ble regnet som maskuline verdier, det stabile, orden, det rasjonelle og velvilje. Men med et fingerknips gjør han en kopernikansk vending og blir *saevuus* Jupiter som sender en ond Dirae for å plage og påføre Juturna og Turnus lammende skrekk. Beskrivelsen av den onde Dirae, den flaksende illevarslende skapningen rett foran ansiktet på Turnus gir en følelse av noe ukontrollerbart, en lammende skrekk. Når dette onde vesenet er født av den Sorte Natt og av samme kull som Megarea, selveste Tartaros´ skrekk, og forsynt med belte av buktende slanger og vinger så rappe som vinden, ligger forholdene til rette for et skikkelig «horrordrama». Det sublime ved scenen er den rystende opplevelsen den fremkaller.

Hvis man setter som forutsetning at Jupiter og Juno entydig står for henholdsvis orden/kaos, rasjonalitet/irrasjonalitet, godmodighet/ondskap, og at de negative kreftene ikke er forenlig med de positive, blir Jupiters transformasjon til en vred gud på slutten av eposet enten et paradoks, eller i beste fall bare et kort intermesso i hendelsesforløpet hvor han ser at nok er nok og smeller til med en hard og brutal løsning. En annen tolkning kan selvsagt være at Jupiter her anser ondt og godt som to sider av samme sak. Det vil si, begge parter kan ikke vinne. Dermed er Jupiters vrede intermesso noe han kan forsvare. Og filosofisk sett vil fravær av ett av de to suspendere det andre. Det ene kan ikke gi mening uten sin motsetning.

Det som gjør problemstillingen så komplisert er at forholdet *furor*, *pietas* og *impius* synes å fungere sammen. På den ene siden er Jupiter en gud som i bok 4.231 byr Aeneas å bringe hele verden under lover, *ac totum sub leges mitteret orbem*. I den prosessen lar han Aeneas møte på så mange problemer og så mye motstand at han må utføre handlinger som er uforenlig med det å være en vis mann, og det å utvise *pietas*. Vergil gjør Jupiter mer til en gud som kun er interessert i å reise det romerske imperiet enn som en gud med omsorg for sine jordiske undersåtter.

Hvor blir det av Junos vrede? Ble den virkelig borte på Jupiters kommando? Det kan synes litt søkt at en så sterk emosjon hos en så kolerisk karakter som Juno skal forsvinne ved en ektemanns kommando. Da ligger kanskje heller muligheten for andre tolkninger åpne. Vergil gir ikke noe konkret svar selv på problemet, bortsett fra at Juno hele tiden har visst hva som var

Jupiters vilje. Dessuten visste Juno hele tiden hva utfallet på konflikten ville bli, og at hun kan ha forstått at nok er nok, og ganske enkelt har forberedt seg på å besinne seg.

En annen mulig tolkning kan være at Juno påfører Aeneas vrede, på lignende vis som Allecto inngyter Turnus med vill lyst etter våpen og krigens avsindige ondskap, (*saevit amor ferri et scelarata insania belli, ira super*) idet han ser det symboltunge våpenbeltet til Pallas på Turnus' skulder. Sett i lys av at det ikke var god skikk å avstå fra å vise en supplikant nåde, ville en slik påføring av vrede på Aeneas faktisk sette ham i et dårlig lys. Vergil spiller på leserens sympati med karakterene og på hvem som er protagonist eller antagonist. Ikke bare blir Aeneas fremstilt som en mann som ikke har selvkontroll, men han blir også anskueliggjort som en mann som ikke følger normer for høvisk adferd. Sympatien kan dermed lett gå i retning Turnus. I så fall kan man si at Juno har latt Aeneas være hennes marionett i sluttspillet hvor vreden får sitt endelige utløp. I ytterste konsekvens vil da Juno både ha forlenget effekten av sin vrede utover dempingens tidspunkt, og hun har tatt ett siste stikk ved å sette Aeneas i et dårlig lys. Dette minner unektelig om hennes siste stikk til Jupiter ved at hun sverget ved Styx' flod, som selv gudene måtte bøye seg for.

2.1.3. Venus – gudinne – imperialist og familiemor

Er det noe man kan si om Venus, så er det at hun er vanskelig å kategorisere. Hun er en dame med mange egenskaper. Snart er hun bekymret mor og bestemor, hun er renkesmed og opptatt av å bygge et nytt imperium. Hun er utspekulert, kyndig og kynisk, omsorgsfull, med evne til å skape seg om, og med stort talent for å tilsløre – eller avsløre virkeligheten. Kort sagt, hun er en det ikke lønner seg å være uvenner med. Men skal hun beskytte noen, går hun helhjertet inn for det. I 8. bok går hun til sin ektemann Vulcan og forfører ham som en skikkelig femme fatale blant de udødelige. Dernest får hun ham til å smi gudommelige våpen til sin sønn. Dette kommer jeg tilbake til i kapitlene om Turnus og Aeneas.

Venus som protagonist, mor til Aeneas og som beskytter av det trojanske folket, fører en parallell kamp med Jupiter. Vergil viser henne som en Venus genetrix, moderlig opphav, ikke bare for Aeneas og hans etterkommere, men også for det romerske folk, siden Augustus er etterkommer av Julus-slekten. (Feeney, 1991) s. 139. Hun er den som påminner Aeneas om hans rolle som grunnlegger av et nytt Troja. I forhold til Venus innehar Juno rollen som antagonist. Noe av det første Vergil forteller er at Juno er krenket og at hun hater trojanerne dypt og inderlig. Men hennes største frykt er at nettopp trojanerne skal true hennes kjære

Kartago som hun er beskytter for. Og her er striden i full gang mellom de to gudinnene. Den ene med interesse for Kartago på den ene side, og det å utradere de truende trojanerne på den andre. Venus har også en tosidig interesse. Hun vil forsvare sin sønn og sitt barnebarn mot Junos vrede. Men det er enda mer maktpåliggende at sønnen får komme til Italia for å grunnlegge ett nytt Troja. Hun er en pådriver for sønnens politiske karriere. Dermed blir Aeneas den viktigste brikken i hennes spill for å oppfylle skjebnens vilje;

Urbs antiqua fuit (Tyrii tenuere coloni)
 Karthago, Italiam contra Tiberinaque longe
 Ostia, dives opum stuiisque asperrima belli:
 Quam Iuno fertur terris magis omnibus unam
 Posthabita coluisse Samo; hic illius arma,
 Hic currus fuit, hoc regnum dea gentibus esse,
 Si qua fata sinant, iam tum tenditque fovetque.
 Progeniem sed enim Troiano a sanguine duci
 Audierat, Tyrias olim quae verteret aerces;
 Hinc populum late regem belloque superbum
 Venturum excidio Libyae: sic volvere Parcas.
 (Vergil)1. 12 ff.

Oldtidsstaden, beboet af folk fra Tyrus, Karthago
 lå med front mod Italien vidt fra Tiberens munding,
 rig på liggendefæ og gram i krigersk idræt,
 elsket så højt af Juno som ingen anden i verden,
 ja, selv mere end Samos. I den befandt sig Gudindens
 våben og vogn. At den blev folkenes dronning
 var hendes hedeste ønske – om Skæbnen forligte sig med det.
 Hun havde hørt at en mand af Troisk blod skulle fødes,
 snart eller sent bestemt til at styrte Tyrernes højborg:
 Han skulle avle et folk med vidtspredt kongelig vælde,
 stolt i strid, til Libyens mén. Det var Parcernes tvinding. (Due,
 2016) 1. 12 ff.

I sin frykt for at trojanerne skal ødelegge Kartago, er Juno i full sving med å smi sine egne renker. Slik sett er hun en entydig karakter. Venus er en mer uklar og kanskje en overraskende karakter. I *Aeneiden* bok 1,229 ff. opptrer hun først som en kjærlig mor som vil beskytte sin sønn mot Junos vrede. Det gjør hun ved å gå direkte til sin far, Jupiter, og spør ham hva hennes sønn og trojanerne har gjort ham siden han tillater at det går så ille med dem. Men temaet i forbønnen endres raskt til å handle om at hun selv er blitt lovet at Aeneas og trojanerne skal reise et nytt rike i Italia. Hun viser til at hun selv og Aeneas er hans slekt. Skal han ikke holde det han har lovet?

O qui res Hominumque deuque
 aeternis regis imperiis et fulmine terres,
 quid meus Aeneas in te committere tantum,
 quid Troes potuerer, quibus tot funera passis
 cunctus ob Italiam terrarum claditur orbis
 certe hinc Romanos olim volvetibus annis,
 hinc fore ductores, revocato a sanguine Teucris,
 qui mare, qui terras omnis ditione tenerent,
 pollicitus. Quae, te, genitor, sententia vertit?
 (Vergil) 1.229 ff.

O du som med evige ordrer behersker
 Guders og menneskers lod og holder dem skremt for din lynild,
 Hva har min søn Aeneas, og hva har Trojanerne gjort dig,
 siden så mange af dem skal dø, og alværdien er sperret
 for dem fordi deres mål er Italien? Du har jo lovet
 at der fra dem engang i årenes løb skulle komme
 Romernes folk og en slægt af Teucers blod som med våben
 bød over hvert et hav og alle lande i verden!
 Fader, hvad sind har fået dig til at ændre beslutning?
 (Due, 2016) 1.229 ff.

Fra å være en mor som er bekymret for sin sønn og sin familie går hun raskt over til å være en gudinne med imperialistiske ambisjoner. Aeneas blir fort til et middel for å oppnå et mål, en politisk karriere. Han skal grunnlegge det som skal bli Roma og han skal sørge for at det blir hans etterkommere som skal lede et stort rike. Inntrykket blir ikke svekket i fortsettelsen av bønnen. Hun ramser opp alt de har mistet på grunn av én persons vrede og presiserer:

os, tua progenies, caeli quibus adnuis arcem,
navibus (infandum!) amissis unius ob iram
prodimum atque Italys longe disiungimur oris.
hic pietatis honos? Sic nos in sceptris reponis?
(Vergil) 1.250 ff.

Vi derimod, din slægt, som du lover himmelens
højborg, fratages – skammelig! – skib efter skib for at
mætte en enkelts vrede, vi bliver forrådt, holdes fjernt
fra Italiens strande! Får vi den løn for vår tro? Er det
sådan du rejser vort rige?
(Vergil) 1.250 ff.

Venus gjør sin far oppmerksom på at det er Junos vrede som saboterer hans løfte om at familien skal bygge et nytt rike. Det er Juno som har distraheret ham. Venus viser til familiens lidelser som påminnelse om Jupiters løfte. Men hun nevner hverken barnebarnet Ascanius/Julus eller Anchises, hennes dødelige elsker, Aeneas' far. På den ene side er det familien det gjelder, men i virkeligheten viser det seg at det er løfte om å reise et rike som ligger bak. Det minner om Thetis i *Iliaden* hvor hun ber Zevs gi hennes sønn Akilles den heder han fortjener. Men stikk motsatt Venus' bønn, handler det der faktisk om sønnen og ikke om å vinne en krig. I likhet med Venus som refererer til en enkelt gudinne, Junos vrede, nevner Thetis *Heras* nag, og Zevs medgir at det er riktig fælt at hun påminner ham om hans kones nag.

τὴν δ' ἠμείβετ' ἔπειτα πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε:
Ἥρη μὴ δὴ πάντας ἐμοὺς ἐπιέλπεο μύθους
εἰδήσειν: χαλεποὶ τοὶ ἔσοντ' ἀλόχῳ περ εὐόσῃ:
(Homer) 1.517 ff.

Sukkende tungt tok skysamleren Zevs ordet og svarte;
sannelig, dette er slemt at du ber meg å egge enn mere
Heras forbitrede nag, når hun turrer meg stadig med hånsord.
(Østby, 1993) 1.517 ff.

Det er en slående motsetning mellom de to mødrene. Mens Venus er kalkulerende og har bygging av et imperium i sinne, har Thetis oppriktig omsorg for sin sønn som sitter ved snekkene og gråter fordi han er blitt krenket av Agamemnon. Thetis stiger opp fra det disige havet for å tale med sin sønn. Senere stiger hun opp til Olympens topp og sitter ved sin fars side. Datteren ber for sin sønn idet hun klapper ham på kneet med en hånd og stryker ham over kinnet med den andre. Handling og ord er kjærlige og gir en sublim følelse av godhet mellom far og datter. Venus, derimot, har en mer anklagende tone overfor sin far og hun viser ikke så mye interesse for sønnen som for imperiet som skal bygges. Vergil kompliserer karakteren Venus ved å la henne fremstå som en gudinne som er opptatt av makt. Til tross for at hun skal være en feminin kjærlighetsgudinne fremhever han i dette tilfelle hennes hardere side. Kanskje ikke så ulikt Juno med sin vrede og hang til å ville bruke makt. Men mens Juno i sin vrede gjør bruk av både sine guddommelige krefter og naturkrefter for å gjennomføre sin vilje, er likevel Venus mer subtil. Og hun har sine underfundige metoder for å skape en motvekt mot Junos vrede.

Om Juno og Venus til tider kan ha felles trekk, er tross alt førstnevnte eksponent for vreden og sistnevnte opptrer flere ganger som eksponent for demping av vrede. Sine lumske planer

arbeider Juno utrettelig med. Vreden og hevnen overfor Venus og hennes sønn ligger latent. Dette gjør at det foregår jevnlig både et motspill og et samspill mellom de to gudinnene. Men i den grad det råder enighet, er det nok snarere og i beste fall et spørsmål om skinnenighet, slik som når de inngår enighet om at de skal få Dido og Aeneas til å inngå ekteskap. Når Juno oppdager renkespillet til Venus, blusser vreden opp på ny.

I *Aeneiden* bok 2, 589 ff. dukker Venus opp og viser seg for Aeneas. Scenen er fra slutten av krigen i Troja. Aeneas hadde nettopp sett for seg at hans far og hans kone og deres lille sønn var i fare. Like etter ser han Helena på terskelen til Vestas tempel og tanken på familien forsvinner til fordel for vreden. Det eneste han klarer å tenke på er hevn over henne som er skyld i at Troja ble ødelagt. Men Venus dukker opp og taler til ham. Her er det en mild gudinne som tar sin sønn ved hånden og spør hvorfor han lar han slik voldsom smerte oppildne vreden: «*nate, quis indomitas tantus dolor excitat iras?*» Gjennom den episke stemmen fremstiller Vergil henne som en mor som taler til sitt barn. Her er det ikke en anklage slik som da hun talte til Jupiter. Det er heller en indirekte advarsel om at han har feil fokus og han tar feil av situasjonen. I sin vrede har han glemt å tenke på familien og her ramser hun opp navnene på både kone og barn og på hans gamle og slitne far, Anchises. På den ene siden kan man få inntrykk av at Jupiter er desinteressert med hensyn til resultatet av kampen. Men Venus er den som hele tiden sørger for å minne ham på hva han har lovet og samtidig er hun den som gir sin sønn en dytt i riktig retning. Aeneas raser i blinde alt etter hva han kommer ut for, men Venus intervensjoner og demper vreden der hvor den tar feil retning. Vergil uttaler det ikke, men interaksjonen mellom Aeneas og Venus fungerer som et psykologisk vekselspill hvor Aeneas skal formes.

Når endelig Aeneas, og det som er igjen av hans følge, havner i Kartago viser Venus seg fra enda en ny side. Ettersom Venus, for å forsikre seg om at han blir godt mottatt, har fått Dido til å forelske seg i Aeneas, går Juno i rette med henne, men ser også sitt snitt til å hindre Aeneas i å dra til Italia. De blir enige om at de skal ende striden seg imellom og la den dypt forelskede Dido og Aeneas gifte seg og trojanerne bli ett med Kartagos folk. Så kan gudinnene dele makten. Men dette er bare en skinnenighet. Vergil lar Venus være den smarteste av de to, - ikke bare har hun gjennomskuet Junos utspekulerte plan og later som hun er med på notene. Venus har selv sendt Aeneas i armene på Dido og dermed i Junos maktdomene med fullt overlegg. Juno biter på planen. Hun kan ikke la anledningen gå fra seg til å hindre Aeneas for alltid i å dra til Italia. Men selv om planen er god, har Juno oversett at Jarbas også hadde beilet til Dido, men fått avslag. Nå ber denne til Jupiter om hjelp. Han kan ikke tåle at en trojansk prins gifter

seg med dronningen. Jupiter hører bønnen og sender Mercur med beskjed til Aeneas; «*naviget: haec summa est, hic nostri nuntius esto.*» «Han skal seile! Kort og godt, det er min ordre!» Bok 4, 237. Dermed er Junos plan forpurret, og Venus har igjen overtaket. Junos vrede og ønske om hevn møter mer eller mindre uventet motstand fra Venus sin side. Venus tilslører og åpenbarer virkeligheten etter behov, noe som enten fører til demping av vrede eller som tvert imot puster liv i vreden.

I 10. bok spiller igjen Venus på familieband og forpliktelse. Hun klager over sin bekymring for at trojanerne stadig blir angrepet og legger ut om alle fortredeligheter de blir utsatt for. Så legger hun til:

equidem credo, mea vulnera restant
et tua progenies mortalia demoror arma.
(Vergil) 10.29-30

Så skal *jeg* vel såres igjen!, og din egen
datter skal med sin kropp forsinke en dødeligs våpen!
(Due, 2016) 10.29-30

Vergil lar Venus spille på farens samvittighet. Scenen henspiller på *Iliaden* 1,334ff, hvor Afrodite blir såret av Diomedes med en rift i armen. Ikke nok med at Juno har fått fritt spillerom til å gjøre det vanskelig for trojanerne. Hun får også fritt benytte seg av alle slags onde makter. Venus er igjen den bekymrede mor og bestemor. Hun hevder sin rett til å beskytte sin sønn og hun ber Jupiter om at han må la Ascanius leve:

Liceat dimittere ab armis
Incolumem Ascanium, liceat superesse nepotem.
(Vergilius Maro et al.,2000) 10. 46-47

Fader, forund mig at lade Ascanius slippe fra striden
uskadt og hel, og forund mig at lade min sønnesønn leve!
(Due, 2016) 10.46-47

Retorikken er dels preget av harme og en følelse av å bli konstant forurettet av Juno og oversett av sin far. Dels er den preget av en argumentasjon som viser en usikkerhet om det som er hennes egen vilje og det som er Junos plan, med andre ord. Hun forespeiler Jupiter at hvis de ikke kan unnsnippe prøvelsene ville det være bedre at de dro tilbake til Troja og atter fikk prøve Iliums nød! Kanskje er det et retorisk knep for å få Jupiter til å innse at trojanerne har lidd nok urett og at det er på tide å sørge for at hans plan går i oppfyllelse. (Vergil). Men det er også et forsøk på å få Jupiter på banen og sette en stopper for Junos stadige vrede utspill.

En av scenene som utspiller seg i 12. bok, handler om Venus' innsats for å redde sin sønn. Da er Aeneas skadet og med store smerter. Igjen lar Vergil henne ha rollen som bekymret mor.

Hic Venus indigno nati concussa dolore
dictamnum genitrix Creataea carpit ab Ida
puberibus caulem foliis et flore camantem
purpureo;
(Vergil) 12.411 ff.

Rystet over at se sin søn i skammelig smerte
plukket da Venus, hans mor, dictamnusurter på Kreta,
stængler med friskgrønne blade og purpurrødmende blomster.
(Due, 2016) 12.411 ff.

Venus drar til Kreta og henter legende – og smertestillende urter som hun blander i vannet den gamle legen Iapyx vasker såret med. Vergils subtile valg av ord gjør denne teksten til en sublim opplevelse for leseren. Venus skjuler sin fagre kropp i en tåke idet hun bringer saften fra urtene til Iapyx, og uten at han ser henne, heller hun dette i vannet så det blir fullt av hemmelig legedoms kraft. Ambrosia og duftende allsmertedulmer er en del av blandingen. Billedbruken gir en forhøyet stemning og i tillegg gir den en følelse av en vending i historien til det bedre. Etter en slik behandling får den vrede helten fornyet styrke, og denne gangen demper hun ikke sønnens vrede. Denne gangen er vreden på sin plass, han skal fullbyrde den kosmiske plan. Den underliggende kampen mot Junos vrede får hele situasjonen til å balansere på en skarp egg. Aeneas' kamp er nesten det umuliges kunst og Venus vokter over sin sønn. Juno har fått bruke alle mulige knep mot Aeneas. Nå er det på tide at Venus spiller høyt spill for sin sønn. Aeneas og Turnus med sine respektive hærer støter sammen og det oppstår en voldsom massakre. Juno setter inn vann-nymfen Juturna som leder Turnus på avveie og Aeneas på en forgjeves jakt etter ham. Venus må igjen gjøre et mottrekk mot Junos vrede og setter en idé i hodet på Aeneas. Gå til angrep på Latinus' by! (Vergil) 12.554 ff.

Det kommer endelig til duell mellom de to heltene. Aeneas sender sin lanse med full kraft og treffer Faunus' hellige trestamme og blir stående bom fast. Han klarer ikke å få lansens løse, men Venus trekker lansens ut fra dypet av roten. Turnus, som uforvarende har tatt sin vognførers sverd ser til sin forferdelse at sverdet splintres i kamp mot hans motstander. Men Juturna bringer ham tilbake hans eget sverd. En merkelig jordisk kamp med kosmisk overbygning utspiller seg. Vergil lar Venus og Juno, uten at han direkte nevner det, kvesse klør mot hverandre gjennom å hjelpe henholdsvis Turnus og Aeneas. Etter dette intermessoet forsvinner Venus ut av scenen.

3.0. EN NY ILIADISK KRIG

3.1.0. Furor impius versus pietas

Vergils karakter *Aeneas* fremstår tidvis som en homerisk helt i likhet med både Hektor og Akilles. Men det som kjennetegner ham som romersk helt er *pius* Aeneas, og han knyttes også til *iustitia* og *virtus*.

I *Aeneidens* 2. bok, er han landet i Kartago og tas godt imot av dronning Dido. Dronningen vil vite hva som skjedde med Troja, og Aeneas forteller, - om enn noe motvillig. Han forteller om

det forsmadelige sviket, trehesten som de trodde skulle være en gave til Vestas tempel. Hele historien om Trojas siste timer rulles opp. Han forteller at Hektor kom til ham i en drøm, som om han fremdeles var i live, og bad ham flykte, redde sin familie, gudene og de hellige Penater. Når han våkner, løper han opp på det høyeste taket på sin fars hus og ser at grekerne herjer og hele Troja står i brann. En voldsom vrede griper Aeneas. Vergil anvender det R.O.A.M. Lyne kaller Epic Voice, episk stemme i mesteparten av eposet. Når han skildrer Aeneas' samtale med dronningen er også dette gjennom episk stemme. Det vil si at Vergil fristiller seg fra fortellerstemmen og lar aktørene tale med sin egen stemme. Slik skaper han troverdighet til både plott og karakterer. (Lyne, 1987) 218 ff. I tillegg skimter man resepsjonen fra Homer. Episk stemme er noe både Homer og Vergil benyttet seg av.¹⁵

Aeneas fremstår som en mann som reagerer med en spontan «heroisk impuls». Ifølge Lyne er både Homer og Vergil omhyggelig med hvordan de komponerer et plott. De lar handling følge på handling med troverdighet. Slik kan man tidvis forutse hva som må skje. Som eksempel kan nevnes at både Homer og Vergil legger til rette for at man forutser heltens katabasis. (Lyne, 1987) s.218. Aeneas styres av de omstendighetene han møter på og forsøker å håndtere utfordringene som best han kan med det register han har av følelser, noe som gir karakteren troverdighet. Når Troja er i ferd med å falle, opptrer han som en homerisk Akilles som reagerer med *furor iraque mentem*, han blir gal av rasende sinne og vil kaste seg ut i kampen for å forsvare byen.. Hvorvidt det dreier seg om en rasjonell eller irrasjonell vrede, kan i de enkelte tilfeller være vanskelig å bedømme. Det ene trenger ikke være mer riktig enn det andre, siden det snarere er et spørsmål om kontekst. I et mikroperspektiv kan vreden i denne situasjonen oppfattes som irrasjonell for så vidt som han tilsynelatende glemmer å sikre sin egen familie. I et makroperspektiv kan den oppfattes som rasjonell fordi han vil forsvare Troja mot å gå fullstendig i grus. Vreden slår ned som et lyn og krever handling. Men før han rekker å styrte av sted kommer Panthus, Othrys sønn, Apollons prest, på flukt med sitt barnebarn og de slagne guder. Panthus forteller at Trojas siste time er kommet. Dette får Aeneas til å styrte hodestups inn i kampen. På veien møter han allierte, dyktige stridskjemper, og han forteller dem at nå er alt håp ute, de er i ferd med å tape alt. Det er som om tapet gir næring til raseriet. Aeneas styrter inn i en kamp som ender i en voldsom massakre i Trojas siste timer. Den unge Coroebus, Cassandras frier, var blant mange som var kommet til for å hjelpe Priamus. Aeneas oppildner dem med disse ordene:

¹⁵ *Iliaden*: Homer ber sin Muse; vreden besyng, Muse, som tok Peleiden.... *Aeneiden*: På lignende måte starter Vergil sitt epos; Muse fortell....

«iuvenes, fortissima frustra
pectora, si vobis audentem extrema cupido
certa sequi, quae sit rebus fortuna videtis.
excessere omnes adytis relictis
Di, quibus imperium hoc steterat; succuritis urbi
incensae. moriamur et in media arma ruamus.
una salus victis nullam sperare salutem.»
(Vergil) 2.347 ff.

Kamerater, som tappert begærer en håbløs
strid, og hvis ønske kun er det ene: at slås til det siste-
I er jo fuldt på det rene med vores stilling: De guder
som gav riget dets magt, har alle forladt deres altre
og deres templer. Det er kun en brendende by I vil hjelpe!
lad os da dø og kaste os ind hvor striden er tættest.
Det er det eneste håb for besejrede intet at håbe!»
(Due, 2016) 2.347 ff.

Aeneas' appell til sine allierte uttrykker den dystre stemningen i all sin håpløshet og gru. Alt håp er ute, byen faller og fienden massakrerer for fote. Hele situasjonen står i tapets tegn. De har bare én ting å gjøre, kjempe til siste mann. Vreden og desperasjonen råder på begge sider i krigen. Aeneas selv gir et dystert bilde av tapet av hjem, familie og venner og selve Troja. Til og med gudene har forlatt byen og gått over til fienden. Trojanerne kan knapt føle seg mer avmechtig enn i de siste timene av krigen. Similen om «rasende ulver» viser hvordan mennesker blir som rovdyr når hele deres eksistens er truet. Det sosiale og rasjonelle ved mennesket forsvinner til fordel for *furor impius*. Det irrasjonelle, rovgriske og angrepslystne får forrang. Mennesket blir som ville dyr. Dette gir teksten en sublim karakter. Det forsterker følelsen av håpløsheten, vreden, viljen til den siste kraftanstrengelsen, og av sinnsstemningen hos aktørene. Aeneas selv går bevisst inn for å oppildne frustrasjonen og raseriet. Han forteller at alt håp er ute, bare døden står igjen. Men det er som om utsikten til å tape alt, også gir kraft til vreden så de kan gi alt, inntil døden, for Trojas siste time:

Sic animis iuvenum furor additus. Inde, lupi ceu
raptores atra in nebula, quos improba ventris
exegit caecos rabies catulique relictis
faucibus exspectant secces, per tela, per hostis
vadimus haud dubiam in mortem mediaque tenemus
urbis iter; nox atra cava circumvolat umbra.
Quis cladem illius noctis, quis funera fando
expricet atu possit lacrimis aequare labores?

(Vergil) 2.355

Slik ble raseriet tillagt deres unge sinn. Da, som
rasende ulver i svart tåke, når de blinde av vilt raseri,
mens hvalpene forlatte venter med tørre tunger,
går vi i den sikre død med kurs for hjertet av byen.
En svart natts skygge omslutter oss. Hvem kan skildre
en slik fryktelig natt, hvem kan fortelle en slik
fryktelig massakre eller gråte en gråt som tilsværer
gruen?.
Egen oversettelse

Den episke fortellerstemmen gir liv og troverdighet til scenen som utfoldes. (2. 355).

Den pastorale similen «et kobbelt av ulver som jager i belgmørk tåke», setter den rasende helten i krigens slutfase i et perspektiv av et grelt skrekkinngydende scenario. Mennene har familiene ubeskyttet hjemme mens de selv kjemper som ville dyr. Fremtidsutsikten eller utfallet er som belgmørk tåke. De kjemper i blinde. Similen gir et sterkt inntrykk av frustrasjon og raseri i den siste kampen. Etikken har dårlige kår under krig. Aeneas glemmer *pietas* mot familie, guder og hellige Penater. Den førende kraften i Aeneas er den irrasjoenlle *furor impius* under

krigshandlingene. Denne irrasjonelle *furor impius* blusser opp igjen i ham i det han får øye på Helena. (Se nedenfor.)

Midt i kampens hete treffer de på grekeren Androgéos sammen med mange av hans menn. Han kjente ikke Aeneas, derfor tar han og hans menn dem for å være hans egne allierte. Grekerne ble nedslått for fote og Aeneas får den lysende ideen å bytte skjold og våpen med disse så de kunne komme tettere på fienden. Men resultatet er at de til slutt blir beskyttet av sine egne. Vergil viser gang på gang at Aeneas tar feile beslutninger og han hører ikke etter hva andre sier. Men litt etter litt må han formes til en klokere mann og til *pius Aeneas*. Gjennom alle de prøvelser han utsettes for, skjer det trinnvise endringer i hans syn på seg selv og sin skjebnepålagte oppgave. Han er med andre ord en mann i «støpeskjeen». To ganger bruker han *obstipui*, forsteinet av skrekk, om sin emosjonelle reaksjon når ting ikke går helt slik han hadde tenkt. Første gang er det Androgeos og hans menn som feilaktig tar Aeneas og hans allierte for å være grekere. Når de oppdager Aeneas og hans vrede allierte, stivner Androgeos av skrekk, *obstipuit*. Andre gangen er det Aeneas selv som stivner av skrekk. Selv om ikke Vergil nevner *ira* eller *furor* i dette tilfelle, er begrepet påtrengende i sitt fravær på grunn av konteksten. Et brått skifte i fokus fører til at han blir som forsteinet av skrekk. Begge de to første gangene er knyttet til en situasjon hvor *ira* eller *furor* har drevet handlingene. Og hver gang viser det en Aeneas som enten gjør uhellsvangre valg, eller er på grensen til å gjøre det. Siste gang bruker han det om sin reaksjon når han møter Creüsas gjenferd. Ikke bare mislykkes han med sine avgjørelser i krigen, han klarer heller ikke å få sin egen kone i sikkerhet. I tillegg mislykkes han i å omfavne henne for siste gang. Hver gang han forsøker å gripe henne svinner hun ut av armene hans. Spenningen mellom *obstipui*, og *ira* viser en dobbelthet ikke bare i emosjoner, det viser en Aeneas i kamp mellom svakhet og styrke. I denne skildringen er det to stemmer som taler gjennom karakteren Aeneas. På den ene side den personlige stemmen til Aeneas som kjemper for sin familie og den byrde det medfører. På den andre side viser han en Aeneas i et offentlig oppdrag hvor han skal bli leder for de gjenlevende etter krigen.

Aeneas' vrede tar akilleiske dimensjoner etter at han har sett «Asiens drott» Trojas kong Priamos bli hensynsløst myrdet. Men i et øyeblikk viker *furor* for *pius*. Samtidig som en vanvittig angst griper ham, vekkes han av omsorgen og ansvaret for familien. Han ser for seg sin gamle far, på samme alder som kongen, og han ser for seg Crëusa, huset brent og lille Julus i fare. Når Aeneas bruker ord som *saevus horror* og *obstipui*, forstår man at det er emosjonelle inntrykk av særlig sterk karakter det er snakk om. Fryktelig angst og «jeg ble som forsteinet av skrekk».

At me tum primum saevus circumstetit horror.
Obstipui;
(Vergil) 2.559-60

Da først omgav meg en fryktelig angst.
Jeg ble som forsteinet av skrekk.
Egen oversettelse

Dobbeltheten som denne scenen formidler, gir teksten en sublim karakter fordi det ytre bildet frembringer enda sterkere emosjoner på det indre plan. Den voldsomme angsten som følger av det han ser i den ytre verden, og det indre bildet han ser ved tanken på sin egen familie og den ekstreme livsfaren de er i, går opp i en høyere enhet. En ny oppfatning av situasjonen fører til at han endrer fokus.

I det han får øye på Helena skjule seg foran Vestas alter av skrekk for både Menelaos' og Agamemnons hevn, ved det samme alter hvor Priamos og sønnen var drept, blusser vreden opp igjen. Helena var selve «tornadoens øye». Hun var årsak til at krigen brøt ut. Å se henne dra tilbake til Sparta med et følge av trojanske kvinner som skulle tjene henne som slaver, og tanken på alt blodet som fløt i Skamanders strømmer får raseriet til å velle opp i Aeneas. Han styres av en akilleisk vrede. Det minner om Akilles' vrede mot Agamemnon. Men mest av alt handler det om svik og tap av ære. Ved å ta Briseis har Agamemnon vist ham ringeakt i hærens øyne, noe som er fullstendig utålelig. Derfor pådrar han seg Akilles' μῆνις, vrede. Aeneas, derimot, blir rasende fordi Paris hadde tatt med Helena til Troja og så henne som en skam og en forbryter som var årsak til all ulykke på grunn av sin ankomst. Hun representerer Trojas lidelse og fall, noe som i høyeste grad puster liv i vreden. For Akilles dreier det seg om personlig vinning og tap, men for Aeneas er det Trojas skjebne, hele hans folk som står på spill.

Subit ira cadentem
ulcisci patriam et sceleratas sumere poenas.
(Vergil) 2.575 ff.

Vredesluer brøt ut i mit hjerte. Jeg følte jeg måtte
hævne mit fædrelands fall ved at lade forbrydersken bøde:
(Due, 2016) 2.575 ff.

Det er en irrasjonell *ira* som styrer sinnet. En vill vrede, og lyst til hevn er noe av det som karakteriserer *ira*. I dette tilfellet kan det sidestilles med en akilleisk μῆνις, vrede. Bruken av ild som metafor for vrede finner man både hos Homer og Vergil. I ovenforstående tilfelle brukes det om en vrede som brenner i selve hjertet, stedet hvor man plasserte emosjonene. Valget av språklige virkemiddel levendegjør Aeneas' situasjon og gir delaktighet i den emosjonelle turbulens han opplever.

Mens Aeneas står og ser på all ulykke som har rammet dem og ulykkens årsak, stiger Venus ned til sin sønn og demper vreden. Hun «tar sløret fra øynene til sin sønn» og lar ham se verden i sin grelle virkelighet. Hun viser ham de antropomorfe gudenes apokalypse. Det er de homeriske gudene som styrer begivenhetens gang. (Hardie, 1998) s. 99. Morens epifani fører

til en brå endring i forståelse av hva som foregår rundt ham.¹⁶ Dette fører til et skifte fra *ira* eller *furor* til *pietas*. Av den grunn får ikke Aeneas utløp for vreden gjennom en voldelig hevnakt. I stedet får han en ny innsikt i opphavet til konflikten. Det er ikke menneskers feil, men vrede guder som er skyld i Trojas fall. Derfor er Aeneas' *furor* meningsløs. Han kjemper mot allmektige Jupiter. Det er viktigere ting som står på spill. Hans egen familie.

nate, quis indomitas tantus dolor excitat iras?
quid furis? Aut quonam nostri tibi cura recessit?
non prius aspicias, ubi fessum aetate parentem
liqueris Anchisenm superet coniunxe Creusa,
Ascaniusque puer? Quos omnis undique Graiae
circum errant acies et, ni mea cura resistat,
iam flammae tulerint, inimicus et hauserit ensis.
(Vergil) 2.594 ff.

Barn, hvorfor lade din kval forblinde dig sådan af harme?
Hvorfor så vild at du glemmer at tænke på os, din familie?
Hvor så du sidst din trætte og ældede fader Anchises?
Lever din hustru Creusa endnu? Eller smådrengen Julus! Se
efter dem! Omkring dem strejfer Danaernes hære,
og var det ikke for mig hvis omsorg værnede om dem,
var de for længst revet bort af fjendernes sværd eller brande.
(Due, 2016) 2.594 ff.

Aeneas vakler mellom *furor* og *pietas*, trangen til kamp, og behovet for å beskytte sin familie. Vreden og behovet for irrasjonell handling gjennom hevn veies mot det rasjonelle ved å se virkeligheten i et større perspektiv. Det sublime ved denne scenen består i transformasjonen som leseren opplever skjer i fokuset og emosjonene til Aeneas. Dramaet som utspiller seg, har en flerdobbelt bunn. Ved å anvende Venus som talerør, vekkes Aeneas opp av den irrasjonelle vreden og innser at han har en viktigere oppgave. Hun appellerer til samvittigheten og til kjærligheten til den nære familien og livet på det personlige plan. Gudinnens stemme gjør at det irrasjonelle må vike plassen for det rasjonelle. For det første, ved å dempe vreden, får hun sønnen til å endre fokus. For det andre redder hun både sønnens og familiens liv ved å beskytte ham når han vender hjem. For det tredje sikrer hun at Zevs/Jupiters plan om et nytt romersk imperium bygget av trojanere kan gå i oppfyllelse. Morens epifani kan også sees som et tegn som skal gi ham en ny retning, og i tillegg være medvirkende til at Aeneas formes til å ta på seg en skjebnebestemt oppgave, grunnlegge et nytt imperium for sine etterkommere. Derfor må vreden vendes til *pietas*, lojalitet overfor familien og for den plan som Jupiter har for ham. Gjennom Venus er det den episke Muse, som lar det homeriske mytologiske verdensbilde tre inn i det romerske etiologiske eposet. Venus' slektskap med Aeneas gjør henne både til en hjelper og en mediator mellom Jupiter og Aeneas og hans kall.

¹⁶ Epifani; Av gresk; ἐπι/φάνεια, Tilsynelatelse, fremkomst, frembrudd, åpenbarelse av en gud, Græsk-Dansk Ordbog

I første del av eposet fremstilles Aeneas som en usikker, men følelsesladet helt. Han drives mellom *ira* og *pietas*. Han forsøker så godt han kan å respondere på de situasjoner han kommer opp i, men konsekvensene viser seg ofte å bli fatale.

Aeneas får enda et himmelsk tegn før han beslutter seg for å flykte fra Troja. Denne gangen i form av ild over sønnens hår, et voldsomt tordenbrak, og sammen med familien får han øye på en «stjerne i et lysveld» over himmelen. Stjernen går ned høyt oppe i skogen under Idafjellet. Dette tar de som et tegn på hvor de må dra for å komme seg unna fienden. Fra katastrofe og fall, skal han flykte mot nye kyster og legge grunnlag for et nytt imperium. Men ennå skal han formes mye. Han legger ut på en Odysseé hvor han møter mange utfordringer som former ham som menneske og leder for sitt folk. Hans opphold hos dronning Dido i Kartago skal komme til å peke fremover mot Punerkrigene.

Oppholdet i Kartago hos Dido er en kjærlighetshistorie som vendes til vrede, hat, forbannelse og tragisk død. Aeneas drar, og Dido føler seg sveket. Igjen er det dikterens Muse som taler. Selv om Aeneas svikter sin velgjører, dronning Dido, blir han tillagt epitetet *pius*. Men det er ikke Dido som nyter godt av hans *pietas*. Aeneas er lojal mot sitt folk og sitt kall selv om det går ut over noen han er glad i. Denne vreden får han senere føle på når han er i underverdenen og møter Dido igjen der. Hans forklaring eller unnskyldning faller på steingrunn, hennes ansikt og uttrykk var som hugget i stein. Besøket i underverdenen bygger på Homers *Odysséen* 11. sang hvor også Odyssevs måtte tre ned i underverdenen for å søke kunnskap om fremtiden.

Det er to forhold som blir av avgjørende betydning for Aeneas i forhold til det han får vite i hans katabasis, hans opphold i de dødes verden. For det første; det er et nødvendig ledd av hans utvikling og bevissthet om hans kall. Han er fremdeles en mann som er i «støpeskjeen». Det andre er at det han blir pålagt av sin far. Dette gjør at han senere kommer i konflikt mellom *pietas*, den moralske forpliktelsen til å spare enhver som «bøyer seg for ham og behovet for hevn og straff. Vreden fører ham på en høyst tornefull vei. Han skal komme til å balansere mellom de utfordringene han møter i den jordiske verden og kravene til å oppfylle den himmelske plan. Midt i dette spenningsfeltet mellom det jordiske og den himmelske plan er det vreden som vil være drivkraften, han skal både følge Jupiters vilje og en «etisk fordring» som han er pålagt av sin far, *parcere subiectis et debellare superbos*, å skåne den ydmyke og knuse den overmodige. Samtidig skal han møte de utfordringene som Junos vrede skaffer ham.

Vredens utbrudd etter ankomsten til Italia starter med at Turnus, infisert av Allectos gift, blir rasende over trojanernes ankomst og det tap han selv risikerer hvis de blir værende. I sang 7.467 ff. bryter han freden og erklærer krig mot Latinus og hans styrker. Dermed sørger han for en opphisset krigsstemning, og når Aeneas kommer tilbake fra Evander med nye allierte styrker, må han styrte rett inn i krigshandlinger, og dermed oppstår en blodig massakre.

I scenen hvor italikerene har brutt paktene og han selv har måttet returnere til leiren for å lege såret han ble påført, er han rasende. Han vender fort tilbake til kampen med et fullstendig tøylesløst raseri. Det er ingen stoisk ro å spore, eller epikureisk vurdering av proporsjonal vrede i hans sinn.

tum vero adsurgunt irae, insidiisque subactus,
multa Iovem et laesi testatus foederis aras
iam tandem invadit medios et Marte secundo
terribilis saevam nullo discrimine caedem
suscitat, irarumque omnis effundit habenas.
(Vergil) 12.494 ff.

Da blev han rasende vred, og tirret af fjendernes træskhed,
nu han igjen så Turnus' vogn forsvinde af syne,
svor han dyrt ved Jupiters magt og det mensvorne alter.
Så gik han løs på de andre, og fulgt af Krigsgudens lykke dræbte
han frygtelig om sig i flæng, huggede med uden nåde
og af hjertens lyst sin harme de frieste tøyler.
(Due, 2016) 12.494 ff.

Det første han gjør når han vender tilbake til kampen er å kjøre sverdet, uten nåde, gjennom rustning, ribben og lungene, til rathulere Sucro. Wright påpeker at denne scenen minner om sluttscenen hvor han dreper Turnus. (Gill, 1997) s.182 ff. Vreden blusser opp og krever handling. Aeneas er like rasende vred som Akilles i *Iliadens* 20. sang hvor han endelig er tilbake i krigsgnyet etter at Patroklos var drept. Med rustning og våpen smidd av Hefaistos stormer han inn i kampen. Det akilleiske ved Aeneas er knyttet til *virtus*, mot og *honor*, ære. Aeneas som *pious* Aeneas forstås ut fra hans lojalitet og ærefrykt overfor gudene og hans skjebnebestemte oppgave. *Virtus* og *honor* kan sees både som nødvendig når det gjelder å utføre Jupiters plan, men også som egenskaper som fører til konflikt med den etiske fordring.¹⁷

Sic animis iuvenum fuor additus.
(Vergilius Marco et al, 1999) 2.355

Slik ble raseriet tillagt deres unge sinn.
Egen oversettelse.

I 7. sang er Juno i full sving med å oppildne ufreden mellom trojanerne og rathulene og de allierte latinere. Turnus blir oppildnet av Allecto og Ascanius blir forledet til å skyte en pil i buken på en tam hjort tilhørende Tyrrhus som vokter kongens buskap og eiendommer. Dermed

¹⁷ Med «den etiske fordring» menes det å følge gjeldende syn på hva som var moralsk forventet av en mann på krigsarenaen. Her vil det være de hellenistiske tankestrømningene som tenkes gjeldende.

har Allectos virkningsfulle gift skapt ufred og uforsonlighet mellom laurentere, ruthulere og deres allierte og trojanerne. Slik får vreden gode kår.

Fra sang 7.647 ff. lister Vergil opp en katalog av krigsklare menn med sine hærer som mønstres for å kjempe mot Aeneas og hans trojanere. Men det er først fra sang 10.510 ff. at vi hører om Aeneas selv igjen. Pallas er drept første dag i felt og Aeneas kjenner på løftet han gav til Evander. Når han får høre om drapet på den unge gutten, og i tillegg at hans menn er i ytterste fare for å bli meiet ned av fienden, setter Aeneas i gang med en voldsom massakre. Han meier ned alle på sin vei. Han sender lanser mot Magus, men han dukker og går fri. Deretter griper han om Aeneas' kne og ber om nåde ved hans fars skygge og alt hva Julus håper på og lover sølv og gull i smykker og barrer. Det er, med andre ord, sin overmanns griskhet på edle metaller han håper på skal bli redningen og ikke hans *clementia*.¹⁸ Men hos Aeneas er vreden så intens at der finnes ingen *clementia* å spore. Derimot plasserer han ansvaret for sine handlinger utenfor seg selv ved å skylde på Turnus' drap på Pallas og sier; «således dømmer min faders ånd, og således Julus». I stedet for å spare supplikanten er det vreden over drapet på Pallas som fører til valg av handling. Han velger å være en hevner Akilles i stedet for å vise *clementia* overfor en supplikant. Aeneas spiller den homeriske helten drevet av *furor impius*.

Både i *Iliaden* og i *Aeneiden* finner man mange tilfeller av drap på supplikanter uten at drapsmannen utviser noen som helst form for *clementia*. Det skal nevnes at *clementia* er et typisk romersk begrep som ikke har noe ekvivalent ord i gresk. Begrepet var knyttet til det å ha en mild natur, å ikke la seg overmanne av *furor* eller *ira*. Det var snarere knyttet til makt på det viset at man utviste *clementia* overfor de som stod under en i rang, men ikke overfor likeverdige. Felles for begge eposene er at supplikanter som ber om nåde ikke blir spart. Begge eposene har like mange supplikanter. Fire av supplikantene i *Aeneiden* ber Aeneas om nåde uten å oppnå å berge livet. Aeneas har i disse tilfellene stort sett ikke utvist *clementia*, med delvis unntak møtet med unggutten Lausus. Vergil knytter *virtus*, *iustitia* og *pietatis* til karakteren Aeneas. *Clementia* er ikke nevnt blant disse. Men som Aske Damtoft Poulsen nevner i sin masteroppgave *Why no Mercy? A Study of Clementia in the Aeneid*, (UiO høsten 2012) var utelatelse et litterært virkemiddel som Vergil både var kjent med og som han benyttet seg av.¹⁹ Richard Thomas skriver i sin kommentar til Vergils *Georgica* 1: «When what is expected is omitted, the result may be emphasis rather than omission». (Maro & Thomas, 1988) 1.237-238.

¹⁸ Med *clementia* menes ikke frihet fra vrede. *Clementia* er heller ikke emosjonell tilstand, men det refererer til adferd. Det er likevel en sammenheng mellom kontroll av vrede og *clementia*. Ens grad av sinnekontroll er avgjørende for evnen til å utvise *clementia*. (Harris, 2001) 243.

Grunnen til at denne dygden ikke er nevnt i *Aeneiden* kan i så måte være at drapene på supplikanter skal fremstå som handlinger som ikke er god romersk etikk, eller det man forventer av en romersk helt, selv på Marsmarken.

Når Lausus blir drept, er det ikke noen form for *clementia* å spore hos hans banemann i det han tar avgjørelsen om å drepe. Det er først når Lausus ligger død foran føttene til Aeneas at en form for *clementia* oppstår. Han føler *misericordia*, medynk, og løfter gutten opp og overleverer ham til hans egne uten å ta spolia i form av våpen og rustning. Selv om vreden hadde fått forrang i valg av handling, har det rasjonelle, *logos*, igjen fått kontroll. Det er selvsagt i seneste laget ettersom Lausus er død, men Vergils ærend er å la Aeneas fremstå som en mann med *pietatis* i form av å vise respekt for den døde og for hans familie. Og mest av alt er hans *pietas* i dette tilfellet knyttet til hans *fides*, hans løfte eller troskap til Evander om å bringe Pallas trygt hjem. Derfor er drapet nødvendig. Aeneas er ingen blodløs karakter som ikke lar seg rive med av sterke emosjoner eller som handler med iskald beregning. Han er gjort menneskelig og troverdig nettopp ved at han lar følelsene styre handlingen som kan føre til en følelse av *iustitia*. Om det synes moralsk eller ikke er uten betydning. Som Alessandro Barchiesi sier i sin bok *Homeric effects in Vergil's Narrative*; «If we consider the values of the protagonist and those of the world around him in the poem, we must conclude that Aeneas is a hero of a humanity that does not yet exist». (Barchiesi, Marchesi, Hardie, & Barchiesi, 2015) 5. Å tolke Aeneas' handling som moralsk eller ikke ut fra et moderne perspektiv blir reduksjonistisk eller ahistorisk. Et annet moment er verd å merke seg i scenen med drapet på Lausus. Raseriet over å oppdage at en som er nær og kjær er drept i slaget, gir en følelse av gjenklang fra den homeriske Aeneas. I *Iliadens* sang 13.473 ff. fremstilles Aeneas nærmest som en Akilles. Ikke bare er han sint på sin kong Priamos for manglende heder, men når han får høre om en nær og kjær slektning som er drept «går han frem i krigen som et villsvin som går til angrep på jegerne;

«øynene lyser av flammende ild og det hvesser sin huggtann,

lysten på kamp mot jegerne flokk og hundenes kobbler»

(Østby, 1993)13.473-4

Aeneas sammenlignes med et rasende villsvin som trosser enhver trussel, kvesser sine våpen og går trossig mot fienden. Vreden beskrives igjen som flammende ild, en vrede som ikke kjenner frykt. Vergil lar Aeneas herje som en ekte homerisk kriger for å hevne Pallas.

Galinsky sier i sin artikkel om *The Anger of Aeneas* at vrede er et kulturbasert fenomen. (Galinsky, 1988) s. 322. Det er dessuten alt annet enn et endimensjonalt fenomen. I kritikken av vreden i *Aeneiden* vil det være bortimot meningsløst å drive kritikk ut fra et moderne

perspektiv. Aristoteles var viktig som idéformidler i romertiden. Hans syn på vreden var at den var rettet mot hevn eller straff. Dette synet gjenspeiler livets virkelighet. Galinsky sier at de attiske talerne (særlig Demosthenes og Lysias) gjorde det klart at det var i utmåling av straff en dommer måtte bruke vrede, ikke i selve domsspørsmålet. Særlig Demosthenes har ofte ytret at graden av straff skal være δεινὸν καὶ ὀργῆς ἄξιον. (Galinsky, 1988) s. 327. Med andre ord, sinnet vil være synonymt med straff og den skal være passende hard i forhold til forbrytelsen. Vreden kunne slik ansees som en positiv emosjon som var nødvendig for å utmåle passende straff. (Galinsky, 1988) s.326. Også ut fra Epikurs syn skulle straffen være proporsjonal med forbrytelsen. Ut fra dette perspektivet er det rimelig å tenke at Vergils samtidige ikke ville finne noe kritikkverdig i handlingene til Aeneas. Men hvordan skal man tolke vreden hos Aeneas når han går fullstendig amok i en vill massakre? Er dette forenlig med *virtus*, *iustitia* og *pietatis*?

At *virtus* trengs for å være en dyktig kriger er det ingen tvil om. Da kreves det både mannsmot, kraft og tapperhet. Det krever lojalitet til saken og det er i høyeste grad et spørsmål om ære. Og det er noe man kan tillegge Aeneas. Men hva med *iustitia* og *pietatis* i drapet på Lausus eller de andre han meiet ned i raseri? Det skal jeg komme tilbake til.

Etter drapet på Pallas, deltar Aeneas i en voldsom massakre. Ingen blir spart, - til og med Dianas og Apollons prest, med det hellige ullbånd omkring tinningene, blir slaktet. Er dette et tilfelle hvor Aeneas begår hybris? Det hellige og det profane (verdslige) går tilsynelatende i ett, og det gjøres ingen forskjell. I *Iliaden* er Apollon alliert med trojanerne. Men Vergil har valgt å plassere presten til Apollon på italienernes side. Dermed blir han en fiende mot den skjebnebestemte oppgaven til Aeneas. Presten blir rammet av Aeneas' vrede og han møter ingen nåde. Aeneas jager ham over marken og han blir slaktet. Vergil gir ikke mer oppmerksomhet til scenen, så det blir opp til leseren å tolke. Men det å fornærme en gud ved å drepe presten hans kan være hybris. Dessuten er jo Apollon på trojanernes side. Kanskje kan det tolkes dit hen at her er det den homeriske Aeneas som er besatt av μῆνις, vrede, som er i aksjon. Også i dette tilfellet kan det synes som om Vergil spiller på en dobbelthet. På den ene side er det helten som dreper en motstander i krig. På den andre side er det en halvgud som dreper selveste Apollons prest. Man skimter en ironi i det at han dreper presten til selveste den fjernt-rammende guden Apollon.

På den ene side oppfører Aeneas seg som en Akilles etter drapet på Patroklos. Han kaster seg ut i en vanvittig massakre. Der er ingen *clementia* å spore, med unntak av episoden med den døde Lausus. Hvis man kan tilskrive Aeneas *virtus* i dette tilfellet, så er det ikke knyttet til

clementia, men snarere til *pietas*, trofasthet mot hans kall om å skape et nytt Troja for sitt folk og å forsvare dem mot ytre fiender og troskap mot Pallas og Evander.

Hvis det kan ligge noen *iustitia* i denne massakren, må det være fordi den oppstår som et forsvar mot Turnus og latinernes angrep på den trojanske leiren. I tillegg kan det tolkes som både *pietas* mot Jupiter, og at det er hans *iustitia*, rettsindighet med tanke på å straffe dem som motarbeider Jupiters plan. Fiendens forbrytelse mot trojanerne og Jupiters plan er av en så alvorlig karakter at de ikke har noe annet valg enn å slå ned angrepet og derfor er massakren like nødvendig som den er legitim. Konteksten legitimerer graden av *furor* og gir, med andre ord, legitimitet til graden av vold eller straff.

Tárquitus, sønn av skogguden Faunus og nymfen Drýope var den tredje som bad Aeneas for sitt liv til ingen nytte. Det er en brennende vrede Aeneas som Tárquitus går imot. Han halshugger Tárquitus og håner ham når han ligger død foran ham. Og straks fortsetter han massakren. Seierherrens *clementia* er nesten larmende i sitt fravær.

Den fjerde supplikanten er Liger som deler vogn med Lucagus. Vergil velger å bruke *pious* om Aeneas som håner sin falne fiende. Igjen må man anta at det er trofastheten mot Jupiter, sitt folk og sin sak det handler om. Konteksten rettferdiggjør graden av *ira* fordi den trengs for å forsvare og fullbyrde den store oppgaven.

quem pius Aeneas dictis adfatur amaris:
«Lucage, nulla tuos currus fuga segnis equorum
prodidit atu vanae vertere ex hostibus umbrae:
ipse rotis saliens iuga deseris.» hae ita fatus
arripuit biiugos; frater tendebat inertis
infelix palmas curru delapsus eodem:
(Vergil) 10.591ff.

Hånende talte da den gode Aeneas således til ham: «Lucagus, deg har jo dog dit forspand ikke med ussel flugt ladet miste din vogn og er rent for skyggen af fjenden. Du er jo selv sprunget af og har ladet den i stikken!» Og dermed grep han spandet. Men broren, der også var styrtet af vognen, ragte våbenløs armene frem imod helten og råbte.
(Due, 2016) 10.591 ff.

Liger ber Aeneas om å spare ham:

Per te, per qui te talem genuere parentes,
Vir Troiane, sine hanc animam et miserere preantis.
(Vergil) 10.597- 598

Ved de forældre, der fik så herlig en søn, ved dit eget liv, Trojaner! Forskån mig for døden og ynke mine bønner!
(Due, 2016) 10.597-598

Til tross for at Liger ligger foran Aeneas som supplikant, avbryter han ham og taler hånlig tilbake. Det hjelper ikke at Liger viser til hans foreldre i sin bønn. Har han glemt hva Anchises sa i underverdenen om å spare en supplikant og drepe den hovmodige? Vergil velger å la Aeneas tale og handle som en homerisk Akilles på slagmarken. Sett i lys av Vergils samtid, ville kanskje

dette bare vært et eksempel på et epos som var ment som en augusteisk propaganda for en kommende romersk stat.

I eposets 12. bok blir den nye pakten atter brutt ved at ruthulene setter i gang et angrep, og dermed er krigen et faktum. En ny massakre drar seg til, men Aeneas roper ut til de stridende parter og gir beskjed om at kampen må stå mellom ham og Turnus. Men en pil kommer susende og treffer Aeneas i beinet. Etter å ha blitt mirakuløst leget, begir han seg ut i striden igjen. Vergil bruker *avidus* om Aeneas når han skal begi seg ut i kampen igjen. Han er krigslysten eller hevnlysten. Etter at krigen har jaget partene frem og tilbake er det klart for det endelige møte mellom de to hovedpersonene.

Det ender med at Aeneas skader Turnus. En slagen mann ligger foran sin banemann som supplikant. Turnus ber inderlig for seg og henviser til deres gamle fedre uten at det gjør inntrykk på Aeneas. Så viser Turnus til at han ligger ydmyket foran ham, han har tapt og konflikten er over;

vicisti et victum tendere palmas
Ausoni videre; tua est Lavinia coniunx,
ulterius ne tende odiis.
(Vergil) 12. 936 ff.

Du vandt, og ausonerne ser meg besejret,
ser mine opprakte hender. Lavinia bliver din hustru.
Gå ikke længre i had!
(Due, 2016) 12.936 ff.

Et øyeblikk tviler Aeneas. Igjen er det som om dygden *clementia* dukker opp i hans sinn. Vergil utelater også her begrepet, men Aeneas overveier et øyeblikk å spare sitt offer. Hans sinn er et øyeblikk mildt stemt. Men i det han får øye på våpenbeltet til Pallas, er mildheten som strøket bort. Han kjører sverdet i hjertet på Turnus.

Kan det tenkes at det var *furor pietatis* som var årsak til handlingen? Hans lojalitet, hans *pietas* til Evander og Pallas, og trofasthet og lojalitet mot den overordnede plan som gjør at han må drepe Turnus? Men hva med løftet til Anchises? Vergil bruker ikke *furor pietas* i denne konteksten. Derimot sier han:

ille, oculis postquam saevi monumenta doloris
exuviasque hausit, furiis accensus et ira
terribilis; «tunc hinc spoliis indute meorum
eripiare mihi? Pallas te hoc vulnere, Pallas immolat et
poenam scelerato ex sanguine sumit.»
hoc dicens ferrum adverso sub pectore condit
fervidus.
(Vergil) 12.945 ff.

Synet af dette hans rov og mindet om nagende smerte
tændte en rasende lyst til hævn i Aeneas. Han råbte,
skrækindjagende: «Du skulle slippe fra meg når du bærer
bytte fra dem jeg holdt af! Af Pallas får du dit dødsstød!
Pallas slagter dig nu til blodig straf for din udåd!»
(Due, 2016) 12.945 ff.

Furiis accensus et ira terribilis, er de ordene Vergil bruker for å beskrive den emosjonelle reaksjonen til Aeneas. Det er tale om et raseri som flammet opp og et *ira terribilis*, en fryktelig vrede, forbitrelse eller hevnløst.

Når Aeneas ser Pallas' våpenbelte på skulderen til Turnus endres øyeblikkets potensielle mulighet for *clementia*. Den falne fiendens henvisning til deres gamle fedre faller på steingrunn. Intertekstuellet viser dette, for et øyeblikk, til den hevnsfulle Akilles i *Iliaden* 22 og til forsoningen mellom Akilles og Priamos i *Il.* 24. Men samtidig viser det intratekstuellet til *Aeneidens* bok 2 hvor Akilles' sønn, Pyrrhus, dreper den supplikerende Priamos. Turnus er symbolet på den ekstreme provokasjonen Aeneas har vært utsatt for gjennom krigen. Derfor er raseriet på sin plass. Det er krigens lov, det er den naturlige kraft som utløses når urett truer, og i dette tilfellet har pågått gjennom en lang og utmattende krig. Og som Tarrant sier i sin forklaring til bok 12 at romerne anså seg selv å utføre *clementia* mot nedkjempede fiender, men den gjaldt likevel ikke for alle. De som man anså som en sikkerhetsrisiko ville ikke blitt vist *clementia*. Vergil godt kunne latt Aeneas drepe Turnus uten at det ville reist noen moralske skrupler blant romerne. Men på den andre side, å la Turnus leve, i den tro at han ville dra fredelig tilbake til Ardea, ville være en farlig sjanse å ta. (Tarrant, 2018) s. 18

Imidlertid har både vreden og dempingen av denne sin plass i striden. Det vet Aeneas. Dette er nettopp det Anchises hadde talt til ham om. Men her blir han stilt mellom barken og veden. Det gjelder *pietas* mot *furor impius* og det gjelder *pietas* mot skjebnen og Jupiters vilje. I dette tilfelle kunne det kanskje tolkes som om *furor pietas* er nødvendig fordi det inngår i den forutbestemte plan. Men Vergil nevner ikke *furor pietas*, i stedet er det *furor accensus* og *ira terribilis* som beskriver emosjonene når han får øye på våpenbeltet Turnus har tatt fra Pallas som trofé og som han har på seg.

Hvis det hadde vært *furor pietas* som fikk ham til å drepe Turnus, kunne drapet forsvares moralsk. Aeneas var i utgangspunktet *pius* mot både familie, mot sitt folk og mot gudene. I sluttscenen blir det imidlertid umulig å være *pius* mot alle, og han må gjøre et valg. Han må bryte med løftet han gav sin far om å spare en supplikant og drepe den hovmodige, og han bryter med god etikk og lar vreden gå over i drap som hevn. Til slutt må han velge å være *pius* mot sin forutbestemte skjebne og Jupiters vilje. Om dette er Vergils forsøk på å blåse nytt liv i de romerske gudene eller om det er et forsøk på legitimere Augustus som den øverste makt med legitimitet fra Jupiter selv, er vanskelig å si. Kanskje kan det sees som et forsvar mot keiserens brutale handlinger i starten av sitt styre. På den andre side kan det også forstås som at Vergil gjør helten feilbarlig og dermed mer menneskelig. Å finne noe entydig løsning på det etiske

dilemma på slutten av eposet ser ut til å være en evig utfordring. Nyere forskning peker fremdeles i forskjellige retninger i sine analyser av eposets avslutning.

Karl Galinsky skriver i en artikkel i *The American Journal of Philology* om *The Anger of Aeneas*, at heltens adferd og den uhemmede vreden under drapet på Turnus har fått mye kritikk i nyere tid. Både fordømmelse og moralisering har vært resultatet av den kritiske fortolkningen med særlig henblikk på slutten av eposet. Dette har resultert i et pessimistisk syn på *Aeneiden* i sin helhet. Når det gjelder moderne syn på vrede som fenomen, hevder han at vrede er en av de to viktigste rasjonelle karaktertrekkene ved mennesket. Han peker på at mange moderne psykologer anser vrede som emosjonell modenhet i motsetning til hat og fiendtlighet som ansees som emosjonell umodenhet. Kort sagt; de ser det som et konstruktivt psykologisk fenomen. Kritikken av Aeneas' manglende *pietas* på slutten har også vært beskrevet både av gamle skribenter og av kristne kritikere. Kritikken har endt opp svært reduksjonistisk. Det er like lite adekvat å tolke Aeneas ut fra et stoisk perspektiv som av et kristent. Vrede må ansees som et kulturbasert fenomen og derfor forstås ut fra en gresk-romersk kontekst, ifølge Galinsky. Han ser på sluttscenen i *Aeneiden* som et mikrokosmos hvor flere tolkninger kan være mulige. Det er dessuten noe av det som gjør eposet interessant, det vil alltid være flere mulige tolkninger. (Galinsky, 1988) 321 ff.

Gill skriver i *The Passions in Roman Thought and Litterature* om forskjellige tolkningsmodeller med hensyn til Aeneas' vrede i det han dreper Turnus. Blant annet tar han for seg Galinskys artikkel *The Anger of Aeneas*. Galinsky har befattet seg med motsetningene mellom subjektivismen til de som anser Aeneas' vrede som problematisk eller forvirrende og den vitenskapelige objektivitet til de som ikke gjør det. De første står for en analysemodell hvor de forneker muligheten av en objektiv tilnærming. De andre som tolker ut fra en objektiv tilnærming, begrunner sin fortolkning ut fra produksjonens – og resepsjonens opprinnelige kontekst. Disse ser på hva slags etiske prinsipper som var rådende da teksten ble til. Problemet er at fortolkerens synspunkt må inngå i tolkningen både i beskrivelsen av konteksten og i analysen av forholdet til denne. Galinsky ser det slik at konteksten tillater mer enn én mulig måte å lese eposet på. I hvilken filosofisk kontekst skal man så se *Aeneiden*?

Galinsky hevder at de gamle etiske tradisjoner (stoiske, epikureiske eller peripatetiske) slett ikke ville funnet Aeneas' reaksjon avskyelig. Tvert om, de gamle etiske tradisjonene ville funnet reaksjonen både passende og kanskje til og med prisverdig. Likevel innser han at det fantes nok ikke noe entydig syn på fenomenet vrede hos de hellenistiske filosofene som var opptatt av etikk. Han understreker at med hensyn til Aeneas' vrede er den epikureiske

holdningen til proporsjonal dimensjon i forhold til situasjonen en nyttig eller rimelig modell. Turnus' handlinger kunne ansees som så alvorlige at drap var forsvarlig. Men ut fra for eksempel Seneca, ville dette vært helt uakseptabelt, siden det var uforenlig med å være en vis person å la vreden ta kontroll over dømmekraften. (Gill, 1997) s. 31.

I likhet med Galinsky er Philip Hardie eksponent for den europeiske skole og påpeker den ofte reduksjonistiske tilnærmingen av Vergilkritikken. Begge hevder at det har vært mye fokus på «optimistisk» eller «pessimistisk» tilnærming. Det vil si, Augusteisk eller anti-Augusteisk lesning. Den første modellen hører inn under den europeiske skole og den andre Harvardskolen. Hardie gir uttrykk for at spørsmålet om den autoritative meningen i *Aeneiden* er av stor betydning fordi det er et dikt som fungerer som en etiologi for Romas og Augustus' makt, men først og fremst fordi episk diktning var den toneangivende genre i antikken. Skjebnen var det som bestemte over heltens og hans families fremtid og likeledes over byen Roma. I det lyset ville Aeneas måtte drepe Turnus for å følge sin skjebne. Men Hardie påpeker også at med Vergils interesse for Lucretius' filosofiske dikt, ville det være naturlig å anta en hellenistisk påvirkning, og han påpeker at det er spor av stoisk psykologi og etikk i karakteren Aeneas. Han sier at i forsøket på å løse de endeløse problemene i slutten av diktet hvor Turnus blir drept, har man forsøkt med filosofiske kriterier. Han mener at her synes uenigheten mellom den «optimistiske» (europeiske) skolen og den «pessimistiske» Harvardskolen å være på sitt mest intense. I den optimistiske kritikken er det *fatum* og *pietas* som seirer over de irrasjonelle kreftene som forsøker å forpurre Jupiters plan. Dette foregriper den legitime hevnen Octavian utøver mot Caesars drapsmenn. Pessimistene tolker Aeneas' brutale drap som et nytt utbrudd av vrede, den samme *ferox virtus*, ustyrlig hevnløst og mot til stordåd som hadde overmannet ham den natten Troja falt. Går man til filosofien ser man at ut fra et stoisk synspunkt er alle voldelige emosjoner uønsket fordi en handling ut fra disse ville bli fordømt. På den andre side, ut fra Aristotelisk filosofi eller fra et epikureisk synspunkt ville det være akseptabelt fordi graden av vrede skulle tilpasses graden av forbrytelse. Hardie refererer til Galinsky som har forsøkt å hevde et forsvar for slutten av *Aeneiden* som svar på Harvardskolens Michael Putnams nye undersøkelse av denne. Men Hardie hevder at den som forsøker seg på en filosofisk løsning, fort ender opp med å føre tolkningen ut i en endeløs diskurs mellom gamle filosofiske skoler. I stedet foreslår han at det eneste som er klart når det gjelder avslutningen på *Aeneiden* er at man tar inn over seg kompleksiteten av sluttscenen. Han sier:

Aeneas' last outburst of spontaneous anger is trapped in an intertextual web of literary allusions, legendary and mythological paradigms, and historical, political and philosophical contexts. (Hardie, 1998) 100.

Scenen gjenspeiler også andre deler av eposet, for eksempel Aeneas som sender spydet som en tordenkile, noe som henspiller på Jupiters tordenkile som han bruker for å fullbyrde sin skjebnesvilje på verden. Et annet eksempel han bruker er Neoptolemus som dreper Polites foran hans far, Priamos, som minner ham på at hans far Akilles viste nåde overfor Hektor.

Aeneas, på sin side, er knyttet til *pietas* overfor Pallas og hans far Evander og slipper ikke unna å drepe Turnus. Et annet moment er kampen mellom Jupiter og hans skjebnebestemte plan og Junos forsøk på å forpurre denne gjennom bruk av Furien Allecto. Jupiter demmer opp for dette ved selv å bruke en *Dira* for å skremme både Turnus og Juturna og lamme deres evne til å kjempe. Dermed er Junos vrede hevnlust suspendert (Hardie, 1998) 94-101

M. R. Wright viser til den nære sammenhengen mellom det homeriske temaet *ferox virtus*, ustyrlig kamplust og dygd, med Akilles' drap på Hektor og Odyssevs' massakre på Penelopes friere og Aeneas' drap på Turnus. Han viser til motsetningen mellom synet til Galinsky og synet til Putnam på drapet på Turnus. Mens Galinsky finner det akseptabelt med hensyn til romersk juridisk praksis og til gresk filosofisk tradisjon, går Putnam motsatt vei og hevder at dette drapet er uakseptabelt med hensyn til stoisk syn hvor mangel på moderasjon var uforenlig med visdom og moralsk gangsyn. Wright prøver å mediere mellom disse to synspunktene. Han går til den aristoteliske tradisjonen og avviser det stoiske prinsippet om vrede som anvendbart. ser på Aeneas' allierte, etruskernes *iusta ira*, som rettferdig vrede og *ferox virtus*, og Turnus som overgår seg selv i vilt mannsnot. Turnus' emosjonelle malstrøm av utsikter til tap av forlovede, tap av trone og makt og ydmykelse i sine alliertes påsyn gjør at hans raseri når et dramatisk høydepunkt og går ut over den rasjonelle tenkningen. Hans mål og mening gjelder ham selv, mens Aeneas har et høyere mål, fred for begge parter. Wright skriver;

«Anger is a practical passion, and the only one that has a meritorious aspect in the inheritance of both epic heroism and the psychology of Plato and Aristotle. It also involves a rational element to a much greater extent than other passions, not merely in the accompanying beliefs about present and future good and evil, but also in the nexus of judgement required in any particular situation in which anger arises, and in the part played in imagination».(Gill, 1997) s.170.

Han mener at Vergil er interessert i det psykologiske og fysiologiske ved vreden som et middel til å utvikle den episke helten i aksjon. (Gill, 1997) s.169. Uten spenningen mellom disse to ville eposets avslutning kollapset. Han viser til at uten Akilles' vrede ville det ikke vært noen *Iliaden*, og uten Odyssevs' massakre på Penelopes friere, ville *Odysseus'* mål og mening falle sammen (Gill, 1997) s.184.

Vergils forskjellige vinklinger på vreden tvinger leseren til å arbeide seg gjennom de forskjellige alternative muligheter for løsning på det som kan synes som tvetydigheter. Skal man se på den filosofiske vinklingen, den psykologiske vinklingen eller den strengt etiske vinklingen? Mulighetene er mange, og den ene tolkningen er kanskje ikke mer riktig enn den andre.

3.1.1. Turnus - en tragisk helt

Turnus er Didos motstykke. De må begge dø for at Aeneas' skjebnebestemte plan skal fullbyrdes. De ender begge som tragiske helter. Dido er drevet av kjærlighet, og når denne ikke besvares, vendes den til vrede og hat. Hun innser at hun har gjort seg selv til narr i andres øyne og slik ender hun i selvdestruktivt hat og tar sitt eget liv. Turnus er drevet av sin selvbestemte plan. Begge er karakterer som blir manipulert av Juno, som i sin vrede, forsøker å forpurre Jupiters plan om at Aeneas skal grunnlegge et nytt Troja i Italia.

Turnus er viljesterk, sta og overfladisk med hensyn til å tolke tegn og varsler. Han velger å tolke alt til sin egen fordel, og han har et oppblåst og urealistisk syn på seg selv. Det som driver ham er både forelskelse, sjalusi, og jakten på ære og håpet om å få Latinus' trone. Han er snarsint og kan være langsint. Til forskjell fra Aeneas, som i løpet av sin innsats i krigen i Troja og sin strabasiøse Odysse har modnet og utviklet en mer reflektert holdning, er Turnus preget av å være impulsiv og umoden. Han er i like stor grad selvsentrert og egoistisk som Aeneas er uselvvisk og setter ansvaret for sitt folk i første rekke.

Turnus dukker opp i eposet et godt stykke ut i syvende sang. Latinus' kone, Amata, ønsker at Turnus, hennes nevø, skal gifte seg med deres datter, Lavinia. Men Latinus har fått varsel om at han ikke måtte finne en mann til sin datter blant latinernes slekter. Den rette kommer utenfra. Dette faller ikke i god jord hos Juno. På vei fra sitt Argos, svevde hun oppe i luften og får øye på Aeneas' glede, hans flåte og en by under bygging og at Latinus vil gifte bort Lavinia med ham. Dermed står ekteskapet mellom Lavinia og Turnus i fare for å glippe. Hennes utemmelige vrede blusser opp. Hun skjønner at hun må bruke all sin kløkt og alle midler for å forpurre Aeneas' plan:

quod si mea numina non sunt
magna satis, dubitem haud equidem implorare quod
usquam est:
flectere si nequeo superos, Acheronta movebo.
(Vergil) 7.310 ff.

Men om min egen styrke som guddom
ikke slår til, skal jeg vide at bede om hjelp hvor den findes:
Føjer Olympen mig ikke, da rejser jeg Acherons magter!
(Due, 2016) 7.310 ff.

Og Juno holder hva hun lover. Hun holder sin hånd over Turnus så lenge hun kan. Hun drar ned mot jorden og sender bud på sorgens forvolder, Allecto fra Furienes bolig i Tartarus' mørke dyp. Allecto er Erinnyen som sørger for krig, vrede, galskap og hat. Med slike hjelpere trer Turnus inn på scenen. Allecto sørger for at dronningen blir syk i sitt sinn og skaper kaos i familien.

Når Allecto har forgiftet Amatas sinn tilstrekkelig og forpurret Latinus' dynastiske planer, drar hun til Turnus' festning. Hun skaper seg om til en gammel kone og taler til ham:

«Turne, tot incassum fusos patiere labors,
et tua Dardaniis transcribi sceptrā colonis?
rex tibi coniugium et quaesitas sanguine dotes
abnegat, externusque in regnum quaeritur heres.
i nunc, ingratiss offer te, inrīse, periclis;
Tyrrhenas, i, sterne acies, tege pace Latinos.
(Vergil) 7.421 ff.

Turnus, lader du al den flid du har gjort dig, forspildes?
Kronen du ønsker gå over til invandrerfolket fra Troja?
Kongen nægter dig både prisnessen og hendes medgift,
som du har givet dit blod for, og vælger en udenlandsk arving.
Vær så god, gør dig til nar, og påtag dig farer for utak,
slå du Tyrrhenernes hære og vær Latinernes grænser.
(Due, 2016) 7.421. ff.

Allecto omskapt til Saturniatempelets prestinne taler til Turnus mens han sover. Er det Vergils stemme som taler i denne scenen? Det kan det selvsagt være, men det er mer tenkelig at det er Musens²⁰ stemme som forteller hva Allecto sier til Turnus. Gjennom sin Muse legger Vergil ut fra vers 427 og til 560 forklaringen om hele starten på krigen, om ondt blod mellom folkene, om onde makter og guders vrede. At Junos vrede spiller «førstefiolin» i planleggingen av krigen kan ikke underslås;

Haec adeo tibi me, placida cum nocte iaceres,
ipsa palam fari omnipotens Saturnia iussit.
quare age et amari pubem portisque moveri
laetus in arva pare, et Phrygios qui flumine pulchro
consedere duces pictasque exure carinas.
caelestum vis magna iubet. Rex ipse Latinus,
ni dare coniugum et dicto parere fatetur,
setiat et tandem Trunum experiatur in armis.
(Vergil) 7.427 ff.

Åbent at sige dig dette imedens du sover din søde søvn,
er det Juno selv i sin almagt der har befalet.
Op da! Kald frisk dine svende i våben, lad portene åbne!
Brænd de brogede skibe, de Phrygiske fyrster i lejren
hvor de har slået sig ned på Tiberens dejlige brinker!
Dette er himlens bud. Og fragår Latinus sit løfte,
nægter at gi dig sin datter til brud, da må han omsider,
mærke hvad det vil sige at møde en Turnus i fælten!
(Due, 2016) 7.427 ff.

I løpet av disse åtte versene har Vergil slått fast at dette er Junos vilje og at det er vreden som ligger bak er uomtvistelig. Turnus kommer inn på scenen med den første virkelige brannfakkell. Han har ordre fra Juno om å kjempe for å bli kvitt innvandrerne og for å få sin lovede brud. Turnus har ikke noe valg. Dette er himmelens bud. Får han ikke Lavinia som brud, da skal han også føre krig mot Latinus. Ikke bare er Juno vred selv, hun sørger for å innprente sin vrede

²⁰ Musen for episk diktning er Kalliope. Musene var ni søstre og alle sto for spesielle kunster.

også i Turnus. Og med den tilbøyelighet han allerede har og med utsikt til å tape alt han håper på og ønsker seg, er han selvsagt et lett bytte.

Tapet av en kvinne og hennes medgift er et viktig moment. Om det er kjærlighet eller grådighet som er det sterkeste motivet skal jeg ikke ta opp her. Temaet henspiller på Homers *Iliaden* hvor kidnappingen av Helena ble årsak til ti års beleiring og en voldsom krig helt til Troja falt. Hera ble vred både på grunn av at hun tapte skjønnhetskonkurransen mellom henne selv, Afrodite og Athene og på grunn av kidnappingen av Helena og la trojanerne for hat. Vergil lar den forlovede prinsessen Lavinia bli snappet bort fra Turnus til fordel for en trojansk regent. Dermed er striden et faktum. Som vanlig snur Vergil om på scenen og lar kongen selv gi bort prinsessen til fienden. Dessuten starter krigen på hjemlig jord. Der er ingen reise for å drive krig i fremmed land.

Vreden har en nærmest epidemisk effekt. Den rammer både den latinske kongefamilie, den rammer helter og soldater og den har grepet på guder og gudinner og onde makter. Sistnevnte kan sees som å være personifikasjoner av vreden som middel. Men Vergil lar gudene være selvstendige karakterer i eposet. De onde maktene settes som regel i gang av Juno og er slik i seg selv ikke aktive uten en gudommelig kommando. Allecto spiller på Turnus' forfengelighet. I tillegg spiller hun på trusselen om å miste sin forlovede som han er forelsket i til fienden. Dette vil også få konsekvenser for hans fremtidige posisjon. Det er en kongelig brud, kongelig medgift og utsikten til en dag å arve Latinus' trone og rike det gjelder. Dermed må man regne med at grådighet spiller en viss rolle. Allecto setter støkken så kraftig i Turnus at han blir fra seg av raseri og roper på våpen.

Arma amens fremit, arma toro tectisque requirit;
saevit amor ferri et scelerata insania belli, ira super:
(Vergil) 7.460-461

Han brøled på våben,
ledte besat efter våben i sengen og hele paladset.
Vild er hans lyst til stålet og krigens afsindige ondskab,
vild er hans vrede;
(Due, 2016) 7.460 – 461

Junos bruk av Allecto er et ledd i en effektiv og effektiv bruk av splitt og hersk-metode. Den er effektiv for så vidt som den gjør bruk av magiske krefter som skremmer vettet av de stakkars menneskene. Og hun slår fast hvem som er fienden. Hun skaper seg om til både gammel kone og en skremmende furie med slanger som hår. Frykt og hat er god grobunn for vrede. Angrep er det beste forsvar. Turnus er skrekkslagen når han griper til våpen og vil gå til angrep og jage utlendingene ut av Italia straks. I og med at Allecto er utsendt av – og med ordre fra Juno om å skape splid og hat, fungerer hun som en forlengelse av Junos eget hat eller et middel til å få utløp for sin vrede og sitt hat.

Allectos besøk hos Turnus er en særdeles sterk scene med mye patos. Beskrivelsen av de fysiske kroppslige reaksjonene, skrekk, redsel og kaldsvette som jager søvnen, og hans brøl etter våpen får leseren til å kjenne på den uhyggen dette besøket skaper. Metaforen Vergil benytter seg av forsterker inntrykket av den voldsomme vreden som utløses gjennom Allectos forgiftning av Turnus' sinn. Det er en vrede som beskrives som kokende vann som fosser over slik at damp stiger opp. Dette er ikke *iusta ira*, rettferdig vrede som Platon og Aristoteles beskrev. Dette er en vrede som tar urettmessige dimensjoner, *ira impius*. Resultatet er at Turnus går til angrep på både Latinus og Aeneas.

Selv om Turnus er bekymret over Latinus' orakelsvar, er han sikker på å vinne om han må ta en kamp med Aeneas. Turnus ser Aeneas som en «trojansk Paris» som kommer for å ta fra ham hans lovede prinsesse. I hans øyne er trojanerne et forbrytersk folk som invaderer latinernes land og i tillegg røver hans lovede brud. Når Turnus vil brenne trojanernes skip, bryter disse alle fortøyninger og blir omskapt til delfiner og svømmer bort forvandlet til jomfrunymfer. Rutulerne blir redde, men Turnus er standhaftig og oppildner dem. Landjorden tilhører dem, trojanerne var inntrengere. Uten skipene kan de ikke flykte. Turnus godtar at de er kommet etter skjebnens påbud, men det betyr ikke at de ikke kan bekjempes. At de er kommet, viser bare at skjebnen og Venus' vilje er oppfylt. De er nådd Ausonias land.

sat fatis Venerique datum, tetigere quod arva
fertilis Ausoniae Troes. Sunt et mea contra
fata mihi, ferro sceleratam exscindere gentem
coniuge praerepta; nec solos tangit Artridas
iste dolor, solisque licet capere arma Mycenis.
(Vergil) 9.135 ff.

Thi Skæbnen og Venus
er der sket fyldest! Har ikke Trojanerne nået Ausoniens
frugtbare agre! Jeg selv har en skæbne at opfylde mod dem:
Fælde med sverd et forbryderisk folk der har røvet min egen
fæstede brud! Over sligt er der fler end Artrider der harmes.
Ikke Mykene alene har ret til at gribe til våben!
(Due, 2016) 9.135 ff.

Vergil refererer til *Iliaden* og lar Turnus bruke Trojas fall som et bevis på at gudene straffet trojanerne for Paris' rov av Helena. Grekerne hadde rett til å angripe Troja og hente Helena hjem. På samme måte mener Turnus at han må forsvare sin brud. De må erklære trojanerne krig. Den vreden Allecto har satt i Turnus gjør at han både føler seg forrådt og hans oppblåste ego gjør ham irrasjonell og korttenkt. Han oppildner sine soldater med å påpeke at dette er andre gang trojanerne gjør samme forbrytelse og nå gjemmer de seg bak noen ynkelige vollgraver. Hovmodig sier han at han ikke har behov for Vulcanusvåpen og tusen skip mot trojanerne, selv om alle etruskere hjelper dem. Vergil bruker hverken *ira* eller *furor* i denne scenen. Men som nevnt ovenfor, kan dette også være et tilfelle hvor konteksten er tydelig nok uten disse begrepene. Alluderingen til Homers skildring av den siste kampen mellom grekerne og trojanerne er nok i seg selv.

nec equi caeca condemur in alvo:
luce palam certum est igni circumdare muros.
haud sibi cum Danais rem faxo et pube Pelasga
esse ferant, decimum quos distulit Hector in annum.
(Vergil) 9.152 ff.

Vi begraver os ikke i træhestevommens kaverner!
Åbent, i dagslys skal deres værn blive flammernes bytte!
Jeg skal lade dem mærke de her ikke slås med en fjende
som de Pelasgiske knægte som Hector holdt hen i et tiår!
(Due, 2016) 9.152 ff.

Enten er Turnus så forblindet i sin vrede over å bli satt ut på sidelinjen av Latinus og hans tolkning av orakelsvaret at han tyr til angrep snarest. Eller en annen mulighet; han anså kanskje ikke orakelsvaret for nødvendigvis å være tolket riktig. I *Iliadens 1. sang* ble heller ikke Agamemnon særlig glad for sannsigeren Kalkas' orakelsvar og reagerte med vrede.

τοῖσι δ' ἀνέστη
ἦρως Ἀτρεΐδης εὐρὸν κρείων Ἀγαμέμνων
ἀχνύμενος: μένεος δὲ μέγα φρένες ἀμφιμέλαιναί
πίμπλαντ', ὅσσε δὲ οἱ πυρὶ λαμπετόωντι ἔϊκτην:
Κάλχαντα πρότιστα κάκ' ὀσσόμενος προσέειπε:
(Homer) 1.101 ff

Da reiste seg blant dem
Atrevs' mektige sønn, den herlige helt Agamemnon,
skummende vred. Utemmelig villskap fylte hans mørke
nattsorte sjel. Som flammende ildsluer lyste hans øyne.
Først med hatefullt truende blick han talte til Kalkas.
(Østby, 1993) 1.101 ff.

Turnus reagerer, i likhet med Homers Agamemnon, med en temmelig arrogant holdning til både tegntyder og hans svar. Da hadde det vært bedre med et orakelsvar som passet til egne planer og ambisjoner. Sett fra et psykologisk perspektiv var hans reaksjon ganske menneskelig. Når egne ønsker og drifter kommer i konflikt med andres, tolker man situasjonen til sin egen fordel. Orakelsvaret kunne like gjerne gjelde ham selv som Aeneas. Med Turnus' hang til en turbulent og voldsom adferd, og i dette tilfelle også med oppildnet vrede etter Allectos besøk, er det naturlig at rasjonell dømmekraft svikter. Han er nødt til å kjempe for sin sak.

Turnus og ruthulenes aggresjon er naturlig sett fra et trusselbilde mot den vante orden. På det personlige plan, er trusselen mot Turnus et mulig tap av h

ans giftermål med prinsessen. For Amata er det trusselen om at en utlending skal få gifte seg med datteren. For bøndene er det trusselen om at innvandrere kommer og overtar landet og de risikerer å bli slaver under en fremmed konge. Alt i alt fører dette til en kollektiv vrede. Turnus og hans soldater mønstrer under våpen og bøndenes jordbruksredskaper gjør nytte som våpen i krig.²¹ M. R. Wright sier i sin artikkel om *Anger in The Aeneid*, at i individet i gruppen og i nasjonen, kan man se *ira* og *furor* fungere som overlevelsesmekanismer som gir stimulus til aggressiv og defensiv handling når en tenkt urett truer status eller sikkerhet. (Gill, 1997) 179.

²¹ Vergil gjør bruk av både intratekstuelle – så vel som intertekstuelle grep. Her er henter han inspirasjon fra sitt eget verk *Georgica*.

Turnus benytter anledningen til å gå til angrep på trojanernes festning mens Aeneas er dradd til Evander for å be om en alliert hær. Han kommer ridende til leiren med to bloddryppende hoder av to av trojanernes unge menn. En voldsom massakre oppstår og Turnus får vite, midt i verste tumultene, at porten til trojanernes festning står åpen og hans menn ble slaktet ned av fienden. Turnus stormer til trojanernes festning i sitt raseri, og havner innenfor porten som blir stengt bak ham. En voldsom kamp både i ord og med våpen bryter ut. Pandarus utfordrer Turnus som svarer selvsikkert:

«incipere, si qua animo virtus, et consere dextram,
hic etiam inventum Priamo narrabis Achillem.»
(Vergil) 9.741 – 742

«Tør du, kom an! Lad os slås med hinanden! Så kan du sige
Priamus, at også her hos os har I mødt en Achilles!»
(Due, 2016) 9.741 ff.

Selv om det er forholdet til Lavinia som er motivatoren for Turnus, har han et sterkt behov for å gi inntrykk av å være en sterk mann i krig. *Virtus* og *ira* er nøkkelord for det som driver ham idet han kjemper alene innenfor vollene til trojanernes leir. Han er en Achilles som kan yte inntrengerne motstand. Og han dreper Pandarus. Trojanerne flykter til alle kanter av skrekk, Turnus er avsendig av raseri og driver sin egen massakre inne i festningen. Tanke for å åpne porten for sine menn har han ikke. Han drives av en *caeca ira*, et blindt raseri. Det irrasjonelle har overtaket over fornuften. Juno gir ham styrke og mot og lenge terroriserer han fienden inne i deres egen leir. Men når trojanerne endelig samler seg og går imot ham, viker han mer og mer. Juno tør ikke gi ham mer hjelp, for Jupiter har sendt Iris til henne *med truende ord og befaling hvis ikke Turnus forføyed sig ut af Teucrernes knejsende fæstning* 9, 803ff. Deretter stuper han i elven og blir ført bort fra fienden og tilbake til sine egne menn.

Det neste man hører om Turnus er i tiende sang. Aeneas har kommet tilbake fra Evander og fått med seg en stor hær av allierte. De stevner mot stranden og Turnus får øye på dem. Han håper å kunne knuse hæren før de kom til lands og oppildner sine menn. Med velvalgte ord oppildner han også de mindre kampglade:

quod votis optastis adest, perfringere dextra.
in manibus Mars ipse, viri! Nunc coniugis esto
quisque suae tectique memor, nunc magna referto
facta, partum laudes. Ultro occuramus ad undam
dum trepidis egressisque labant vestigial prima.
audentis Fortuna iuvat...
(Vergil) 10.279 ff.

Her har I alt hvad I ønsked! At knuse dem med jeres næve!
Krigsguden selv er i krigerens hånd! Lad tankerne gælde
hustru og hjem, og hold jer de store bedrifter for øje
som vore fædre forøved. Vi møder dem nede ved vandet
medens de endnu har usikker fod under landgangens virvar!
Lykken står kækheden bi!
(Due, 2016) 10.279 ff.

Turnus gjør stort sett det samme mot sine soldater som Allecto gjorde mot ham selv. Han oppildner dem ved å påpeke hva de ønsker, og hva de faktisk står i fare for å miste. Frykten for

tap og det forsmadelige ved å tape for inntrengerne får vreden til å blusse opp og dermed er krigshandlingene løs.

Perfringere dextra – å knuse dem med deres neve er et svært sterkt billedlig språk og virker unektelig som et universelt og tidløst kamprop for den som ønsker å egge til vold. Likeledes å påberope seg at høyere makter står på ens side; *in manibus Mars ipse viri!* Krigsguden Mars er i deres hender! Og til sist at lykken står den modige bi! Alt dette sier noe om både Turnus' holdning og om hans psykologiske tilstand i øyeblikket. Han er en kriger som kjemper for det han mener å ha rett på, standhaftig inntil sta, og han er en mann av sterke lidenskaper og med retorisk makt til å manipulere. Han spiller effektivt på sine menns følelser av å kjempe for hjem og familie og sitt land. I tillegg er det viktig å ikke være dårligere enn sine fedre og deres bedrifter. Å ikke vise seg som en mann med *virtus* i krig er å mangle ære. Turnus kjemper på hjemmebane mot inntrengere, så han kan ikke la være å kjempe. Dessuten, trojanerne var allerede slått av grekerne, derfor ville det være lite ærefullt å bli slått av en hær som allerede var slått på egen jord.

I scenen hvor Turnus og Pallas kjemper mot hverandre, viser Turnus sine karaktertrekk, sin voldsomme vrede og hat nok en gang. I tillegg er det nok en gang både en verbal krig og til slutt rå makt og drap. Oppildnet av sin søster Juturna til å rykke ut mot Pallas, brøyter han seg vei gjennom hæren i sin vogn og roper:

tempus desistere pugnae;
solus ego in Pallanta feror, soli mihi Pallas
debetur; cuperem ipse parens spectator adesset.
(Vergil) 10.441 ff.

Trød nu tilbake fra kampen!
Jeg går alene mot Pallas! Kun jeg har fordring på
Pallas!
Jeg ville ønske hans far var her til stede og
så det!
(Due, 2016) 10.441 ff.

I utgangspunktet har Turnus vært en noe tvetydig karakter. Man fikk vite at han var en konge med egne landområder og at han var usedvanlig vakker, men han er også snarsint, langsint og en krigslysten leder for sin hær. Hans kanskje eneste myke side er hans svakhet for Lavinia. Gjennom konfrontasjonene med trojanerne kommer hans virkelige karakter mer og mer til syne. I møte med Pallas kommer dette virkelig til overflaten. Og når han i tillegg er under Juturnas trolldom, tar han helt av i sitt raseri. Hans voldsomme behov for å fremheve seg selv både i ord og handling gjør ham til en nesten karikert utgave av seg selv. Bedre blir det ikke når han dreper Pallas. Turnus må igjen fremheve sin egen fortreffelighet ved å fornedre sitt offer. Hatet mot Aeneas og hans allierte formelig velter ut av ham. Over den døende unge Pallas sier han:

«Arcades, haec» inquit «memores mea dicta referte

Husk at fortelle Evander, Arkadere, alt hvad jeg siger:

Euandro: qualem meruit, Pallanta remitto.
quisquis honos tuuli, quidquid solamen humandi est
largior. haud illi stabunt Aeneia parvo
hospitia»
(Vergilius Maro, 2000) 10.491 ff.

Her har han Pallas igjen i den stand hans fader fortjener.
Al mulig gravhøjs hæder og trøst ved at stede ham i den
skænker jeg ham. Men dyrt skal det stå ham at byde Aeneas
velkommen her!
(Due, 2016) 10.491 ff.

Scenen hvor Turnus dreper Pallas gjenspeiler *Iliaden* når Patroklos blir drept av Hektor. (se *Iliaden* 22, 326 ff.) Uten at Turnus forstår det selv, står det han sier her i dyp uoverensstemmelse med både hele hans karakter og hele hans *virtus*. Han er konge med egne landområder og han er en dyktig leder for hæren. Likevel ser han ikke selv at hans hat og oppblåste ego gjør ham uvøren og at han handler i affekt heller enn rasjonelt. At hans hovmod står for fall, ser han heller ikke. Turnus handler som en typisk Homerisk krigner, han er en Akilles på kamparenaen. Han er parallellen til Akilles som dreper Hektor i *Iliaden* 22, 326 ff. Han setter foten på den døde kropp og røver våpenbeltet og han taler spottende til liket. Ikke nok med at han viser ringeakt for liket, han utøser også ukvemsord over hans far. Om dette er ment som en trussel, peker det frem mot videre aggresjon. Men det kan også sees som en trussel hvis han fortsatt støtter Aeneas. Sett fra et homerisk perspektiv hvor *virtus* er så viktig, står denne sekvensen i skarp kontrast til det nyskapende i *Aeneiden* hvor Aeneas' *pietas* er sentral. Turnus' drap på den unge Pallas er også en parallell til Aeneas' drap på Lausus. Men kontrasten kunne neppe vært større. Mens Turnus hoverer i skadefryd over sitt nedlagte offer, er Aeneas mer human og sorgfull over å måtte drepe den unge Lausus. Og i stedet for å strippe liket for rustning og våpen, lar han den døde unge helten få beholde disse. Turnus håner den døde Pallas og setter foten på den døde kropp og røver offerets tunge våpenbelte. Men han unngår likevel en «usivilisert» behandling av liket. Det vil si, han tillater at liket blir sendt tilbake til sin far så denne kan få gravlegge sin sønn. Aeneas, på sin side, sukker tungt av medynk og rekker hånden mot Lausus i respekt. Aeneas forstår hva det vil si for en far å miste sin sønn. Han løfter den døde Lausus opp i sine armer og leverer ham med full rustning til hans forbausede medsoldater. Men det må likevel påpekes at også Aeneas har sine moment hvor han oppfører seg som en ekte Akilles etter at Patroklos var drept. Mens Turnus' vrede, virker som en galskap injisert av Allecto, handler Aeneas i en rasjonell vrede uten å være påvirket av furien. Etter at Pallas ble drept, kaster han seg inn i en voldsom massakre, vred og blindet av hat og lyst på hevn. Dette står i sterk kontrast til den *pious Aeneas* som viser seg i møtet med Lausus. Tanken om *pietas* representerer snarere en kime til en ny etisk holdning enn et skifte av en sådan i seg selv. At Vergil legger inn et nytt etisk perspektiv i eposet kan være et bevisst valg for å vise en utvikling i synet på det å være en sivilisert borger. Men eposet gjennomsyres likevel av rå brutal vrede.

Man kan si at Vergil intertekstuelt balanserer med de homeriske eposene som matrise og sine egne nye tanker om kultur og sivilisert adferd.

Selve ideen om *pietas* i en krigskonflikt strider mot de gjeldende verdier som Turnus representerer. Han fremstilles som et barn av sin tid, og han handler deretter, uten å stille spørsmål ved om det er moralsk akseptabelt. Turnus er en typisk homerisk helt og handler deretter. Derfor stiller han heller ikke spørsmål ved vreden, om hvorvidt det er rimelig eller ikke å handle ut fra denne. På den annen side må man også ta med i regningen at Vergil lar Turnus, i tillegg til at han er et barn av sin tid, også fremstå som et redskap for guddommelig vrede.²² Dermed blir det et problem hvorvidt man kan si at han er en tragisk helt eller bare et instrument. Han *vil* vinne sin brud og han *vil* bli kvitt trojanerne fra latinsk jord, men han har ikke noe valg. Han styres av Junos vrede, hennes intriger og utsendte søster Juturna og den onde Erinnyen Allecto. Ut fra dette blir han som et stikkende insekt som er i vindenes og elementenes vold. Fra trojanernes side blir han et hinder som må fjernes.

3.1.2. Turnus og den siste kampen

Åpningsscenen i 12. og siste sang starter med Turnus. Plasseringen først i setningen legger tydelig vekt på hans fremtredende rolle i den avsluttende del av eposet. Han ser at de løfter han gav Latinus må innfris nå. Alle forventninger til hans innsats i den avsluttende delen av krigen er rettet mot ham.

Turnus ut infractos adverso Marte Latinos
defecisse videt, sua nunc promissa reposci,
se signari oculis, ultro implacabilis ardet
atollitque animos.
(Vergil) 12.1 ff.

Turnus, der ser Latinerne knust af Krigsgudens ugunst,
ved at de løfter han gav, skal indfris nu, og at alles
øjne udpeger ham, er straks uforsonlig og rejser
fyrig sit trodsige mod.
(Due, 2016) 12.1 ff.

Turnus, en handlingens mann, reagerer straks når han oppdager at hellet i krigen er i ferd med å snu. Hans tidligere fremste allierte krigspartnere er falt, Mezentius først og så Camilla. Med volskernes hær knust truer nå trojanerne Latinus' murer. Vreden blusser opp i Turnus, samtidig som motet stiger. Han er uforsonlig og trossig. Vergil sammenligner ham med en skadeskutt løve som trosser jegerens spyd og ryster manken av stridslyst, ryster spydet av seg og brøler med blodig fråde om gapet. (Due, 2016) 12.4 ff. Så intenst flammet lysten til vold hos Turnus. Han går til Latinus og taler i kjent stil:

²² I mars 49 hevdet Julius Cæsar at han hadde «en ny metode for å vinne en sivil konflikt, nåde og generøsitet. Dette var derfor et nytt ideal for sterke ledere.

“nulla mora in Turno; nihil est quod dicta retractent ignavi Aeneadae, nec quae pepigere recuasant: congredior. Fer sacra, pater, et concipe foedus. aut hac Dardanium dextra sub Tartara mittam desertorem Asiae (sedeant spectentque Latini), et solus ferro crimen commune refellam, aut habet victos, cedat Lavinia coniunx.” (Vergil) 12.11 ff.

“Turnus er rede! Lad ikke de feje Trojanerne løbe fra deres ord eller nægte hvad de har lovet. Jeg kæmper mand mod mand! Få pagten I stand og viet med ofre: Enten sender min hånd den fædrelandsløse Dardaner ned I Tartarus – det kan latingerne sidde og se på – og jeg forhindrer med sværdet alene en tort der er alles, eller I får ham til herre og han din datter til dronning.” (Due, 2016) 12.11 ff.

Den selvsikre og brautende talen understreker det dumdristige ved hans konstitusjon. Talen minner litt om svaret han gav til Drances, hvor han lover modig å gå mot Aeneas om så denne var selve den store Akilles rustet med våpen fra Vulcanus’ smie! Det mangler ikke på mot og vilje til motstand. Men det er ikke folkets beste han har i tankene, det er hans fremtidige posisjon det gjelder. Det handler om hvem som skal få Lavinia og tilgang til Latinus’ trone! Vreden blusser opp som et svar på trusselen om tap. I likhet med Juno, ligger vreden latent hos Turnus. Alt som ikke passer med hans egne planer, får vreden til å blusse opp i full fyr. Latinus prøver å dempe Turnus’ kampglød og minner ham på at det finnes andre bruder av høy byrd i Latium og Laurentium av like høy byrd. Latinus avslutter med:

«respice res bello varias, miserere parentis longaevi, quem nunc maestum patria Ardea longe dividit.» (Vergil) 12.43 ff.

«Husk at kamp er hasard, og forbarm deg over din gamle fader som sørger af savn bag Ardeas Fædrene volde, langt fra sin søn!» (Due, 2016) 12.43 ff.

Latinus’ forsøk på å dempe den unge mannens overmot og vrede faller på steingrunn. Turnus er like lite mottakelig for å vurdere krigens farer, som han er villig til å ta hensyn til sin gamle fars frykt for å miste sin sønn. Ordene fra Latinus virker mot sin hensikt. I stedet for å mildne de negative emosjonene, oppildner det viljen til vold og svaret han gir Latinus viser både manglende vilje til å motta gode råd og en ukuelig vilje til å opprettholde det bildet han gir av seg selv:

«quam pro me curam geris, hanc precor, optime, pro me deponas letumque sinas pro laude pacisci. et nos tela, pater, ferrumque haud debile dextra spargimus, et nostro sequitur de vulnere sanguis. longe illi dea mater erit, quae nube fugacem femiea tegat et vanis sese occulat umbris.» (Vergil) 12.48 ff.

«Den bekymring du nærer, høye konge, for mig, kan du gerne for mig lade fare og lade mig om at høste mig hæder med livet som indsats. Også *min* hånd kan slynge en lanse og føre et væрге, og hvor jeg rammer og hugger, dér flyder blodet i strømme! Væk er Gudinden, hans mor, og kan ikke lægge kvindeaktig tågesky om ham på flugten og fjæle sig selv i dens gøglen!» (Due, 2016) 12.48 ff.

Det er, som vanlig, viktigst å høste seg heder og ære. Å falle i krig, er å falle med ære. Noe annet er å være feig. Aeneas har fått hjelp av sin mor og unnsloppet døden, derfor anser Turnus ham som feig. At han senere skal komme til å vise seg feig faller ham ikke inn. Han lider av storhetsvisjoner og har behov for anseelse. Vreden er drivkraften som fører til handling for å unngå katastrofen, å miste det han kjemper for, prinsessen og riket, heder, ære og makt. Han vil heller dø i krig for det han kjemper for enn å gå på akkord med sine egne ønsker og behov. Latinus' forøk på å dempe hans hissige temperament virker på Turnus som en mistro til hans kvalifikasjoner. Derfor må han presisere at også *hans* hånd kan slynge en lanse og bære et skjold, og også *han* er i stand til å få blodet til å flyte der han hugger ned fiender.

Heller ikke Amatas bønner og argumenter biter på den standhaftige helten. Det eneste som gjør inntrykk er den rødmende Lavinia.²³ Det skal han i hvert fall ha; han lar seg i det minste bedåre av en kvinne. Der overgår han Aeneas, som egentlig bare er ute etter trygghet en stakket stund og hjelp til å gjenoppbygge sin flåte den tiden han tilbringer i Kartago. Det sublime i stilen i denne sekvensen består i selve ideen om Lavinia som forelsket. Hvorfor skulle hun ellers rødme, og hvorfor skulle ellers tårene renne med hete nedover blussende kinn?²⁴ Om Turnus, derimot, sier Vergil at han i sin forelskelse brenner desto mer etter kamp. Der er dermed nærliggende å tro at vreden ligger latent og driver helten til å ville vise sitt mot, *virtus*.

Svaret Turnus gir Amata er at det ikke er opp til ham å velge sin dødsstund. Hans tro på at skjebnen står ham bi gjør ham overmodig. Han sender bud til den trojanske leiren om at neste morgen skal Aeneas og Turnus avgjøre striden:

« nostro dirimamus sanguine bellum,
illo quaeratur coniunx Lavinia campo».
(Vergil) 12.79 ff.

«Nu skal *vort* blod avgjøre striden!
Det er den mark hvor Lavinia skal vindes og tabes!»
(Due, 2016) 12.79 ff.

Turnus forbereder seg med et sverd som han har arvet av sin far. Sverdet er smidd av ildguden selv og herdet i Styx. Dette kan være en av flere grunner til at han har tro på seier. Han oppildner seg selv med å håne og redusere Aeneas til en mindre mann enn han selv er, og han ber sitt spyd om å forunne ham å felle «den frygiske halvmann» og flenge hans rustning og med sin sterke hånd flå den av ham og slepe hans «krøllejernsløkker og brillantinefrisure» i støvet.

«Da sternere corpus

«Forund mig at fælde den phrygiske halvmænd,

²³ Stephen Harrison viser til Francis Cairns' forslag om at Lavinias rødming er en resepsjon av Sappos berømte katalog av kjærlighetssymptomer i hennes fr. 31. (Thorsen, 2019) s. 137

²⁴ Også Ewelyn Morgan viser til at Lavinias rødming viser en resepsjon av Sappos fragment 31. (Finglass, 2021) s.292.

loricamque manu valida lacerare revulsam
semiviri Phrygis et foedare in pulvere crinis
vibratos calido ferro murraque madentis»
Hic agitur furiis, totoque ardentis ab ore
scitillae absistunt, oculis micat acribus ignis,
mugitus veluti cum prima in proelia Taurus
terrificos ciet atque irasci in cornua temptat
arboris obnixus trunco, ventosque lacessit
ictibus aut sparsa ad pugnam proludit harena.
(Vergil) 12.97 ff.

flænge hans rustning og så med min sterke hånd flå den af ham
lade hans krøllejernslokker og brillantinefrisure
slæbe i støvet efter hans lig!» Så voldsom en harme
drives han af at det gnistrer fra hele hans brændende åsyn,
og der står lynflammer ud af hans kampbegærlige øjne –
som når en tyr bliver olm og udsender skrækkelig brølen
før den slår til, og forsøger at samle sin fnysende vrede
i sine horn, går løs på en stub og stanger i luften,
stamper sandet i sky med sin klov som optakt til kampen.
(Due, 2016) 12.97 ff.

Vergil viser både den indre følte vrede og dens ytre visuelle uttrykk på en måte som griper leseren og gir en opphøyet deltakelse i scenen. Turnus ønsker å virkelig nedverdige og maltraktere Aeneas; *foedere in pulvere crinis vibratos calido ferro murraque madentis*. Han vil skitne til Aeneas' hår ved å dra ham gjennom sanden. I tillegg beskriver han håret til denne «halvmannen», som han kaller ham, som varmjernkrøllet og parfymert med myrra. Turnus nærmest fråtser i å redusere sin motstander ved å gjøre ham til en mindre mann ved å feminisere ham. Den brennende vreden gir seg uttrykk i både fornedrende omtale, i type ordvalg og mening. Det visuelle uttrykket hos Turnus selv, uttrykker Vergil med ilden som metafor, som er typisk når man refererer til sterkt følt vrede. *his agitur furiis*, slik er vreden som driver ham. Fra hele ansiktet gnistrer det ild, *totoque ardentis ab ore scitillae absistunt*. Hele ansiktet uttrykker en brennende vrede. Heltens øyne gnistrer av skarp ild, *oculis micat acribus ignis*. Dernest kommer en simile: «Akkurat som en okse utbryter et fryktelig brøl før kampen begynner»; *mugitus veluti cum prima in proelia taurus terrificos ciet*. Turnus ber, med andre ord, ikke en fredelig og stille bønn til spydet. Da er det heller noe som ligner et kamprop eller en kraftytring i form av en trussel eller advarsel. Dette uttrykksfulle brølet er som hos en okse som forsøker å kaste vrede i sine horn og stanger i en stubbe; *atque irasci in cornua temptat arboris obnixus trunco*. Å kaste vreden i sine horn peker tilbake på Turnus selv som forsøker å inngyte sitt eget spyd med den vreden han selv føler. Slik blir spydet en forlengelse av hans egen voldsomme vrede samtidig som det er et uttrykk for – og et redskap for vreden. Oksen stanger i luften og sparker og sprer sanden som optakt til kampen. Turnus beskrives som en olm okse som forbereder seg til duell mot Aeneas. Hele opptrinnet er en forberedelse både mentalt og fysisk til å gå inn i en kamp på liv og død for det han anser som sitt. Hans brennende ønske er både verbalt og fysisk å fornedre sin motstander.

Han skal, med andre ord, maltraktere liket slik som Akilles gjorde med Hektor. Denne sekvensen er tuftet på *Iliaden* 22, 395 ff. hvor Akilles fester et rep gjennom Hektors ankler og trekker ham etter hestespannet rundt Trojas murer mens hans foreldre og kone står og ser på.

Scenen er voldsom og er med på å transportere leseren inn i en verden hvor livet er rått og brutalt, det er frykt, og det handler om liv eller død. Vergils bruk av sterke similer og metaforer skaper en sublim opplevelse av å være i denne emosjonelt krevende situasjonen og gjør krav på lesernes delaktighet. Når Turnus forbereder seg fysisk og mentalt gjør han det gjennom sine forestillinger og sine inderligste ønsker for seg selv. Behovet for å fremstille sin fiende som en mindre mann enn ham selv og ham peker tilbake på ham selv og behovet for å være større, sterkere og mer mann enn Aeneas. Turnus egger sin egen vrede mot denne utålelige utlendingen og inntrengeren.

Hans fremtoning etter at partene har bestemt seg for å fornye pakten står i skarp kontrast til den hissige uforsonlige mannen. Turnus og Aeneas skal avgjøre striden ved duell. Aeneas og Latinus sverger eden med alteret mellom seg og en stribørstet smågris og et uklippet lam ofres.

at vero Rutulis impar ea pugna videri
iamdudum et vario misceri pectora motu,
tum magis ut proius cernunt *non viribus aequis*.
Aduvat incessu tacito progressus et aram
suppliciter venerans demisso lumine Turnus
tabetasque genae et iuvenali in corpore pallor.
(Vergil) 12.216 ff.

Dog var denne duell i Rutulernes øjne på forhånd
ulige, og de fornam en stigende uro i hjertet,
nu hvor de så dem så tæt ved hinanden.
Turnus' tavse gang, hans ydmyke holdning ved alteret,
blikket rettet mot Jorden, de fine dun på hans kinder,
blegheden over hans ynglingekrop hjalp ikke på sagen.
(Due, 2016) 12.216 ff.

Her får man til en forandring se en Turnus som tilsynelatende har lagt vreden bi og fremstår i en ydmyk positur. Er dette skinnet som bedrar, et spill for galleriet eller er det en bevisst strategi fra Vergils side? Svaret ligger kanskje allerede i de første linjene; *at vero Rutulis impar ea pugna iam videri iamdudum*. Rutulerne anså allerede denne kampen som ulike. I deres øyne var Aeneas den sterkere og overlegne part. De anså at det var stor sjanse for at Turnus ville tape denne duellen. Om ikke vreden er uttalt, ligger den der latent og blusser opp ved at Juno gir pust til glørne. Vergil gir Juno den tvilsomme ære å oppildne til strid ved å bruke skitne knep. Ved å gjøre kontrasten størst mulig i forhold til Aeneas, ville Turnus være sikret rutulernes og latinernes sympati. Ved å la ham fremstå som en ung beskjeden mann som bare så vidt har fått noen dun på haken, kan han synes som et lett bytte for den krigerfarne Aeneas. Forklaringen kommer lengre ned. Juturna er på ferde i flokken av soldater, omskapt i Camers skikkelse, og sprer sine rykter;

«non pudet, o Rutuli, pro cunctis talibus unam
obiectare animam? Numerone an viribus aequi
non sumus? En, omnes et Troes et Arcades hi sunt,
fatalesque manus, infensa Etruria Turno:
vix hostem, alterni si congregiamur, habemus.
ille quidem ad superos, quorum se devovet aris,
succedet fama vivusque per ora feretur:

«Er det dog ikke for galt af så mange og sterke Rutuler
at søge ly bag én? Står vi ikke i antal og krefter
lige med dem? Se, dér er de alle, Trojaner, Arkader
flokkene som Skæbnen har sendt os, Etruskerne, Turnus' fjender.
Selv om vi kæmped på skift, er der slet ikke nok til os alle!
Ham som har viet sit liv ved Gudernes alter, vil ryet
løfte til himlen og skænke et liv i mennesker minde,

nos patria amissa dominis parere superbis
cogemur, qui nunc lenti cosedimus arvis». (Vergil) 12.229 ff.

vi derimod skal miste vort land og lyde en hoven
herre ifald vi dorske blir siddende her i vort vænge». (Due, 2016) 12.229 ff.

Fraværet av vrede i denne sekvensen er for det første bare tilsynelatende. Vreden er påtrengende i sitt fravær. Man stiller seg spørsmålet; hva har skjedd med den vrede Turnus? Hvor ble det av vreden? Dette intermessoet hvor man ser en ydmyk ung mann ved alteret, virker nesten utrolig. Men her er det en Turnus i aksjon som forbereder seg på den endelige duell mellom ham selv og Aeneas. På den ene siden har han en sterk tro på sin egen fortreffelighet og en urokkelig vilje til å kjempe inntil døden for det han mener han har førsteretten på. Og han har en urokkelig vilje til å bli kvitt inntrengerne. For det andre forespeiler denne sekvensen en opptrapping av en kollektiv vrede.

Jurnas inntreden på scenen snur planen om den tiltenkte duellen på hodet. Det blir ingen duell, det brygger opp til en kollektiv krigskonflikt på ny med det resultat at duellantene blir adskilt heller enn å få anledning til å kjempe mot hverandre.

Jurna spiller på Rutulernes stolthet, deres utsikter til å miste sitt fedreland og til å tjene «en hoven herre». Kort sagt, en gjentakelse av Turnus' tale til sine menn i det første krigssammenstøtet da Aeneas var hos Evander. Jurna kontrasterer Turnus' og deres egne utsikter mot Aeneas' skjebne, han som skal løftes til himmelen og vinne evig ry i menneskers minne. Talen er egnet til å egge vreden. Effekten lar da heller ikke vente på seg.

Jurnas inntreden på krigsarenaen snur brått og brutalt om på målet med den fornyede pakten. Vreden er overført til hele den rutuliske – og den latinske hæren. De anser kampen mellom de to heltene for å være ulik og urettferdig. Det oppstår en sterk vilje til motstand blant soldatene og for å forsterke motstanden sender hun et tegn over himmelen i form av Jupiters gulbrune ørn på jakt etter stredenenes fugler. Den slår ned i sjøen og fanger en svane. Men fuglene satte i et skrik og samlet seg og skjulte himmelen med sine flaksende vinger helt til ørnen måtte gi slipp på svanen. Dette ser profeten Tolumnius som et tegn til deres fordel og styrter frem med et rop til soldatene:

Me, me duce ferrum
corripite, o miseri, quos improbus advena bello
territat invalidas ut avis, et litora vestra
vi populat.
(Vergil)

Følg mig, og grib med mig jeres våben,
plagede folk, som en udevælts skælm vil forkue med terror,
som var i kraftløst kræ, og hvis strande han hærger med
voldsfærd.
(Due, 2016) 12.260 ff.

Dette utspillet setter sinnene i kok og en større krigskonflikt settes i gang. Overgangen fra den rolige stemningen ved alteret og til det voldsomme utbruddet av en kollektiv vrede snur hele stemningen. Dette er starten på en ny væpnet konflikt og er egnet til å gripe leseren med spenning og forferdelse. Stemningen av ro og ydmykhet skifter brått til krigsbrøl og tumult. Man transporteres fra en følelsesmessig sublim høytidsstemning av fortellingen om ro og ydmykhet ved alteret til en voldsom emosjonell uhyggestemning hvor støy, vold og drap dominerer bildet. Det sublime i Vergils poetiske uttrykksmåte står i et dialektisk forhold til innholdet i det som formidles. Eposets form og innhold virker forsterkende på hverandre i en gjensidig avhengighet for å skape en sublim stemning. Det poetiske språket med sine velvalgte similer, metaforer og andre litterære virkemidler legger til rette for en opplevelse av noe som er større enn både karakterene i eposet og leseren selv. Det som skjer, er utenfor både karakterenes og leserens kontroll.

Og det blir verre. En voldsom massakre er i emning. Turnus endrer karakter fra ydmyk yngling til brutal kriger. Det er som om lynet har slått ned. Man opplever et ekstremt scenskifte fra ro til massakre som sender ut sine sjokkbølger. Nå ser Turnus seg ut Eumedes, sønn av den bolde Dolon, en strålende kriger.

hunc procul ut Campo Turnus prospexit aperto,
ante levi iaculo longum per inane secutus
sistit equos biiugis et curru desilit atque
semianimi lapsoque supervenit, et pede collo
impresso dextrae mucronem extorquet et alto
fulgentem tingit iugulo atque haec insuper addit:
«en agros et, quam bello, Troiane, petisti,
Hesperiam metire aiacens: haec praemia, qui me
ferro ausi temptare, ferunt, sic moenia condunt.
(Vergil) 12.353 ff.

Ham hadde Turnus set i det fjerne på vej over sletten,
ramte ham først igennem den tomme luft med sit jagtskyd,
holdt så hestene an, sprang af vognen, var over sin trufne,
faldne og døende fjende og satte sin fod på hans nakke,
vristed ham sverdet af hænde og gjorde dets glimtende klinger
rød i hans strube ved hagen, og dertil føjed han dette:
«Lig du så dér og tag mål af din jord og de Vesterlandsmarker
du ville ta med dit sværd! Den løn får alle der vover
krig imod mig! Sådan får de lov til at grundlegge byer»!
(Due, 2016) 12.353 ff.

Selv om Vergil her fører i pennen en makaber scene, gir det ikke noe mindre subliment inntrykk. Det sublime som oppstår gjennom form, funksjon og komposisjon legger en ny dimensjon til teksten. Det dikteriske som kunst, den hensikt eller funksjon ordene har, og valg av rytme og andre virkemidler bidrar til det sublime i diktverket. Det handler, med andre ord, ikke om hvorvidt det dreier seg om det skjønne eller det stygge, om ondt eller godt. Det handler om den opplevde stemningen.

I følge Horsfall, oppfører Turnus seg som en sta, blodtørstig, ugagnlig krigslysten karakter som ikke er noen likemann med Aeneas. (Horsfall, 1987) s. 53 Han bryter edspakt og løfter hvis de

ikke passer inn med hans egne ambisjoner og ønsker. Samtidig er det verd å merke seg at han selv også er et offer for gudenes vrede og skjebnens lunefulle spill. Slik sett er han ikke en entydig autonom karakter. Selv om Juno holder sin hånd over Turnus til en viss grad, står det ikke til å nekte at hun også bruker ham som en brikke i et spill. Og når han kommer til kort, sender hun Juturna til hjelp. Det resulterer i at han dras inn et handlingsforløp hvor han bokstavelig talt er blind for virkeligheten og han raser rundt og dreper alt han møter på sin vei, men unngår å møte Aeneas til duell. Potensielt har han muligheten til å gjøre andre valg, men da må han nøye seg med mindre utbytte. Det er han ikke villig til. Nettopp denne karakteristikken av ham som en tvetydig protagonist/antagonist-karakter, lager et spenningsforhold og en spennvidde i diktets tolkningsmuligheter. Det kan synes lett å øyne den opphøyde stemningen ved alteret hvor Turnus beskrives som ung, vakker, ydmyk og så videre, men dikteren løfter også leserens følelser inn i en annen dimensjon når den samme helten beskrives i det han halshugger sin fiende eller henger hoder som trofeer på vognen når han styrter frem på krigsarenaen. Turnus er både skurk og helt. Begge deler bringer leseren inn i en sublim dimensjon. Det sublime viser seg når leseren ikke kan annet enn å rives med, når man ikke kan motstå effekten av form og innhold.

I det Juturna kommer inn på scenen i den tro at hun kan redde livet til sin bror, oppnår hun bare å egge ham til vrede på krigsmarken. Og det er nettopp det Juno vil. Hun oppnår å holde ham unna Aeneas en stakket stund. Søsteren støter Turnus' beste venn og hestefører Metiscus ut av vogna og lar ham ligge igjen i støvet hvor han falt. Selv tar hun Metiscus' form og rustning og griper tømmene. Slik klarer hun å holde Turnus unna konfrontasjon med Aeneas.

ac velut immissi diversis partivus ignes
ardentem in silvam et virgulta sonantia lauro,
aut ubi decursu rapido de montibus altis
dant sonitum spumosi amnes et in aequora currunt
quisque suum populatus iter: non segniu ambo
Aeneas Turnusque ruunt per proelia; nunc, nunc
fluctuat ira intus, rumpuntur nescia vinci
pectora, nunc totis in vulnera viribus itur.
(Vergil) 12.521 ff.

Og som en ildebrand påsat forskjellige steder i skoven
buldrende fænger i tørken og knitrer i laurbærløvet,
eller som tømbruddets elve i rivende fald fra de høje
bjerge tordner af sted og skummende løber mot havet,
hærgende hver på sin vej, fór både Aeneas og Turnus
fremad i slaget, alene, alene behersket af vrede,
med deres hjerter ubøjelegt fyldt af vilje til sejer,
al dere styrke alene at ind på at såre og dræbe.
(Due, 2016) 12.521 ff.

Vreden beskrives først i similer. Turnus og Aeneas farer rundt som ildebrand påsatt forskjellige steder, eller som elver i rivende fall tordner fra høye berg på vei mot havet. De er ustoppelige i sin ferd. Hatet til fienden fyller dem med vilje til seier, til å skade og drepe. Vreden gir retning og hensikt og det gjelder liv eller død. Vreden kan ikke oppgis før den ene er drept. Dette er diametralt forskjellig fra Akilles' vrede som går som et tema gjennom to tredeler av *Iliaden*.

Hans vrede gjør ham inaktiv for en stund og han fjerner seg fra kampen. Til videre sammenligning, legger Akilles vreden bi når han forsones med Priamos.

Denne delen av eposet minner om åpningen i 18. sang av *Iliaden*. Similen er den samme:

ὡς οἱ μὲν μάρναντο δέμας πυρὸς αἰθομένοιο,
Ἀντίλοχος δ' Ἀχιλῆϊ πόδας ταχὺς ἄγγελος ἦλθε.
(Homer) 18, 1 ff.

Således raste som flammende ild deres kampe på valen.
Helten Antilokos ilte imens med bud til Akilles.
(Østby, 1993) 18,1

Den ukontrollerte og truende og voldsomme ilden konsumerer det den kommer i kontakt med, og fungerer som en god simile på krig. Similen *raste som flammende ild deres kampe på valen* forsterker meningen. Det er ødeleggende for den som blir rammet.

I samme sekvens forutser Akilles sin skjebne. Han står ved skipene og funderer over sin mors varsel.

μη δὴ μοι τελέσωσι θεοὶ κακὰ κήδεα θυμῶ,
ὥς ποτέ μοι μήτηρ διεπέφραδε καὶ μοι ἔειπε
Μυρμιδόνων τὸν ἄριστον ἔτι ζώντος ἐμῆιο
χερσὶν ὑπο Τρώων λείψειν φάος ἠελίοιο.
(Homer) 18,8 ff.

Bare nu gudene ei hin sjelekval volder mitt hjerte,
den som tilforn min mor har varslet meg, den gang hun meldte,
at myrmidonernes kjekkeste helt, mens jeg enn var i live,
skulle for troernes hånd gå bort fra det strålende sollys.
(Østby, 1993) 18, 8 ff.

Enten Akilles forstår hva som forespeiles eller ei, er dette et varsel om en vending i krigen. På samme måte forespeiler Vergil et vendepunkt i krigen i sang 12.614 ff. Turnus, som både er drevet av vrede og er hemmet av Juturnas tilsløring av virkeligheten, oppdager plutselig hva som er i ferd med å skje. Her er det dikterens Muse som gir stemme til fortellingen når Turnus hører ulykkesskriket fra byen og forstår plutselig hvilken forvirring han har vært utsatt for. Han gjenkjenner sin søster som vil trekke ham bort fra byen, men han forstår at forventningen om redning nå står på ham. Men han spør sin søster:

sed quis Olympo
demissam tantos voluit te ferre labors?
an fratris miseri letum ut crudele videres?
(Vergil) 12, 634 ff.

Men hvem på Olympen
har villet sende dig ned for at udholde så megen møje?
Mon for at lade dig se din broders grusomme dødsstund?
(Due, 2016) 12, 634 ff.

Dette vendepunktet er spesielt viktig fordi det gjenoppretter vredens retning i eposet. Så lenge Juturna har fått tilsløre Turnus' virkelighetsoppfatning og dømmekraft har han ikke hatt en reell

retning for sin vrede selv om målet alltid har vært Aeneas og hans følge. I tillegg er dette, som Richard Tarrant sier i en kommentar til 12. sang i eposet, ett av Turnus' nobleste øyeblikk idet at han både oppfatter og godtar sin skjebne. Om enn bare for en stakket stund, innehar Turnus rollen som tragisk helt. (Tarrant, 2018) s. 246. Men det er også et viktig øyeblikk fordi det innleder vredens reelle retning slik at den peker frem mot et endelig oppgjør.

quo deus et quo dura vocat Fortuna sequamur.
(Vergil) 12, 677

Lad mig da gå hvor en Gud og min hårde lykke befaler!
(Due, 2016) 12,677

Like viktig er omskifte i fokus etter at Saces har informert Turnus om at dronningen har tatt sitt eget liv av frykt og at Aeneas setter fyr på byen. Juturnas tilsløring av hans sinn letter, og han skjønner at tiden er inne for å gå mot Aeneas i en endelig duell. Juturna må sorgfull forlate ham, og han er igjen i stand til å kjenne på sitt mot og sin vrede.

hunc, oro, sine me furere ante furorem.
(Vergil) 12,680

Giv mig da, søster, endelig lov til at rase til ende!
(Due, 2016) 12,680

Han ber sin søster om å la sin vrede få lov til å rase. At vreden skal få rase er et hyperbaton eller kanskje nærmere et figura etymologica.²⁵ (Eide, 2015) Utrykket forsterkes ved at to ord som hører sammen står adskilt med ett ord imellom. I tillegg har objektet *furorem* samme stamme som verbet *furere* som det er objekt for. Infinitiven *furere* og objektet *furorem* gis en ekstra sterk betydning i det de forsterker hverandre. *Hunc* refererer til at han endelig vil duellere mot Aeneas. Turnus har innsett at hans skjebne kanskje er å dø, men han vil ikke dø som feig eller som en som flykter fra virkeligheten, om den er enn så voldsom. Hele scenen hvor Turnus oppdager at hans sinn har vært tilslørt og at han har vært holdt borte fra den virkelige kampen bygger på *Iliaden* 22.297 ff. hvor Hektor har forstått at han er kalt til en tragisk skjebne.

ὦ πόποι ἦ μάλα δὴ με θεοὶ θάνατον δὲ κά-
λεσσάν:
(Homer) 22,297.

Ve meg! Tilvisse har gudene selv villet sende meg dødsbud;
(Østby, 1993) 22, 297.

²⁵ Ifølge Tormod Eides *Retorisk Leksikon*, kan *furere ante furorem* være enten en svakere form for hyperbaton eller det kan være et figura etymologica. Jeg velger å nevne begge formene fordi jeg mener det kan være begge deler.

Både Hektor og Turnus opplever at de endelig innser at de går inn i en skjebnetime og at de etter all sannsynlighet kommer til å bli drept. De må derfor stålsette seg og gå i kamp med fienden. Similen Vergil bruker på å beskrive hvordan Turnus raser fremover gjennom de kjempende troppene i vers 12. 684-91 bygger på similen i *Iliaden* 13.136 -46. For Hektor er det Athene som har lurt ham til å tro at han hadde Deifobos ved sin side i kampen, og for Turnus er det Juturna som har latt ham tro at det var Metiscus som var hans vognfører. Hverken Hektor eller Turnus ønsker å dø uten kamp eller uten ære. De vil begge dø i det som kalles en vakker død.

Vergil sammenligner Turnus med en blokk av fjell som løsner og faller ned og slår ned i jorden og river med seg alt på sin vei. Så voldsomt styrtet han gjennom krigsgnyet og kommer frem til byen hvor bakken er seig av blod. I *Iliaden* 13. 136 – 46 er en lignende simile brukt om Hektor som stormer frem mot Akaiernes snekker. Hektor farer frem med en kraft lik en stor fjellblokk som styrter ned og skogen under buldrer under den. Det sublime i disse similene kaller oppmerksomheten bort fra handlingen et lite øyeblikk for å lage et bilde for det indre øye, - et bilde av voldsomme krefter som intet kan stanse, en naturkraft så voldsom at den river med seg alt på sin ferd. Forståelsen av hvor voldsom kraft som ligger bak heltens storming fremad, forsterkes av similen. Samtidig skjønner man at det er et bilde på vreden som en voldsom kraft i et menneske som er under enormt press, både av ytre - og ikke minst av egne forventninger.

Turnus styrter frem like voldsomt mot Aeneas som Hektor hadde gjort mot Akilles. I dette tilfellet var det Aeneas som hadde rollen som en Akilles og Turnus en truende Hektor. Men mens Homer har latt den greske hæren stoppe Hektors fremrykk, lar Vergil Turnus sammenlignes med steinblokken som river med seg alt på sin vei. Det er rimelig å tenke at det er den underliggende *ira* eller *furor* som styrer Turnus' valg og handling.

Men om Turnus' furor er like skremmende som en stor steinblokk som styrter ned, beskriver Vergil Aeneas i en simile hvor han går i oppadstigende retning. Aeneas viser sin vilje til kamp ved å slå lansens spiss med gruelig dunder mot skjoldet og han ruver i sin fryktinngytende positur som fjellet Eryx eller Appeninnergubbens snødekte tinde. Han møter sin motstander som særdeles ruvende, kald og fryktinngytende.

At pater Aeneas audito nomine Turni
deserit et muros et summas deserit arces
praecipitatque moras omnis, opera omnia rumpi
laetitia exultans horrendumque intonate armis:
quantus Athos aut quantus Eryx aut ipse coruscis
cum fremit ilicibus quantus gaudetque nivali

Straks da Turnus' navn kom fader Aeneas for øre,
gik han fra fjendernes mur, forlid deres knejsende højborg,
bød sine folk at indstille alt uden ringeste tøven,
mens han i fryd lod sin lanse slå gruelig dunder på skjoldet –
stor som Athós og stor som Eryx eller så vældig
som Appeninnergubben der løfter sin snedækte tinde

vertice se attollens pater Appenninus ad auras.
(Vergil) 12. 697 ff.

glad imod himlen og lader det suse i dens egeskove.
(Due, 2016) 12.697 ff.

Turnus gir ordre om at alle parter skal holde opp med å skyte. Bare ham selv kan bøte for den brutte pakten. Det er kun gjennom en duell med Aeneas at saken kan avgjøres. Vergil lar en skimte et håp om utsoning av vreden. Similene hvor Turnus beskrives i dundrende nedadstormende stein og Aeneas som den oppadstigende Appenniner peker frem mot det endelige klimaks i eposet. Igjen er det en simile som fungerer som et sublimt virkemiddel og fremhever hvor truende og stor Aeneas fortøner seg for Turnus og sikkert også for hans egne - og Latinus' soldater.

Bruken av adjektiv som beskriver høye fjell som rager så høyt at det ligger snø på toppen er overført til Aeneas og gir teksten en sublim stemning. Så barker de sammen i duell og Vergil anvender igjen en simile som lar leseren for et øyeblikk se for seg to okser som kjemper mot hverandre:

Ac velut ingenti Sila summove Taburno
cum duo conversis inimica in proelia tauri
frontibus incurrunt, pavidi cessere magistri,
stat pecus omne metu mutum, mussantque iuvencae
quis nemori imperitet, quem tota Armenta sequantur;
illi inter sese multa vi vulnere miscent
cornuaque obnixa infigunt et sanguine largo
colla armosque lavant, gemitu nemus omne remugit:
non aliter Tros Aeneas et Daunius heros
concurrunt clipeis, ingens fragor aethera complet.
(Vergil) 12.715 ff.

Ganske som to tyre på Sias vældige tinder
eller Taburnus' ås går løs på hinanden med sænket
pande til bitterlig strid; deres hyrder fortrækker nervøse,
hjorden står stille af skræk, dens kvier tør slet ikke gætte
hvem der skal herske i lunden og styre køernes færden;
tyrene giver ubændigt hinanden vunde på vunde,
stanger med hornenes spidser så blodet strømmer fra både
nakke og bov; det sukker af dumpe støn gennem lunden:
Således tørnede Daunus' søn og Aeneas fra Troja
sammen skjold imod skjold. Og braget opfyldte himlen.
(Due, 2016) 12.715 ff.

Leseren blir igjen transportert inn i en emosjonell stemning ved hjelp av en simile hvor to olme okser kjemper om rang og revir. Kampen er blodig, og det handler om liv og død, og buskaperen står skrekkslagne og ser på og undres hvem som skal lede flokken etter kampen. Her opererer Vergil intratekstuelte med sin bok *Georgica 3, 219 ff.* hvor temaet er to okser som slåss om hegemoniet og sin *formosa iuvenca*, vakre kvige. Kampen mellom Turnus og Aeneas gjelder Lavinia. Det voldsomme bildet på den blodige kampen mellom to okser gir en ny og større dimensjon til vreden og viljen til å vinne hos de to kjempende heltene. Styrkene til rathulerne, Latinus, og Aeneas står stille og ser på kampen og undres hvem som vil gå seirende ut. Hvem skal lede folket etter dette? Similen med to okser som setter hornene i hverandre og lager dype sår og blodet som renner skaper et sterkt bilde av den harde og bitre kampen mellom Turnus og Aeneas. Samtidig er det noe brutalt og bestialsk ved bildet. Det humane ved de to kumpanene får et kraftig støt for baugen.

De yter hverandre motstand, men de må også kjempe mot gudommelige krefter. Turnus, som har tatt feil sverd i farten da han hoppet ned fra vognen for å løpe til bymurene, opplever at i kamp mot de Volcansmidde våpnene som Aeneas har, brister klinger i småbiter og han flykter for livet. Aeneas har satt fast lanser i Faunus' rot, et hellig tre, og han makter ikke å rive det løs. Juturna kommer tilbake som Metiscus og gir Turnus hans riktige våpen og Venus hjelper Aeneas med å få løs lanser. Begge kan nå gå løs på kampens siste fase. Jupiter setter endelig en stopper for Junos muligheter til å holde sin hånd over Turnus. Og når Jupiter krever at Juno demper sin vrede, setter han selv i gang med en intervensjon. Han sender en furie, som skremmer både Juturna og Turnus. Juturna skjønner at løpet er kjørt.

Fokuset på vreden er et øyeblikk flyttet fra den jordiske kamparena til den Olympiske Jupiter som har en plan han skal følge. Han gjør det samme som Juno, - han sender en hjelper. Beskrivelsen av det uhyggelige vesenet kalt Furie, født av den Sorte Natt, Tartarus' skrekk, gir leseren en følelse av den skrekk og dødsangst som blir Turnus til del. Furien flakser ned og skaper seg om til et lite vinget vesen som slår vingene mot skjoldet og flakser foran Turnus. Han gjenkjenner straks furien og kjenner en lammende redsel i kroppen. Frykten overgår nå vreden:

illi membra novus solvit formidine torpor,
arrectaque horrore comae et vox faucibus haesit.
(Vergil) 12. 867 – 68

Turnus fornam en ny og lammende redsel i kroppen,
hårene reiste sig på ham, og stemmen stak fast i hans strube.
(Due, 2016) 12. 867 – 68

Furien bærer bud om Turnus' skjebne. Hun er utsendt av Jupiter når han er vred. Hans skjebne er å bli sendt til dødsriket. Situasjonen blir ikke bedre av at Aeneas håner ham og spør hvorfor han går bakover og utfordrer ham. Turnus svarer:

ille caput quassans: «non me tua fervida terrent
dicta, ferox: di me terrent et Iuppiter hostis.»
(Vergil) 12. 894 – 95

Turnus rysted sit hoved: «af dig og din hidsige tale
skræmmes jeg ikke! Men nok af Guders og Jupiters fjendskab.»
(Due, 2016) 12.894 - 95

Energien er gått ut av Turnus på dette tidspunktet. *Ferox*, kamplysten, er nå noe som mest beskriver Aeneas. Kamplysten svinner fra Turnus. Det er som om furien har lammet ham av skrekk. Han ser seg om og finner en stor stein, løfter steinen og vil kaste den mot Aeneas, men kreftene svikter. Knærne skjelver, og blodet blir som is i årene. Vergil bygger denne delen på *Iliaden* 5. 302 ff. hvor Aeneas i kamp mot Akilles tar opp en stor gråstein, og kaster den mot Akilles. Igjen har Vergil gitt teksten sin egen vri. Aeneas' stein er så stor at to av de sterkeste karer som finnes på jorden nå ikke hadde kunnet rokke den. Men ved intervensjon av Poseidon

kom begge uskadet fra det. Turnus velger seg en stein så stor at tolv av de sterkeste karer som finnes på jorden nå neppe kunne bære den på nakken. Men steinen treffer ikke sitt mål. I stedet er det Turnus som blir skadet av Aeneas' spydkast. Til gjengjeld er kastet så kraftig som dette: «Aldri var en stein slynget med et slikt sus eller et lyn med et slik tordnende brak.» 12.921 ff.

Turnus' siste minutter beskriver hans forvirring og dødsangst. Det er som i drømme hvor man vil flykte, men ikke får beina til å lystre. Man vil tale, men ordene kommer ikke frem. Ingen hjelp er i sikte noe sted. Med blikket og hånden rettet opp mot sin fiende innrømmer Turnus at Aeneas har vunnet. Lavinia er hans og Ausonerne har nå sett ham ydmyket og falt. Han ber Aeneas om at han ikke lengre skal gå i hat. Ydmykt ber han om at hans lik må bli sendt hjem til hans far så han kan få begrave ham. Han forsøker å mykgjøre Aeneas ved å vise til deres gamle fedre. Det samme hadde Latinus prøvd å gjøre for å mildne Turnus. Jfr. *Iliaden* 22.338 ff. og 24.485-487 og 503-4. Dette er en kjent modell for effektiv overtalelse. Aeneas skal til å kjøre sverdet gjennom sin falne fiende, men nøler i det han skal til å hugge. Synet av det symboltunge våpenbeltet lar overtalelsen slå i motsatt retning. μεταβολή εις ἔχθραν, endring til hat. (Barchiesi et al., 2015) s. 89-90. Det er som om *clementia* endelig lyser opp i den grufulle stemningen og et øyeblikk er det som om vreden har forlatt begge to. Men i det samme han holdt på å gi etter for den ydmyke bønne, får han øye på Pallas' våpenbelte. Det hadde nå Turnus over skulderen som trofé etter å ha drept Pallas. Dette snudde Aeneas fra medlidenhet til vrede:

ille, oculis postquam saevi monumenta doloris
exuviasque hausit furiis accensus et ira
terribilis: "tunc hinc spoliis indute meorum
eripiare mihi? Pallas te hoc vulnerare, Pallas
immolate et poenam scelerato ec sanguine sumit."
hoc dicens ferrum adverso sub pectore condit
fervidus: ast illi sovuntur frigore membra
vitaque cum gemitu fugit indignata sub umbras.
(Vergil) 12. 945 ff.

Synet af dette rov og mindet om nagende smerte
tændte en rasende lyst til hævn i Aeneas. Han råbte,
skrækindjagende: «Du skulle slippe fra mig når du bærer
bytte fra dem jeg holdt af! Af Pallas får du dit dødsstød!
Pallas slagter dig nu til blodig straf for din udåd!»
Hermed drev han i harme sit sværd i hjertet på Turnus.
Iskulde bredte sig da i hans krop og løsnet hans sener,
og med et bitterligt suk gik hans liv til skyggernes rige.
(Due, 2016) 12. 945 ff.

Vergil gir avslutningen et mye mer dramatisk utfall enn hva som er tilfelle i Homers *Iliaden*. Der avsluttes det med begravelse for Hektor. Akilles og Priamos er forsonet. Akilles har latt vreden slippe taket. Vergil, derimot, avslutter *Aeneiden* med en kamp på liv og død. For Aeneas er dette et virkelig stormfullt øyeblikk. Emosjonene skifter i fire trinn. Han går fra (1) vrede til (2) tvil og/eller medlidenhet, et øyeblikks *clementia*, til (3) *saevi doloris*, rasende smerte, og tilbake til (4) vrede. For Turnus er det i virkeligheten similen om den store steinblokken som faller mot jorden som slår til. Som en kjempe i krig har han falt. Våpenbeltet har fått en

bumerangeffekt mot ham selv. Vreden har sluppet taket, han er falt til jorden og alt håp for fremtiden er knust. Han har i realiteten vært sin egen verste fiende. Nå er han i sin fiendes vold. Aeneas, *ferrum adverso sub pectore condit fervidus*, driver sverdet *hissig* i hjertet på sin fiende. Adjektivet *fervidus* viser at vreden har blusset opp igjen til et dramatisk høydepunkt. Dette peker tilbake på similen med den høye Appenninergubben. Aeneas er den ruvende kjempen som står over sin falne fiende. Når Vergil lar Aeneas velge å drepe Turnus, selv om det ikke var god skikk å drepe en supplikant, lar han eposet avslutte med vreden uten at denne er utsonet.

Det er kanskje også verd å nevne Springers bemerkning at eposet starter med *arma virumque*, men «våpen og en mann, men at Vergil avslutter eposet uten å nevne Aeneas. I stedet er det den døende Turnus som ber for sitt liv og likevel blir drept, som avslutter eposet. (Springer, 1987) s.311. Springer ser det som et paradoks at Aeneas plutselig forsvinner fra hele historien. Man får ikke vite noe videre om Aeneas og Ascanius etter at krigen er vunnet. Det hele minner om *Iliaden* hvor Akilles er nevnt i starten av eposet, men er totalt utelatt i sluttscenen hvor Hector blir begravet. Hectors navn nevnes, derimot, tre ganger.

At vreden ikke blir utsonet gjør at man ikke føler seg helt ferdig med eposet fordi problemstillingen blir hengende i løse luften. Det er flere forhold som gjør slutten til en evig utfordring. Som Philip Hardie nevner, er kanskje det eneste som er klart om avslutningen nettopp det at den er kompleks:

Aeneas' last outburst of spontaneous anger is trapped in an intertextual web of literary allusions, legendary and mythological paradigms, and historical, political, and philosophical contexts. (Hardie, 1998) s. 100.

Similenes funksjon knyttet til Turnus og Aeneas skaper en spenning hvor de sammenlignes med naturkrefter. Og similen hvor Aeneas sender spydet som en tordenkile, gjør ham til et surrogat for tordenguden Jupiter, ifølge Hardie. *Pietas* og *furor* knyttet til Aeneas idet han dreper Turnus kan også fremstå som en anomali. Går man til filosofien, blir man vandrende fra den ene retningen til den andre. Skal man dømme ut fra stoikerne, er det uforenlig med det å være en vis mann å la vreden ta overhånd. Ifølge Aristoteles eller Epikur skal vreden være proporsjonal med forbrytelsen. Ifølge Vergils samtids norm for god romersk etikk, skulle man vise *clementia*, mot sine fiender når de overgav seg. Problemet for Aeneas var at han skulle fullføre Jupiters plan. Dermed ble han nødt til å drepe. (se mer om avslutningen i kapitlet om Aeneas.

4.0. GUDOMMELIGE NATURKREFTER

4.1.0. Aeolus og Neptun – politisk allegori.

Allerede i første sang opptrer Aeolus og Neptun. Den som står bak, er den vrede Juno. Når hun ser at Aeneas tar av med sitt følge fra Troja og setter kursen mot Italia minnes hun gamle fortredeligheter og hatet mot trojanerne. Og når hun ikke makter å stoppe Aeneas og hans følge selv, tar hun i bruk underjordiske krefter. Den første hun konsulterer er kongen over vinder og stormer, Aeolus. På hennes bønn slipper han løs voldsomme vinder som Jupiter har stengt inne i dype grotter og plassert høye fjell på toppen. Aeolus er innsatt som konge av Jupiter med myndighet til å stramme og slakke de tømmer vindene er bundet i, etter hans befaling. Om hun ikke klarer å utslette trojanerne så vil hun i det minste forsinke deres ankomst til Italia. Dermed ber hun Aeolus om hjelp.

«Aeole, namque tibi divum pater atque hominum rex
et mulcere dedit fluctus et tollere vento,
gens inimica mihi Tyrrhenum navigat aequor,
Ilium in Italiam portans victosque Penates:
incute vim cventis submersasque obrue puppes,
aut age diversos et disice corpora ponto.
sunt mihi bis septem praestanti corpore Nymphae:
ouarum quae forma pulcherrima, Deipea,
conubio iungam stabili propriamque dicabo,
omnis ut tecum meritis pro talibus annos
exigat et pulchra faciat te prole parentem.»
(Vergil) 1. 65 ff.

«Aeolus, du har fra Gudernes drott og menneskenes herre
magt til at stilne bølgen og lade den svulme i uvejr.
Folket jeg hader er nu ved at krydse Tyrrhenernes bølge.
Med til Italien bringer de Ilium og deres slagne
Guder. Slå nu din velde i vinden og sænk dem i dybet!
Eller fordriv dem af kursen og spred deres lig over Havet.
To ganger syv henrivende Nymfer har jeg, og smukkeste
blant dem er Dēiopéa. Jeg skænker dig hende til evigt
eye og ægte: Hun skal da leve sammen med dig gennem alle
år og gøre dig glad for de tjenester du har gjort mig,
og desforuden til lykkelig far til prægtige poder.»
(Due, 2016) 1.64 ff.

Juno, som eksponent for vreden, kommanderer Aeolus til å sende sin kraft i vinden og senke trojanernes skip eller fordrive og spre deres lik over havet. Hun lover til gjengjeld god belønning. Men av Aeolus' svar skjønner man fort at det også kan være ugunstig politikk å legge seg ut med Olympens dronning.

Aeolus haec contra: «tuus o regina, quid optes,
explorare labor; mihi iussa capessere fas est.
tu mihi quodcumque hoc regni, tu scepra Iovemque
concilias, tu das epulis accumbered divum,
nimborumque facis tempestatumque potentem.»
(Vergil) 1.76 ff.

Hertil var Aeolus' svar: «Det er dig der er dronning og afgør
hvad du vil ha. Og mig der har plikt til at lyde din ordre.
Min smule rige, mit scepter som konge og Jupiters nåde
skylder jeg dig – foruden min plass ved Gudernes taffel.
Du har givet mig magt over byger, orkaner og uvejr.»
(Due, 2016) 1.76 ff.

Gudenes - og menneskenes verden går som paralleller og gjenspeiler hverandre. I begge verdener kan det være kamp om hegemoniet. Jupiter har delt ut hvert sitt område for gudene, Neptun over havet, Aeolus over værphenomener og Hades over underverden. Og når noen skaper splid og uro i andres domene blir det konfrontasjoner. Politisk «hestehandel» skjer også blant gudene. I dette tilfellet er det Juno og Aeolus som forhandler og ender opp med å lage opprør i Neptuns rike. Dette kan ikke havets konge finne seg i og må gjenopprette ro og orden.

Interea magno misceri murmure pontum
emissamque hiemem sensit Neptunus et imis
stagna refusa vadis, graviter commotus; et alto
prospiciens summa placidum caput extulit unda.
(Vergil) 1. 124 ff.

Alt imens hørte Neptun havet brølede opprørt,
storme var fri og vand fra dybet væltet i vejret.
Trods sin alvorlige vrede stak Guden rolig sit hoved
op af havet og så sig omkring over dønningens brusen.
(Due, 2016) 1.124 ff.

Vergil bygger historien om Aeolus, vinders og stormers herre, på den episke tradisjon etter Homer, nærmere bestemt *Odysséen* 10. 1-76 hvor Odyssevs, på vei fra det ødelagte Troja, kommer innom Aeolus' øy. Der får Odyssevs blant annet en sekk med vinder som bare må slippes ut i passende mengder for å få god bøl hjem. Men skipskameratene slipper ut alle vindene mens Odyssevs sover og de er nær ved å drukne i uværet. Vergil har ikke gjort Aeolus helt lik den Aeolus som omtales i *Odysséen*. Vergils Aeolus er en monark med septer, og han er en despot som holder sine undersåtter i lenker. Homers Aeolus var gjestfri og sendte med Odyssevs gaver og det han trengte på ferden.

Fortellingene om Aeolus og Neptun er omtrent like lange. De to har til felles at de styrer over naturkrefter i hvert sitt domene. Vergil lar Aeolus fremstå som korrump, og som en vasall under Juno. Han er hensynsløs og villig til å sørge for de sjøfarendes undergang hvis det gagnar ham selv. Neptun, derimot, fremstår som den som både forsvarer sitt domene og er den som har medlidenhet med de som er i ferd med å lide skipbrudd. Det holder med at han stikker hodet opp av havet og, stiller stormen og roer sinnene.

Etter at Troja er falt befinner flyktningene seg i en kaotisk verden. Juno håper å knuse dem og tyr til Aeolus som sender ut fryktelige stormer som er nær ved å knuse flåten. Stormene slippes ut i geledd og sender tyfoner ut over verden. Havbunnens vannmasser presses opp og driver store bølger innover land. Rop fra de sjøfarende og lyden av uværet, av torden og lyn forteller om en uhygge som truer menneskene på havet. Ikke nok med at Juno er vred, vrede naturkrefter truer deres eksistens. Dagen blir mørk som natten og dødsangsten griper dem. Aeneas rekker i fortvilelse hendene mot himmelen i bønn. Menneskenes verden er i totalt kaos. Aeolus og Neptun fremstår som diametrale motsetninger. Den første styrt av Juno og går med på å slippe løs stormer og tyfoner som truer menneskene. Neptun, derimot, fremstår som en solid romersk statsmann som roer gemyttene til den sinte mobben. Denne fremstillingen kan sees som politiske allegorier av parallelle verdener. Juno er den som i sin vrede forårsaker utbrudd av uro i den menneskelige verden, mens Aeolus forårsaker et utbrudd av uro i naturverdenen. Deretter gjeninnsetter Neptun ro i rekkene i sitt rike ved å jage vrede vinder og stormer tilbake til Aeolus med trussel om straff. Der skal de være i lenker bak lås og slå. Neptun fremstår som bildet på

en ideell solid romersk statsmann, mens Aeolus med sine vinder og tornadoer kan sees som leder for en rasende mobb eller en fremmed aggressiv makt. (Hardie, 2014) s. 96.

Bildet på Aeolus som skaper uro og truer menneskene i Neptuns rike er en parallell til territoriale konflikter i menneskeverden hvor den som føler seg urettmessig invadert eller angrepet må slå tilbake og straffe fienden. Når ro og orden er gjenopprettet i Neptuns rike, er det også ro og orden i menneskenes verden.

ac veluti magno in populo cum saepe coorta est
seditio, saevitque animis ignobile vulgus,
iamque faces et saxa volant (furor arma ministrat),
tum pietate gravem ac meritis si forte virum quem
conspexere silent arrectisque auribus astant;
ille regit dictis animos et pectora mulcet:
sic cunctus pelagi cecidit fragor, aequora postquam
prospiciens genitor caeloque invecus aperto
flectit equos curruque
volans dat lora decondo.
(Vergil) 1. 148 ff.

Som når der tit i et mæktig folk bliver uro og oprør,
og proletarerne hidser sig op og skaffer sig våben,
sten og brændende fakler begynner at flyve i luften;
Da kan hoben med ét forstumme med spidsede øren,
dersom den ser en tro og loyal, for fortjeneste agtet
mand; han styrer og dæmper dens heftige sind med sin tale:
således svandt al søngangens larm da bølgenes fader
kastet et blik over havet og under en opklaret himmel
fløy i sin villige vogn for frit galoperende heste.

(Due, 2016) 1. 148 ff.

Det er nærliggende å få tanker om legitimering av en sterk politisk leders autoritet i denne teksten. En god leder får folket til å lytte og han roer gemyttene og demper deres vrede. I versene 1. 291-6 kommer et lignende bilde. Jupiter trøster Venus og forsikrer henne at det skal komme en Cæsar av troisk stamme som etterkommer av Julius.

aspera tum positis mitecent saecula bellis;
cana Fides et Vesta, Remo cum fratre Quirinus
iura dabunt; dirae ferro et compaibus artis
claudentur Belli portae: Furor impius intus
iura dabunt; dirae ferro et compagibus artis
claudentur Belli portae; Furor impius intus
bom.saeva sedens super arma et centum vinctus aënis
tergum nodis fremet horridus ore cruento.»
(Vergil) 1. 291-6

Da skal seklernes gru formildes og krigen forstumme,
Tillid og husfred skal herske, Quirinius broderligt råde
sammen med Remus, og Krigens ulykkebringende porte
stenges med bolte og bom. Derinde skal Borgerkrigsvanvidd
sitte på grusomme våben med armene tvunget i hundred
lænker af bronze og brøle med blodig fråde om munden.»
(Due, 2016) 1. 291-6

Både bindingen av *furor* og stengingen av *Belli portae* fungerer som en allegori for politisk kontroll av en god politisk leder. Metaforen *centum vinctus aënis*, hundre lenker av bronse, er et bilde på den makt som den sterke leder må bruke for å skape ro, orden og trygghet. Ifølge Philip Hardie, var det ikke uvanlig å bruke myter hvor Jupiter fryktet at Titanene skulle skape uorden og kaos hos gudene, som allegori til faren for politisk opprør på jorden, og behovet for en sterk leder som kunne styre under dekke av å ha makten ved gudommelig legitimitet. (Hardie, 2014) s. 98. Den sterke leder skulle sørge for ro og orden, noe som betød at han måtte ha evne til å roe gemyttene på eventuelle vrede opprørere, og skape trygghet for folket han

hersket over. Denne modellen anvender Vergil på Neptun i dette tilfelle. Havets hersker roer gemyttene når Aeolus har sluppet løs vinder og orkaner for å true de sjøfarende trojanerne.

Det er også påfallende likheter mellom Aeolus og Latinus. Robert Cowan hevder at Aeolus og Latinus ikke er fremstilt som gode konger, men som svake. De holder ikke mål ifølge gamle traktater om god kongeverdighet, og han henviser til Francis Cairns' studier om emnet. Han har studert blant annet papyrusfragmentene av Philodemus, *On the Good King according to Homer* hvor de nødvendige dygder for en god konge ramses opp: mot, justis, selvkontroll, visdom, mot i krig, pietet, nåde, godhet, og kjærlighet til sitt folk. Styrke eller evne til kontroll over sine undersåtter er ikke nevnt. Dette er ifølge Cairns ikke tilfeldig. Dette kan det være to grunner til; sjangeren fokuserer mer på selvkontroll av kongemakten enn utøvelse, delvis på den nesten stilltiende underordning av «kontroll av undersåtter» under justis. Både Latinus og Aeolus viser seg derfor å ikke holde mål i henhold til disse idealene. (Cowan, 1959) s. 97 ff. Aeolus viser seg som en ond despot som holder sine undersåtter lenket bak gitter uten tanke for fred og fordragelighet, og ikke har tanke for annet enn egne fordeler. Latinus mislykkes som sterk leder og mangler evne til å bevare ro og harmoni blant sitt folk. De lar vreden slippe løs, Aeolus i form av stormer som opprører naturelementene, Latinus mislykkes i å kontrollere mobben som setter i gang krigen når pakten brytes.

4.1.1. Iris

I *Aeneiden* 4.700 flyr Iris, på beskjed fra Juno, ned til den døende Dido og henter en lokk av hennes blonde hår. Didos død kommer uforskyldt og før tiden var inne, og hennes sjel burde derfor ikke forvises til Skyggenes Herre. Iris sier over den døende dronningen:

«hunc ego Diti
sacrum iussa fero teque isto corpore solvo»
sic ait et dextra crinem secat; omnis et una
dilapsus calor atque in ventos vita recessit.
(Vergil) 4.702 ff.

«Jeg tar som befalet
dette som offer til Dis og befrir dig for dette dit legem.»
Med disse ord skar hun hårlokken af.. Med ét var al hede
ude af hjertet, og livsens ånde forsvundet i vinden.
(Due, 2016) 4.702 ff.

Iris er i dette tilfellet utsendt for å utrette en barmhjertig handling. Ved å klippe en lokk av håret hennes kunne ikke Proserpina vie den døende som offer til herskeren i Underverdenen ved å klippe hårlokken. Dette gjør Iris på vegne av Juno for at Dido ikke skal havne blant selvmorderne i Underverdenen. (Due, 2007) 4. s. 53-54

I 5. sang på vei fra Kartago gjør Aeneas og hans følge, på grunn av uvær, et opphold hos Acestes, hvor de holder gravleker for Anchises. Juno sender Iris ned fra himmelen.

dum variis tumulo referunt solleminia ludis,
Irim de caelo misit Saturina Iuno
iliacam ad classem ventosque adspirat eunti,
multa movens necdum antiquum saturata dolorem.
illa viam celerans per mille coloribus arcum
nulli visa cito decurrit tramite virgo.
(Vergilius Maro, 1999) 5.605 ff.

Medens de vekslende lege gik på til ære for graven,
Sendte Saturnia Iris, sin budbringerinde, fra himlen
Ned til Troernes flåde med vinden i ryggen. Thi Junos
planer var mange og al hendes gamle forbitrelse umæt.
Da for Iris af sted ad sin tusindfarvede bue
Hastigt ned imod jorden og nåed den uset af alle.
(Due, 2016) 5.605 ff.

Iris omskaper seg til den gamle kvinnen Beróë, og forleder de slitne trojanske kvinnene til å sette fyr på noen av skipene for å slippe mer slitsom sjøfart. Hun overtaler dem til å bosette seg i Eryx' land hos Acestes og bygge et nytt hjemland der. Iris griper selv den første fakkel og kaster på skipene. De andre følger etter. Men Pyrgo, kongelig amme for Priamos, gjennomskuer bedraget og Iris skyter av sted på sine vinger til himmelen. De skyldige kvinnene blir redde og gjemmer seg. Aeneas sender en bønn til Jupiter som svarer straks med voldsomt regn som slukket ilden.

I 9. sang gjør Juno bruk av Iris igjen.²⁶ Turnus' vrede synes å ha forsvunnet der han satt i sin bestefar Pilumnus' lund. Vergil beskriver Turnus med adjektivet *audax*, (9. 3) som betyr djerv, dristig, mot, vågemot, men det kan også bety (dum)dristig, freidig, frekk. Dette gjør ham til et lett offer for Junos renker. Hun frykter at Turnus ikke skal få med seg at han faktisk har en sjanse til å knuse trojanerne mens Aeneas er på reise for å skaffe seg allierte styrker. Iris' samtale har samme effekt på ham som den hadde på de trojanske kvinnene i femte sang, hvor de satte fyr på skipene. I 9. sang forespeiler hun Turnus at nå har han en gylden anledning å gå løs på teukrenes festning mens Aeneas er bortreist. (Castro, 2010) s. 92 ff. Turnus reagerer straks på henvendelsen med renselse med vann og mange bønner og talløse hellige løfter til gudene om de ville hjelpe. Vergil bygger dette på *Iliaden* 18. sang 178 ff. hvor Iris kommer til Akilles og oppfordrer ham til å forsvare Patroklos' lik mot Hektor. På samme måte som Hera sendte Iris for å oppfordre Akilles, sender Juno Iris av sted for å oppildne Turnus. Turnus undres hvem som har sendt ham Iris, men Vergil gir ingen forklaring på dette. Turnus' reaksjon med vasking i floden, bønner og løfter underbygger et øyeblikk hans pietas. Men hans vrede ligger latent og snart var han på mars mot trojanerne og Latinus med hele sin hær.

4.1.2. Mørkets gudinner. Harpyier, Furier og Erinyer.

At Harpyier, Furier og Erinyer hører til blant mørkets gudinner, gjør at de assosieres med vrede, ondskap og straff. Harpyie kommer fra det greske Ἄρπυιαι, (arpuiai) disse er mytiske skikkelser av røverisk natur. mens Erinye også kommer fra gresk Ἐρινύς, disse er hevngudinner. Furie kommer fra det latinske furio, gjøre rasende. Furiene kan straffe mened,

²⁶ Hesiod; *Theogonien*(Hesiod) 266 og 780. Iris er datter av Thaumias og Electra og hun er søster av Harpiene.

mord, overtredelse av plikten mot foreldre og gjestevenner. De står for hevn, straff, forbannelse, alvorlig blodskyld og fordervelse. I *Aeneiden* 3.bok, er Aeneas kommet til de Strophadiske øyer i det Joniske hav. Men der ble de utsatt for angrep av vrede Harpyier²⁷ hvor disse fæle vesenene har sitt tilholdssted. De kan være utsendinger fra Jupiter med advarsler når menneskene har begått hybris eller ikke har fulgt sin pålagte bestemmelse. Celaeno er en av disse. Harpyiene er i gresk-romersk mytologi bevingede gudinner. Navnet kommer av det greske ἄρπάζω, jeg røver. De var ofte relatert til vind og uvær. De var, med andre ord, ikke av den milde eller gode sorten, men heller som utsendte plageånder mot menneskene. Vergil nevner i *Aeneiden* 5. 609, blant annet, Iris som en av disse harpyiesøstrene. Iris fremtrer som regnbuefarget. I 3. sang forteller Aeneas om møtet med disse skrekkelige vesenene.

Tristius haud illis monstrum, nec saevior ulla
Pestis et ira deum Stygiis sese extulit undis.
Virginei volucrum vultus, foredissima ventris proluviis,
uncaequae manus, et pallida semper ora fame.
(Vergil)3.214 ff.

Grummere udyr end dem eller vildere plage og Guders straffende vrede blev ikke sendt op fra de Stygiske sumpe: Fugle med ungpigetræk, fra hvis bug det hæsligste udflåd væltede frem, hvis klo var kroget og læbe bestandig gusten af sult. (Due, 2016) 3.214 ff.

Etter et forrykende uvær hvor dag og natt går i ett, og flåten driver spredt omkring på havet i flere døgn, havner de i de Strophadiske strender hvor Aeneas selv er den første til å gå i land. Der finner de geiter og kyr som de slakter. Noe ofrer de til gudene, resten spiser de selv. Men Harpyene kommer og rapper med seg -, og besudler maten med illeluktende, ekle sekreter. Aeneas beordrer at de skal skyte på dem, men pilene biter ikke på fjærdrakten. Harpyene drar, bare Celaeno blir sittende igjen høyt på en klippe, og hun kommer med uhyggelig varsel:

bellum etiam pro caede boum stratisque iuvecis,
Laomedontiaedae bellumne iferre paratis
et patrio Harpyias insontis pellere regno?
accipite ergo animis atque haec mea figite dicta.
quae Phoebos pater ominipotens, mihi Phoebus Apollo
praedixit, vobis Furiarum ego maxima pando.

(Vergil) 3.247-52

Krig vil I gi os for slagtingen af vores okser og kvier!
Krig, Laomedons æt, vil I føre imod os og jage
os Harpyier, der intet har gjort jer, fra vores rige!
Hør så da her og mærk jer nøje alt hvad jeg siger!
Hvad den almægtige røbed for Phoebus Apollo, og
Phoebus røbet for mig, den ældste Erinye, det varsler
jeg for jer:

(Due, 2016) 3.247-52

Aeneas og trojanerne har, med andre ord, begått hybris. De har slaktet dyr av gudenes buskap, spist og ofret til Jupiter av hans eget fe. I tillegg har de startet krigføring mot den allmektige

²⁷ Otto Steen Due; *Ledsager til Vergils Aeneide*. Episoden om Harpyierne er til dels basert på Apollonioos Rhodios (ca 295-215) bevarede dikt om Argonautertoget. Der fortelles det om seeren Phineus ser så for meget og af guderne straffedes med blindhed og med at Harpyierne hele tiden snuppede hans mad for munden af ham. Han var svigersøn af Boreas, Nordenvinden, og viste at han ville blive befriet for sine plageånder af sine svogre, Amphion og Zehos. Disse jog Harpyierne fra Hellespontan til Strofaderne, og det hedder de stadig. Hos Homer er Harpyierne stormvindsdæmoner. Deres navn kommer måske af et verbum der betyder «snappe, bortføre, røve» De forestilledes og fremstilledes (ligesom Sirenerne) som fugle med kvindeansigter eller -overkropper. Hos Vergil flyder de i et med Hævn-gudinderne, Erynierne.

Jupiters tjenere. Jupiter viser sin vrede overfor Aeneas og hans følge gjennom sine utsendte Harpyier og disse gir dem streng beskjed om hva de har i vente.

Italiam cursu petitis vetisque vocatis: ibitis Italiam portusque intrare licebit; sed non ante datam cingetis moenibus urbem, quam vos dira fames nostraeque iniuria caedis ambesas subigat malis absumere mensas. (Vergil) 3.253-57	Helt til Italien har I sat kursen og beder om medbør. Og til Italien skal I nå frem og lande på kysten. Dog skal I aldri befæste den by der er jer forjættet, Førend den argeste sult til straff for den mén I har voldt os, tvinger jer til at gnave og bide af bordenes kanter! (Due, 2016) 3.253-57
---	---

Å legge seg ut med Jupiter eller hans tjenere straffer seg. Vergil bygger denne delen av fortellingen på Homers Odysseen hvor Odyssevs og hans menn tar seg inn i Kyklopes hule. Der forsyner de seg av ostene i hulen. I stedet for Harpyier forteller Homer om Poseidons sønn Kyklopes som er minst like skremmende som disse.

Odyssevs og hans folk har tatt seg til rette og spist av Kyklopes mat, noe som fremkaller hans vrede. Kyklopes spiser flere av Odyssevs' mannskap. Det ender med at de blinder Kyklopes og dermed pådrar seg Poseidons vrede, og de får som straff at de kastes rundt på havet i stadig storm og Odyssevs mister til slutt alle sine menn. Her er det tale om hybris både mot Kyklopes og mot Poseidon. Både hos Homer og Vergil handler det om å være ydmyk og trofast mot gudene og deres lover.

I 7. sang er Juno opprørt og oppgitt over at hun ikke lykkes med å has på Aeneas:

Ast ego, magna Iovis coniunx, nil linquere inausum Quae potui infelix, quae memet in omnia verti, Vincor ab Aenea. Quod si mea numina non sunt Magna satis, dubitem haud equidem implorare quod usquam est: flectere si nequeo superos, Acheronta movebo. (Vergilius Maro, 2000) 7.308ff	«Jeg, den høyestes dronning, som intet middel har skyet, har været rede til alt (men omsonst!) skal se mig besejret af en Aeneas! Men om min egen styrke som guddom ikke slår til, skal jeg vide at bede om hjælp hvor den findes: Føjer Olympen mig ikke, da rejser jeg Acherons magter!» (Due, 2016) 7.308 ff.
---	---

Juno vet, imidlertid, hvor hun skal søke hjelp og vreden holder hun fremdeles på. Mørkets makter i underverdenen er hennes lydige hjelpere. Vreden uttrykkes gjennom Junos mørke tanker. Det skal koste Latinus og Aeneas dyrt i menns blod å få Lavinia og Aeneas gift. Aeneas er for Juno en ny Paris som tar en ulovlig brud. Med sine truende og mørke tanker drar hun ned til jorden og kaller på *sorgens forvolder* Allecto.

Juno gjør stadig bruk av sine onde hjelpere og hun ønsker å påføre både Latinus og Aeneas mest mulig skade. Uhyggestemningen som formidles gjennom beskrivelsen av Tartarus' skapninger bygger opp en forutelse om alle de prøvelser latinerne, ruthulene og trojanerne skal gjennom, og bidrar til en sublim opplevelse. Beskrivelsen av Allecto som tar på seg utallige fæle former og med hår som en Medusa, med en vrimmel av talløse slanger er egnet til å

skremme og skape uhygge. Krefter fra underverdenen som er så forferdelige at det til og med er hatet av sitt opphav skal være Junos redskaper i krigen mellom Turnus og Aeneas. Juno egger vreden hos denne fryktelige Erinnyen fra Furienes bolig i Tartaros. Hun må, med andre ord, forsterke vredens krefter før hun sender løs Allecto mot de uforsonlige partene før de barker sammen i full krig. Hun beordrer Allecto, som har tusener måter til å skape ondt, til å skape årsak til krig:

disice compositam pace, sere criminal belli;
arma velit poscatque simul rapiatque iuventus.
(Vergil)7.339-40

Knus den pakt der er sluttet! Spred grunde til krig! Lad de unge ønske at slå, forlange bevæbning og gribe til våben!
(Due, 2016) 7.339-40

Juno fortsetter å egge Allecto, og hun kommanderer henne til å forgifte dronning Amatas sinn med sin gift. Dermed får vreden en forsterket effekt og setter galskapen i scene. Idet paktene skulle bringe fred og harmoni, blir det hele snudd om til hatefull krig på grunn av Junos vrede og listige bruk av furien. Allecto driver dronningen med bacchisk brodd over alt. Feeney hevder at i *Aeneiden* 7.376 beskrives Amata som *ingentibus excita monstris*, opphisset av store unaturlige skremslere. Hun er drevet av en overnaturlig kraft, men *ingens* refererer til Amatas natur, og beskriver hennes medfødte karakter. Det er denne karakteren som gjør at hun lar seg påvirke så sterkt av Allectos gift. (Feeney, 1991) s.167.²⁸ Oppgaven må løses slik at ikke Junos ry får en brist. Allecto er svullen av Gorgos gift når hun oppsøker Amata i skjul. Tanken på teukrenes komme og tanken på at hun ikke fikk gifte sin datter bort til Turnus fører til et hat i dronningens hjerte:

huic dea caeruleis unum de crinibus anguem
conicit, inque sinum praecordia ad intima subdit,
quo furibunda domum monstro permisceat omnem.
ille inter vestis et levia pectora lapsus
volvitur attactu nullo, fallitque furem
vipeream inspirans animam; fit tortile collo
aurum ingens coluber, fit longae taenia vittae
innectitque comas et membris lubricus errat.

(Vergil) 7.346 ff

På hende kastet Furien en orm fra de blåsorte lokker
Og lod den falde i folden ved brystet, lige ved hjertet
For at hun syg i sitt sind skulle kaste familien i kaos.
Slangen smyger sig ind under kjolen uden at røre
Brysternes hud, og smitter med pust af sin huggormeånde
uformærkt dronningens sind. Den mægtige slange forvandler
sig til en gylden kæde om halsen, til bændler der snor sig
om hendes hår. Den er overalt i glidende bugter.

(Due, 2016)7.346 ff.

Juno, som i utgangspunktet er beskytter også av Latinus' by, vender seg mot kongen på grunn av at han selv gir bort sin datter til Aeneas. Dette blir å anse som hybris fra Latinus' side, han har fornærmet selveste himmeldronningen. Juno slår tilbake, og det gjør hun ved å slå til der

²⁸ Feeney refererer til professor Hinds som gjorde ham oppmerksom på denne etymologien, som først var foreslått av J.W. Mackail og gjenopptatt av D. O. Ross.

hvor det gjør mest vondt. Dronningen drives til vanvidd. Hun forsøker å overtale Latinus til å stå ved sitt løfte til Turnus, men til ingen nytte. Dronningen er fullstendig forgiftet og «raser rundt i byen i vilt raseri og løssluppen galskap.» 7.377. Allecto driver dronningen og hennes datter ut i skogen sammen med byens kvinner. Galskapen smitter på alle og driver dem til bacchantiske orgier. Fornøyd med sitt pålagte og utførte oppdrag, drar Allecto videre til Turnus i skikkelse av en eldgammel kone, Cálybe, Saturniatemplets prestinne, og talte til ham i hans drømmer. Hun oppildnet ham til å kjempe for sin rett til prinsessen og hennes medgift og forteller at han må brenne teukrernes flåte. Men Turnus forteller henne at han er allerede informert og hun er bare en alderdomssvekket gammel kone. Han fremstår som rolig, men arrogant. Turnus fornærmer Allecto, noe som oppildner hennes vrede.

Talibus Allecto dictis exarsit in iras,
at iuveni oranti subitus tremor occupant artus,
deriguere oculi: tot Erinys sibilat hydris
tantaque se facies aperit; tum flammae torquens
lumina cunctantem et quarentem dicere plura
reppulit, et geminos erexit crinibus anguis,
verberaque insonuit rabidoque haec addidit ore:

...
respice ad haec: adsum dirarum ab sede sororum,
bella manu letumque gero
(Vergil) 7.445 ff.

Dette Turnus' svar fik Allecto i flammende harme.
Knap var han endt før en skælven fór gjennom hans lemmer, og blikket stivned. Thi sådan en vrimmel af orme lod Furien hvæse, så stor blev hun med ét. Hun svang sin luende fakkell, og som han rådvill lå og forsøgte at fremstamme mere, stødte hun til ham. Der rejste sig tvillingslanger i håret, piskens smak, og med fråde om læben sagde hun sådan:

....
Hør du da her: Jeg kommer fra redselssøstrenes bolig.
Krigen og døden har *jeg* i min hånd. (Due, 2016) 7.445 ff.

Det skremmende bildet av alle de uhyggelige forvandlingene Erinnyen tar, viser opplevelsen av den skrekk som oppleves av de som blir utsatt for henne. Turnus våkner til og er straks vill av lyst til å gripe til våpen mot Aeneas og hans menn.

saevit amor ferri et scelerata insania belli,
ira super.
(Vergil) 7.461-2

Vild er hans lyst til stålet og krigens afsindige ondskab,
vild er hans vrede.
(Due, 2016) 7.461-2

Erinnyens effekt på Turnus er ikke helt den samme som effekten på Amata. Han blir *saevit*, rasende av lyst på våpen og krigens *scelerata*, skjendige *insania*, galskap. Bruken av flere ord med *s* i samme setning gir en følelse av en hvesende ondskap. Den ville vreden er drevet av rasende lyst på våpen og krig. Det er ikke mye som minner om en forelsket eller forsmådd beiler. Hans lyst står til sverdet og til krigens forbannede galskap, *saevit amor ferri et scelerata insania belli*. (Vergil) For ham er det å høste ære i det offentlige rom som betyr noe. Amatas vrede går i første rekke utover hennes egne. Hun motarbeider sin egen mann og sprer frykt og harme i befolkningen. Erinnyen skaper den effekten som Junos hensiktsfulle vrede krever. Turnus mobiliserer sine menn og beordrer dem å gå mot teukrene. Det er ham som skal redde

Italia. Vreden er blitt som en flammende ild som sprer seg. Deretter fyller Erinnyen Julus' jakthunder med raseri så de jager en tam kronhjort som var fostret hos Tyrrhus. Julus skyter hjorten, noe som førte til fiendskap. Til sist sender hun ut sitt signal med sin *Tartarusstemmes brøl*. Bøndene adlød straks ordren og fylket seg til krig. Effekten av Junos vrede og hennes bruk av Erinnyen som virkemiddel, setter partene opp mot hverandre enten de i utgangspunktet er venn eller fiende. Slik er Erinnyens effekt når hun sprer sin gorgiske gift på Junos ordre.

4.1.3. Juturna

Første gang Vergil nevner Turnus' søster er i 10. sang. Hun nevnes ikke ved navn, men hun er der og oppildner ham til å drepe Pallas. I 12. sang opptrer hun under eget navn for første gang. Juno, stadig like vred, tilkaller vannymfen Juturna og beordrer henne til å hjelpe sin bror mot fienden. Juturna, som elsker sin bror, bryter ut i heftig gråt, men Juno sier at dette ikke er tiden for tårer. Hun har ikke noe valg annet enn å adlyde. Junos mål er både hevn og å forpurre grunnleggelsen av et sterkt Roma.

accelera et fratrem, si quis modus, eripe morti: aut tu bella cie coceptumque excute foedus, auctor ego audendi. (Vergilius Maro et al., 2000) 12.157 ff.	Skynd dig og frels, om du finder en vej, din broder fra døden. Eller slip stridighed løs og knus alle planer om forbund! Stol på min hjælp i din dåd! (Due, 2016) 12.157 ff.
--	---

Mens Aeneas og Latinus ofrer og sverger over en fredspakt som skulle gjelde etter duellen mellom Aeneas og Turnus, skaper Juturna seg om til Camers skikkelse og spredte rykter omkring i leiren. Valget av Camers skikkelse er ikke tilfeldig; «ættestor stolt var hans slægt, hans navn berømt ved hans faders store bedrifter, han selv den ypperste kæmpe i krigen.» (Due, 2016) 12.224-5. Ved å ta en slik skikkelse var det solid kraft bak ordene og mennene ville være lettere å påvirke. Juturna spiller på mennenes stolthet, deres sans for rettferdighet og på trusselen om å risikere å miste sitt fedreland og bli underlagt en utenlandsk hersker.

Juturnas hensikt er å få ruthulene til å føle seg feige hvis de ikke støtter Turnus og står opp for rettferdighet og for å forsvare sitt land. De retoriske spørsmålene er egnet til å svi i selvfølelse og stolthet. Maktforholdet Turnus alene mot fienden er en urettferdig situasjon. For å forsterke kamplysten forespeiler hun dem at dette bør være en lett kamp, - de er jo overlegne i antall. Og trusselen om å få en «hoven herre» i eget land skal motivere mennene. Juturna lykkes og de unge mennene blir mer og mer kamplystne. Med sin sterke agitasjon egger hun effektivt vreden. Også de mindre stridslystne skifter mening. I tillegg, for å forsterke det hele, sender hun et tegn på himmelen, Jupiters ørn som jakter på fugler. Den griper en hvit svane, men flokken av fugler stenger ørnen borte fra himmelen helt til den slipper sitt bytte. (Vergil) 12.244 ff. Ruthulene tar

det som tegn på at de skal seire over trojanerne. Vergils beskrivelse av tegn på himmelen som varsel gir drivkraft til utviklingen i historien. Samtidig viser det ruthulenes syn på maktforholdet til sine fiender. Profeten Tolumnius tolker også tegnet til deres fordel og roper til mennene: «følg mig, og grib med mig jeres våben». Denne feiltolkningen blir skjebnesvanger fordi den er starten på en krig som Turnus er dømt til å tape. Tolmnius sender det første spydet, og krigen er i full gang. Pakten er igjen brutt. Krigen går frem og tilbake med vekslende hell. Men i en ruthulisk retrett søker Aeneas etter Turnus. Juturna blir redd og støter brorens kusk, Metiscus, av vognen og lar ham bli liggende igjen. Selv overtar hun kuskens skikkelse og våpen og styrer stadig vognen unna Aeneas som jakter på Turnus. Jurnas manøvrer gjør Aeneas rasende vred. I likhet med Erinnyer og Furier fungerer Juturna som et middel til aktualisering av Junos vrede. Grace Starry West påpeker at Juno støtter seg på Jurnas uselviske kjærlighet til broren. Juturna drives av et inderlig ønske om å redde ham fra døden. Selv er hun gitt udødelighet som kompensasjon for at Jupiter hadde voldtatt henne. Dør hennes bror blir det å regne som en dobbelt straff for Juturna. Derfor blir hun et lett bytte for Juno som redskap for å spre vrede. (West, 1959) s. 15. Mens hun forsøker å redde sin bror fra døden, oppildner hun vreden til Aeneas, hans verste fiende, ved å la ham forfølge et fantom av Turnus, og gjør dermed situasjonen enda farligere. Dette gjør henne til en tragisk karakter. I tillegg blir hun skyld i at Turnus i sin forhastelse tar i bruk Metiscus' sverd i duellen med Aeneas. Vergil sammenligner hennes ville ferd på krigsmarken med en fugl som flyr i alle retninger på jakt etter fluer og mygg. Uansett hvor mye Aeneas forsøker, klarer han ikke å stanse eller avskjære henne.

Når dronning Aamata begår selvmord, vender Turnus seg mot byen i undring over oppstyret og klagen han hører derfra. Juturna, i Metiscus' skikkelse prøver å få ham til å kjempe et stykke borte fra byen, men han har for lengst gjenkjent sin søster og henvender seg til henne i direkte tale. Han stiller henne spørsmål om hvem som har sendt henne fra Olympen for å utholde så mye slit og hvorfor. Flykte vil han ikke lengre. Spørsmålene blir hengende i luften, idet Saces kommer med ilbud fra byen om at dronningen var død og Aeneas setter hele byen i brann. Han taler igjen til sin søster;

iam iam fata, soror superant, absiste morari;
 quo deus et quo dura vocaat Fortuna sequamur.
 stat conferre manum Aeneae, staat quidquid acerbi est,
 morte pati, neque me indecorum, germana, videbis
 amplius. hunc, oro sine me furere ante furorem.
 (Vergil) 12.676 ff.

Nu triumferer Skæbnen! Min søster, hold ikke på mig! Lad
 mig da gå hvor en Gud og min hårde lykke befaler!
 Ja, jeg vil møde Aeneas! Ja, nu er jeg rede til døden,
 besk som den er! Og aldrig mer skal du se mig beskæmmet!
 Giv mig da, søster, endelig lov til at rase til ende!
 (Due, 2016) 12.676 ff.

Ved å beskytte broren, har Juturna fått Turnus til å fremstå som *indecorus*, æreløs, skammelig. I likhet med Didos søster Anna, har hun ikke vært i stand til å gi ham det han virkelig trenger,

en sterk veileder. (West, 1959) s. 16. Fordi de feiltolker situasjonen, gir de en misforstått hjelp og støtte slik at de indirekte skaper farlige situasjoner som fører til dyp vrede og påfølgende katastrofe. Både Dido og Turnus ender opp med å gå i døden på grunn av sine mislykkede målsettinger, og på grunn av misforstått - og mislykket hjelp av sine søsken. På samme måte som Aeneas, lar Turnus seg lede hit og dit etter øyeblikkets følelser. Men til slutt må Juturna trekke seg tilbake og la broren styrte til bymurene hvor han krever stans i skytingen og erklærer at *han* alene kan bøte for den brutte pakten ved duell med Aeneas. Jupiter har bestemt seg for å nekte Juno flere innspill. Han sender en *Dirae*.

Når Jupiter er vred, påkaller han sine hjelpere for å utføre straff over de som har begått hybris eller som ikke har fulgt skjebnens eller Jupiters bestemmelser. I sin vrede sender han straff over de som har forbrutt seg. For å skremme Juturna bort fra å hjelpe sin bror, sender Jupiter en av de fæle tvillingfuriene kalt *Dirae*. (se kapitlet om Jupiters plan og Junos vrede)

Juturna blir straks skremt når hun oppdager Jupiters skrekkinnjagende varsel, *Diraen*. Hun forstår at dette er et tegn til henne om at Jupiter er vred og at Turnus må dø. Christine Perkell sier i en artikkel at denne assosiasjonen til Jupiters bruk av krefter fra underverdenen, både gir troverdighet til Juturnas negative beskrivelse av ham og til hans moralske standpunkt. Selv er hun et offer for Junos vrede, hun må underordne seg, og er derfor maktesløs. Men hun er sterk som moralsk autoritet fordi hun et ynkerdig offer for urett. (Perkell, 1974-2014) s.276 ff. Medlidenheten med henne blir ikke mindre når Jupiter i sin vrede påkaller *Diraen*. «*Diraen* fløy like hurtig som pilen til en parter eller som en *Cydoners* forgiftede skudd, som intet kan lege». (Due, 2016) 12.855 ff. Hun forvandlet seg til et vinget vesen som sitter nattestid på gravmonumenter og øde hustak. *Diraen* flakset foran Turnus' øyne og slo vingen mot skjoldet hans. Turnus, skrekkslagen av dette vesenet, kjente kroppen bli lammet av redsel. Vergil bruker velkjente tegn på skrekk. Håret reiser seg, og stemmen svikter. Juturna reagerer på tradisjonelt vis med å løsne håret og klore seg til blods på kinnene og slår seg på brystet. Hun taler til broren og spør ham hva hun nå kan hjelpe ham med. Hun gjenkjenner Jupiters bevingede bud. Hun skjønner at løpet er kjørt. *Bitter* sier hun:

haec pro virginitate reponit?
quo vitam dedit aeternam? Cur mortis adempta est
condicio?possem tantos finire dolores
nunc certe, et misero fratri comes ire per umbras!
immortalis ego? aut quicquam mihi dulce meorum
te sine, frater, erit?
(Vergil) 12. 878 ff.

Men er dette hans tak for min uskyld?
Hvortil gav han mig evigt liv og frihed for dødens
lov? Jeg kunne jo ellers blot fly for al min elende –
nu var den stunden! – og følge min broder til skyggenes
rige! Salig udødelig jeg? Har jeg noget livsalig tilbage,
Turnus, efter din død?
(Due, 2016) 12. 878 ff.

Jupiter har tatt hennes uskyld og lønnen er evig liv. Men hvor godt er nå dét når den hun elsker høyest er nødt til å dø, og sendes ned til dødsriket? Det urimelige i Jupiters behandling av Juturna etter at hun har vært utsendt av Juno for å utføre den vrede dronningens renker, blir dobbelt tragisk fordi hun både har mistet sin uskyld, og gjennom evig liv som belønning, ender opp med dobbel straff. Hun må skilles fra broren hun elsker, hun til evig liv i sorg og han til skyggenes triste verden. Juturna dukket deretter ned i sin kilde.

Selv om Juturnas tale er rettet mot broren, er den også rettet direkte mot leseren. Ved bruk av *oratio recta* involveres leseren i større grad både emosjonelt og rasjonelt. Hun kan ikke lengre beskytte sin bror fordi Diraen er et varsel fra Jupiter om at hun skal forlate ham. Junos vrede er nå spilt over til Jupiter. Dermed er Juno satt ut av spill og kan ikke lengre gi oppdrag til Juturna. Hun kan ikke gjøre noe med at Diraen varsler Turnus om at hans undergang er nær. Han mister sin kraft og skjønner at hans skjebne ikke er den han selv hadde trodd. Når Juturna stiller spørsmål ved sin skjebne, involveres leseren i vurderingen av rettferdighet og hensikt. Hun har vært en brikke i gudenes spill. Juturnas skjebne ligner Annas, søsteren til Dido. De forsøkte begge å hjelpe en de var glad i. Anna støttet sin søster, Juturna sin bror. Begge søstrene mister sine kjære og har ved sin manipulering forårsaket sine søskens undergang og død. Disse står i skarp kontrast til Aeneas som stort sett synes å være alene, bortsett fra de gangene Venus griper inn.

West påpeker også at Vergil nevner to mindre betydelige søsken av Dido og Turnus før Anna og Juturna er introdusert. Dido har sin fiendtlige bror Pygmalion, som hersket i Tyros (1.346 ff.) Turnus har en yngre søster som nylig var giftet bort til Numanus, også kalt Remulus, like før krigen startet. Både Juturna og Anna blir introdusert mye senere og ser ut til å bli brukt som aktører i en tragisk sekvens av eposet. De blir introdusert i akkusativ form, noe som viser dem som aktører for et annet subjekt, henholdsvis Turnus og Dido. Men de er også redskaper for Juno. I det de starter sine intervensjoner opptrer de under eget navn i nominativ form. Det er i denne fasen at de ender opp med å veilede sine søsken og å skape farlige situasjoner. Anna ber sin søster om å se bort fra kjærligheten til sin avdøde mann og heller tenke geopolitisk og gifte seg med Aeneas. Juturna ender opp med å fremstå i Camers skikkelse å både oppildne ruthulene til krig og med å skape et tegn som tegntyderen Tolminus tolket feil. (12.224-266) Slik ender begge søstrene til å nøre opp under en kollektiv vrede heller enn å redde sine søsken. (Castellani, 1987) s. 49 ff.

Konklusjon

Arbeidet med den homeriske innflytelse på Vergils *Aeneiden* har både vært et inspirerende - og på mange måter overraskende prosjekt. Noe av det som har fascinert meg mest er resepsjonen fra Homers *Iliaden* og *Odysseén*. Ikke minst er det imponerende at Vergil har tatt på seg å bygge en bro mellom den eldste litteraturen i vår del av verden og gjennom et perspektiv som peker mot romertidens verden. Sammenstillingen av myter og historie, politikk, filosofi og episk kunst gjør dette til et utfordrende prosjekt. Karakterer fra *Iliaden* og *Odysseén* møter nye karakterer i *Aeneiden* og gjør at de tre eposene synes å fremstå som en triologi. Karakterer i Homers epos har flere fellestrekk med Vergils. Priamos og Latinus er ett eksempel. Akilles har fellestrekk med både Turnus og Aeneas. Vreden som virkemiddel er mye likt både hos Vergil og Homer. Eposet kan sies å utgjøre en hermeneutisk sirkel. Historien avsløres lag for lag, bit for bit og selve drivkraften er Junos vrede som starter det hele og avsluttes med demping av denne og av Aeneas' vredesutbrudd når han ser Pallas' våpenbelte på Turnus' skulder.

Hva kopierer Vergil fra Homer? Stil – matrise, for eksempel visse handlinger, sjangerrepertoar, naturlige og mirakuløse og overnaturlige hendelser. Akilles vrede, Hektor som tar Patroklos' rustning, ny rustning som kommer til Akilles fra himmelen, Priamos bønn til Akilles. Utsagn som ikke passer til konteksten blir opphøyet poetisk stil, for eksempel, Homeriske fraser som οὐρανὸν ἀστερόεντα, de himmelske stjerner. Disse kunne de også bruke på høylys dag som mål for en bønn. Vergil bruker dette som *ferit aurea clamor sidera*. Ropene slår de gyldne stjerner i krigsgnyet midt på høylys dag.

Selv om Vergil støtter seg på Homer, snur han gjerne ting på hodet eller han lar de som har vært fiender i krigen i Troja bli venner i *Iliaden*. Aeneas, som ikke har noen fremtredende rolle i *Iliaden*, utvikler seg i *Aeneiden* til å bli en lojal, sterk leder for sitt folk. Homers epos starter med en iliadisk krig, Trojas fall og forsoning mellom Akilles og Priamos. Han fortsetter med Odyssevs' strabasiøse hjemreise. Vergil gjør det motsatte. Han starter med en strabasiøs flukt fra sitt land med håp om å bygge et nytt Troja i Italia. Vel fremme starter de på ny med en iliadisk krig for å skape fred og bygge et nytt hjem for trojanerne.

De litterære virkemidlene som Vergil har benyttet seg av gir i mange tilfeller teksten en sublim karakter. Inspirasjon og stil fra Homer kommer tidvis tydelig til syne særlig der hvor teksten er preget av patos. Men også i bruken av voices kommer det sublime i teksten frem, som for eksempel i direkte tale eller hvor Allecto forgifter sine ofre og gjør dem rasende vrede eller rett og slett sørger for at de går fra vettet.

Vreden som fenomen og virkemiddel går som en rød tråd gjennom *Aeneiden*. Den bølgjer frem og tilbake som en stadig tilbakevendende kraft. Vreden er virksom både blant guder av begge kjønn, blant mennesker av begge kjønn og i naturkreftene. Det er lett å tenke på vreden som noe negativt, men den fungerer også som en nødvendig drivkraft til endring. For Aeneas er møtet med vrede motstandere, enten det er guder, mennesker eller naturkrefter en motstand som er med på å forme ham og gjøre ham til en sterkere og bedre utgave av seg selv. For Turnus derimot, fungerer vreden som en destruktiv kraft som er ødeleggende. Han blir det han ikke ønsker å være.

For å få en forståelse av hvordan vreden fungerer som litterært virkemiddel, må den sees ut fra den kontekst den opptrer i. Trussel mot ens sikkerhet, tap av noen man er glad i, svik, urimelig motstand, urett og urettferdig behandling er situasjoner hvor vreden får sin rettmessige plass. Den oppstår som en psykologisk reaksjon og fører enten til flukt eller kamp. For å belyse vreden har jeg forsøkt å se på sammenhengen med andre virkemidler, som for eksempel Vergils bruk av voice, av utelatelser, retoriske virkemidler, allusjoner og språklige uttrykk.

Jeg har valgt å se på vreden i tilknytning til Vergils karakterer for å differensiere når og hvor de forskjellige former for vrede oppstår og hvem som er vredens eier og utøver. Likeledes har jeg tatt for meg antikkens/hellenismens syn på fenomenet vrede. Juno kan sies å være en karakter som planlegger og som setter andre aktører i sving med å utøve vredeshandlinger. Mørkets gudinner blir derfor aktører under hennes kommando.

Hvordan man så på vreden på Homers tid i forhold til på Vergils tid, har vært en utfordring. Jeg har blant annet støttet meg på litteratur av Stoikerne, Epikureerne, Platon og Aristoteles og en del sekundærlitteratur. Hellenismen var for lengst et faktum som kultur og idéformidler, noe som må ha preget romernes syn på lov og rett, moral og umoral. Synet på vrede knyttet til lov, etikk og moral må sees i lys av den gjeldende tidsepoke.

Litteratur

- A., S. R. (1993). Phoenix, A Lock and a Promise: Myth and Allusion in Aeneas' Farewell to Dido in "Aeneid"6. 47. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/1088727>
- Adam, N. (2014). *The Mighty Dead* (H. P. L. Street Ed. 2 ed.). Great Britain: William Collins.
- Aristotle, Longinus, Demetrius, Fyfe, W. H., Halliwell, S., Innes, D., . . . Russell, D. A. (2014). *Poetics*(New edition / revised by Donald A. Russell. ed., Vol. 199).
- Barchiesi, A., Marchesi, I. M., Hardie, P. M., & Barchiesi, A. M. (2015). *Homeric effects in vergil's narrative*. S.I.]: S.I. : Princeton University Press.
- Castellani, V. (1987). Vergilius, Anna and Juturna in the "Aeneid". 33. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/41592401>
- Castro, E. (2010). Interaction and Episodic Coherence in Book 5 of The Aeneid. Retrieved from <http://www.Jstor.org/stable/40648191>
- Cowan, R. (1959). *Vergilius*. In V. Society (Ed.). Retrieved from <https://www.Jstor.org/Vergilius/1959.6>
- Due, O. S. (2016). *Vergils Aeneide*. Danmark: Gyldendal DK.
- Eide, T. (2015). *Retorisk Leksikon*. Oslo: Spartacus forlag/Scandinavian Academic Press.
- Erskine, A. (2007). Troy Between Greece and Rome. In (2001 ed.). Great Clarendon Street, Oxford OX2 6DP: Oxford University Press.
- Feeney, D. (1991). *The Gods in Epic, Poets and Critics of the Classical Tradition*. Oxford New York: Oxford University Press.
- Finglass, P. J. a. K., Adrian. (2021). *The Cambridge Companion to Sappho* (Vol. Cambridge University Press). New York, NY10006, USA.
- Galen. *The Diagnosis and Cure of the Souls Passions*. Ohio State University Press.
- Galinsky, K. (1988). The American Journal of Philology. vol 109.
- Garrison, D. H. (2012). *The Student's Catullus*. University of Oklahoma Press, Normann, Publishing Division of the University: University of Oklahoma Press.
- Gill, S. M. B. a. C. (1997). *The Passions in Roman Thought and Litterature*. England: Cambridge University Press.
- Hardie, P. (1998). *Virgil, Greece & Rome*. USA: Cambridge University Press.
- Hardie, P. (2014). *The last trojan hero : a cultural history of Virgil's Aeneid*. London: I.B. Tauris.
- Harris, W. V. (2001). *Restraining rage : the ideology of anger control in classical antiquity*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Harrison, E. L. (1970). *Phoenix 24.*: Classical Association of Canada.
- Hesiod. *Theogonien, Arbeid og Dager, Skjoldet*: Gyldendal.
- Homer. *Homeric Hymns, Homeric Apocrypha, Lives of Homer*. London, England: Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.
- Homer. *The Iliad* (A. T. Murray, Trans.): Harvard University Press.
- Homer. *The Iliad : 1: books 1 - 12* (Vol. 1). Cambridge,Mass: Harvard University Press.
- Homer. *Iliad : 2 : Books 13-24* (2nd ed. ed. Vol. 2). Cambridge,Mass: Harvard University Press.
- Homer. *Odyssey: 1: books 1 -12* (Vol. 1). Cambridge, Massachusetts: Harvard University Presss.
- Horsfall, N. (1987). *Greece & Rome*(Vol. 34). Retrieved from <https://www.jstor.org/stable/642971>
- Lyne, R. O. A. M. (1987). *Further Voices in Vergil's Aeneid*. Oxford New York: Oxford University Press.
- Maro, P. V., & Thomas, R. F. (1988). *Georgics: Books I-II*: Cambridge University Press.
- Perkell, C. (1974-2014). The Lament of Juturna; Pathos and Interpretation in the Aeneid. Retrieved from <http://doi.org/10.2307/284394>
- Pernot, L. (2000). *Rhetoric in Antiquity*. The Catholic University of America Press.
- Redfield, J. (1979). The Proem of the Iliad: Homers Art. Retrieved from <https://jstor.org/stable/267668>
- Springer, C. P. E. (1987). *The Last Line of the "Aeneid"*.
- Tarrant, R. (2018). *Virgil Aeneid XII* (C. University Ed. 6 ed.). Cambridge University Press.
- Thorsen, T. S. a. H., Stephen. (2019). *Roman Reseptions of Sappho*. Oxford Uinversity United States of Amerika: Oxford University Press.
- Vergil. *Virgil : 1 : Eclogues ; Georgics ; Aeneid I-VI* (Rev. ed., with new introd. ed. Vol. 63). Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Vergil. *Virgil : 2 : Aeneid VII-XII ; Appendix Vergiliana* (Revised ed. ed. Vol. 64). Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- W., S. R. (1996). *Stoics, Epicureans and Sceptics*. London: Routledge 11 New Fetter Lane, .
- West, G. S. (1959). Vergils helpful sisters; Anna and Juturna in the Aeneid. 25.

Østby, P. (1993). *Iliaden* (P. Østbye, Trans.). Engers Boktrykkeri A/S Otta: H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard), Oslo 1991.

Østby, P. (1994). *Odysséen* (P. Østby, Trans.). Norway: A.S Rreistad Offset, Oslo.